

KLEIO

TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING VAN DOCENTEN IN GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING IN NEDERLAND

THEMANUMMER: MIDDEN-OOSTEN

NR 5 | JULI 2010 | JAARGANG 51

SHARIA IN DE POLDER?

Islamitisch recht
in Nederland

'GING BEST

GOED HOOR!'

Eindexamens 2010

GESCHIEDENIS

van de
JIHAD

Maas van Egdom
voorzitter
(website en didactiek-
commissie, CEVO, contactper-
soon VGN-reizen)
Serenadestraat 19
2402 JD Alphen a/d Rijn
Tel. 0172 - 415 071
mvanegdom@ziggo.nl

Maud Knook
penningmeester
Ertskade 133
1019 ED Amsterdam
Tel. 020 - 418 55 10
piketknook@planet.nl

Wendy Hinke-Michels
secretaris
(commissie VAVO en havo/
vwo)
Anninksweg 72
7557 AH Hengelo
Tel. 074 - 242 96 86
mwhinke@hotmail.com

Ton van der Schans
(commissie Pabo, canon, LEMM)
Spoorstraat 38
2411 EG Bodegraven
Tel. 0172 - 617 337
a.a.vanderschans@
driestar-educatief.nl

Marcel Nonhebel
Archimedesstraat 117
2517 RT Den Haag
Tel. 070 - 360 32 05
06 - 518 31 687
m.nonhebel@casema.nl

Martin Bezemer
(commissie vmbo)
Burg. van Oordtstraat 16
3851 JT Ermelo
Tel. 0341 - 556 240
mbezemer@groevenbeek.nl

Vincent Loth
(KNHG, vwo)
Heydenrijkstraat 100
6521 LS Nijmegen
024 - 323 32 12
v.c.loth@xmsnet.nl

Berichten voor de VGN Bestuur kunt u mailen of opsturen aan de secretaris, Wendy Hinke. Kleio is het blad van de Vereniging van docenten in geschiedenis en staatsinrichting in Nederland (VGN). Leden ontvangen het gratis. Wilt u lid worden? Aanmelding is mogelijk via de VGN-site.

VGN giro: 128701 t.n.v.
penningmeester VGN Stiens

Website: www.vgnkleio.nl

Joke Noordstrand
hoofdredacteur
Lorentzplein 18
2012 HG Haarlem
Tel. 023 - 532 99 04
j.noordstrand@worldmail.nl

Hans Pols
secretaris
Van Aerssenstraat 140
2582 JT Den Haag
Tel. 070 - 350 13 80
j.pols@penta.nl

Daan Schuijt
Jan Luykenlaan 291
2332 DH Leiden
Tel. 071 - 572 79 82
d.schuijt@fioretti.nl

Ramses Peters
Stieltjesstraat 35
6511 AJ Nijmegen
Tel. 06 - 14 31 86 09
ramsespeters@gmail.com

Robert Boonstra
Blokstraat 40
8012 AZ Zwolle
Tel. 05 - 142 88 807
re.boonstra@windesheim.nl

Ger van der Drift
Bouwlust 193
3162 SB Rhooen
Tel. 010 - 481 22 43
g.vanderdrift@penta.nl

Anny Hartgerink
Aa-park 10
8032 CS Zwolle
Tel. 038 - 453 35 13
a.hartgerink-deleeuw@
planet.nl

Juul Letieveld
eindredacteur
Kastanjelaan 4
6533 BD Nijmegen
Tel. 024 - 360 22 83
redactie@juul.nl

Kleio is een uitgave van de VGN

Uitgeverij School BV
Opmaak: FIZZ reclame +
communicatie
Druk: Drukkerij Ten Brink, Meppel

ISSN 0165-6449

Kopij voor de Kleiokrante kunt u sturen
naar redactie@vgnkleio.nl.
Neem voor informatie over adverteren
in Kleio contact op met Joke Noord-
strand a.i.

COLOFON

Contributies 2010

• Salaris t/m LB6	€ 60,-
• Salaris vanaf LB7	€ 70,-
• Docent met drie of meer vakken	€ 45,-
• Baan van minder dan 0,6 fte	€ 50,-
• Kennismakingslid (alleen voor studenten)	€ 35,-
• Buitengewone leden, pensioen, VUT	€ 55,-
• Partnerlidmaatschap	€ 80,-
Abonnement:	
• Binnenland	€ 71,-
• Buitenland, Europa	€ 75,-
• Buitenland, overig	€ 85,-
• Losse nummers	€ 12,-
incl. verzendkosten	

Leden- en abonnementenadministratie

Administratiekantoor
H. Adema,
Aldlansdyk 50
9051 DH Stiens

Tel 058 - 257 54 47
Fax 058 - 257 39 99
henk_adema@hotmail.com

VAN DE REDACTIE

De geschiedenis van het Midden-Oosten is een buitengewoon interessant en breed thema dat bovendien grote actuele waarde heeft. Maar geen zorgeloze, zonnige artikelen in dit extra dikke zomernummer; we ontkomen niet aan gewelddadige opstanden, veroveringen en oorlogen. Globaal kunnen in deze special de volgende periodes worden onderscheiden: de Oudheid, de Ottomaanse tijd, de Europese koloniale tijd en de periode na de dekolonisatie. Bert van der Spek schrijft over Alexander de Grote als oostwaarts trekkende bruggenbouwer tussen de Grieks-Macedonische cultuur en de samenlevingen in het Midden-Oosten. Rolf Strootman richt zich op de westwaarts oprukkende Mehmet II. De kolonisatie en de beloften van westerse landen aan verschillende

volken in het Midden-Oosten hebben in de twintigste eeuw als splijtzwam tussen deze volken gefungeerd. De beloften leidden onder andere tot de Arabische Opstand in 1916, waaraan Jan van Oudheusden een artikel wijdt. Saskia Gieling, Marcel Kurpershoek en Maaike Warnaar leveren interessante bijdragen over de conflicten tussen Iran en Irak, conflicten die de gemoederen in de regio en internationaal behoorlijk hebben verhit. De islamitische rechtspraak in Nederland is het terrein van Ruud Peters en Hans Jansen beschrijft de geschiedenis van de jihad. Kortom, een zeer gevarieerd themanummer.

Fijne vakantie!

Anny Hartgerink en Robert Boonstra

4

Koning van de wereld

Alexander de Grote in het Midden-Oosten

R.J. VAN DER SPEK

8

Wie 1453 zegt, zegt Mehmet II

Over de val van Constantinopel

ROLF STROOTMAN

12

'Side show' van de Eerste Wereldoorlog

De Arabische Opstand van 1916

JAN VAN OUDHEUSDEN

30

Sharia in de polder?

Islamitische rechtspraak in Nederland

RUUD PETERS

34

De geschiedenis van de jihad

Hedendaagse moslims en de geboden uit de Koran

HANS JANSEN

40

De Iraanse coup van 1953

Binnenlandse opstand of buitenlandse inmenging?

MAAIKE WARNAAR

EN VERDER

- 18 Bespreking eindexamens 2010
- 20 Boek van de maand: *De oneindige oorlog*
- 22 Libanon en Hezbollah door Yvonne de Beer
- 26 Arabische cartoons in de Israëliische propaganda door Hans Pols
- 38 Kleioskoop: *Waltz with Bashir*
- 44 De oorlog tussen Iran en Irak door Saskia Gieling
- 48 Saddam Hoessein: de Arabische Stalin door Marcel Kurpershoek
- 52 De Suezcrisis in Egypte (1956) door Jacobien van Es
- 55 Over de grens: Nieuwe rubriek over vakdidactiek in Europa
- 58 Kleio in de klas
- 60 Recensies
- 65 Kleiokrant

Koning van de wereld

ALEXANDER DE GROTE IN HET MIDDEN-OOSTEN

Het optreden van sommige personen heeft de wereldgeschiedenis ingrijpend veranderd. Voor Alexander de Grote geldt dit ook. Hij heeft het Midden-Oosten met geweld opengelegd voor de Griekse beschaving.

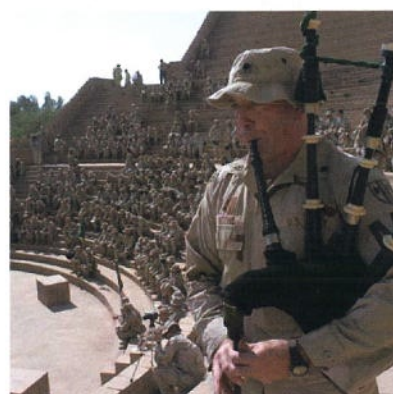

Amerikaanse soldaten in het Griekse theater te Babylon (gereconstrueerd onder Saddam Hoessein) in 2003.

1 oktober 331 v. Chr. was een belangrijke datum in de geschiedenis van het Midden-Oosten, want voor het eerst was een westerse veroveraar diep doorgedrongen in West-Azië. Die veroveraar was Alexander de Grote uit Macedonië. Hij versloeg op die dag bij Gaugamela de Perzische koning Darius III, koning van het rijk der Achaemeniden. Dit rijk was dé supermogendheid van die dagen, dat al tweehonderd jaar het Midden-Oosten overheerste. Het rijk van de Achaemeniden was het 'Amerika' van de Oudheid.

De Perzen hadden wel eens meer een nederlaag tegen de Grieken geleden, namelijk bij Marathon in 490 en bij Salamis in 480 v. Chr., maar deze nederlagen waren voor het grote Perzië slechts kleine tegenslagen in de

tie van Alexander en overdreefde daarom de omvang van de Perzische legermacht. Ook vonden ze het leuk te schrijven over het decadente Oosten waar verwijfde koningen op de troon zaten, of koninginnen, zoals de legendarische Semiramis, die Babylon gebouwd zou hebben. Koning Darius III werd door Arrianus beschreven als een

'De Babyloniërs zullen Alexander verwijfd hebben gevonden: hij had geen baard en droeg een minirokje'

periferie. Zijn status van grote mogendheid bleef gehandhaafd, zoals de Amerikaanse nederlaag in Vietnam ook niet het einde betekende van *super power* USA. De overwinning bij Gaugamela en de intocht van Alexander in Babylon zo'n drie weken later maakten natuurlijk indruk op de Grieken en de Babyloniërs. Contemporaine Griekse en Macedonische auteurs hebben zijn zegetocht beschreven, maar hun werken zijn helaas verloren gegaan. We moeten het hebben van latere geschiedschrijvers die van deze boeken gebruik hebben gemaakt, zoals Diodorus de Siciliër (eerste eeuw v. Chr.), Curtius Rufus (eerste eeuw n.Chr.), Plutarchus (ca. 100 n.Chr.) en Arrianus (ca. 120 n.Chr.). Wat betreft contemporaine bronnen beschikken hedendaagse oudheidkundigen alleen over Babylonische kronieken en Babylonische astronomische dagboeken, geschreven op kleitabletten in het eeuwenoude spijkerschrift. De Griekse auteurs benadrukten graag de grote presta-

laafard, die bij het zien van Alexander op de vlucht sloeg en zijn troepen in steek liet. Het astronomische dagboek uit Babylon - een kleitafel met daarin waarnemingen van de sterrenhemel en ook een dataset aan historische gegevens - over de maand Elul van het vijfde jaar van Darius III geeft een ander beeld. Vrij vertaald:

"Die maand, op de 11^e (= 18 september 331 v. Chr.): er brak paniek uit in het legerkamp van de koning (Darius III). [De Haneeërs (= Macedoniërs)] legerden zich tegenover de koning. Op de 24^e (1 oktober), in de morgen: de koning van de wereld (= Alexander) ... Zij vochten met elkaar en hij bracht de troepen van de koning (Darius) een zware nederlaag toe ... De koning werd door zijn troepen in de steek gelaten en naar hun steden in het land Gutium (= Iran) [vluchtten zij]."

Bert van der Spek is hoogleraar oude geschiedenis aan de Vrije Universiteit in Amsterdam.

Darius vluchtte naar Ecbatana (nu Hamadan) en later nog verder oostwaarts met het doel een nieuw leger op te richten.

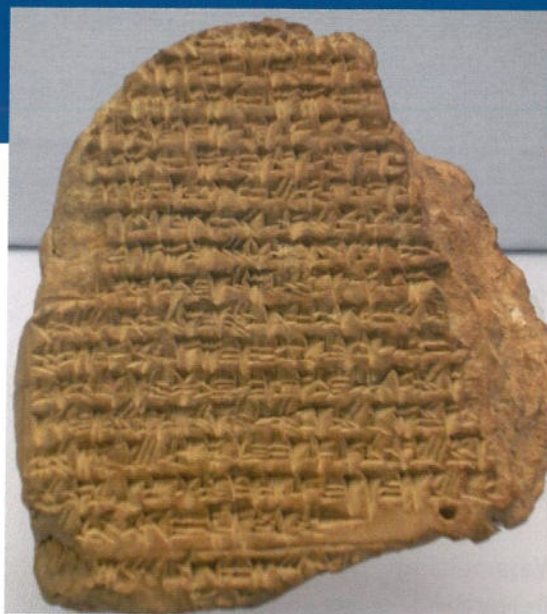
Minirokje

Alexander liet hem voorlopig gaan. Hij trok naar het zuiden, naar Babylon, het grote Babylon aan de Eufraat, dat Nebukadnessar gebouwd had. Drie weken later kwam hij daar aan en nam zijn intrek in het paleis van Nebukadnessar. Alexander gedroeg zich min of meer als een Babylonische koning, hij offerde in de tempel van de stadsgod Marduk, hij beloofde de tempel te herstellen en de stad werd niet geplunderd. Alexander maakte Babylon tot hoofdstad van zijn nieuwe rijk.

We weten niet wat de Babyloniërs van deze situatie vonden. Ze waren wel gewend geraakt aan vreemde veroveraars, zoals Kassieten, Chaldeeën, Assyriërs en Perzen. Als de vreemdelingen maar respect toonden voor hun tradities en privileges, was de situatie voor de Babyloniërs wel acceptabel. Ze zullen wel wat raar van Alexander hebben opgekeken. De Grieken waren gewoon de oosterlingen voor verwijfd te houden. De Babyloniërs zullen eerder Alexander verwijfd hebben gevonden: hij had geen baard en hij droeg een minirokje. Zijn kroon was een armzalige diadeem, eigenlijk niet meer dan een hoofdband zoals de hippies die in de jaren zestig van de vorige eeuw droegen.

Alexander trok een week of zes later verder naar het oosten. Hij veroverde de hoofdsteden van het Perzische rijk, Susa en Persepolis. Een deel van het paleis in Persepolis werd in brand gestoken. Darius was nog wel niet opgepakt, maar zijn dagen waren geteld: in juli 330 werd hij vermoord door zijn eigen dienaren. Alexander kreeg hem dood in handen.

Verder ging het, op naar het verre oosten. Ook Afghanistan (Bactrië) kwam aan de beurt. Alexander kwam daar in 329 aan. Afghanistan was wel een zwaardere kluit dan Irak. Alexander moest hard vechten tegen de bergvolken die er woonden, maar hij wist ze te overwinnen. In 326 kon hij verder trekken om India (het huidige Pakistan) te gaan veroveren. Hoe kon Alexander slagen waar Russen en Amerikanen later faalden? In de eerste plaats was hij na afloop van de zware gevechten genadeloos. Tienduizenden tegenstanders werden uitgemoord. Gelukkig voor hem bestond er nog geen Geneefse conventie. Vervolgens stichtte Alexander her en der steden en koloniën met Griekse en Macedonische soldaten. De bekendste stad die hij stichtte was Alexandrië, het tegenwoordige Kandahar. Tot slot trouwde Alexander met de dochter van een lokale krijgsheer: Roxane.

Astronomisch dagboek met de mededeling over de slag bij Gaugamela en Alexanders intocht in Babylon.

Na zijn successen in Afghanistan en Pakistan keerde Alexander in het voorjaar van 323 v. Chr. terug in Irak. Hij nam opnieuw zijn intrek in het koninklijke paleis te Babylon. Zijn tijd was echter voorbij. Hij werd ziek en op 11 juni 323 in de namiddag stierf hij. Hij was nog geen drieëndertig jaar oud.

Na Alexanders dood

Alexander had het klaar gespeeld het grote stabiele rijk van de Achaemeniden, dat West-Azië twee eeuwen in betrekkelijke rust had bestuurd, te gronde te richten. Hij kon zijn uitgebreide rijk met moeite bij elkaar houden, maar had geen plannen voor de toekomst gemaakt. Bovendien stierf hij jong. Zijn generaals vochten om de buit. Het Perzische rijk viel uiteen in drie grote rijken: Azië (het Seleucidische rijk), Egypte (het Ptolemeïsche rijk) en Macedonië (het Antigonidische rijk). Ook ontstond nog een aantal kleinere rijken, zoals Pergamum (het Attalidische rijk). In deze rijken heersten gedurende enkele eeuwen Macedonische koningshuizen. Daaraan kwam een einde toen de Parthen in 141 v. Chr. Mesopotamië veroverden en de Romeinen in 64 v. Chr. het Seleucidische rijk omvormden tot de Romeinse provincie Syria en in 30 v. Chr. Egypte aan het Romeinse rijk toevoegden.

Het belang van deze gebeurtenissen kan moeilijk overschat worden. De culturen van het oude Midden-Oosten, die van Mesopotamië, Egypte en Israël, kwamen nu in veel nauwer contact met de Griekse beschaving. Anders dan de Perzen hadden de Grieken op grote schaal steden gebouwd, waarvan enkele tot op de dag van vandaag van belang zijn, zoals Alexandrië in Egypte, Antiochië aan de Orontes (nu Antakya in Turkije), Alexandrië in Turkije (Iskenderun), Seleucia aan de Tigris (deze stad bestaat nu niet meer, maar haar functie is overgenomen door Baghdad, ongeveer dertig kilometer noordelijker), Kandahar en vele andere. Deze steden hadden een Griekse constitutie en Grieken vormden de dominante bevolkingsgroep. Ook in inheemse steden kwamen Grieken te wonen; zij kregen soms een aparte status, zoals

Een panoramafoto van de opgravingen van de stad Babylon in Irak. Foto: U.S. Navy, Edward G. Martens

in Susa en Babylon. In Jeruzalem werd in 175 v. Chr. een gymnasium opgericht, het kenmerk van de Griekse cultuur, door een Joodse hogepriester nota bene, met een Griekse naam, Jason. Van groot belang is de aanwezigheid van grote Joodse griekstalige gemeenschappen in Alexandrië in Egypte waar de Hebreeuwse Bijbel in het Grieks werd vertaald, in Antiochië en Klein-Azië.

Versmelting

De negentiende-eeuwse historicus en geschiedfilosoof Johann Gustav Droysen (1808-1884) heeft met zijn meesterwerk *Geschichte des Hellenismus* de periode na Alexander de Grote tot de machtsovername van de Romeinen in Egypte een herkenbaar gezicht gegeven. Hij schilderde deze hellenistische periode als een periode van *Verschmelzung* tussen Griekse en oosterse culturen. Daarmee was een goede voedingsbodem ontstaan voor de opkomst van het christendom, namelijk een versmelting van het Hebreeuwse en Griekse gedachtegoed, dat zich in de Hellenistisch-Romeinse wereld gemakkelijk kon verspreiden. De boeken van het Nieuwe Testament werden door Joden meteen in het Grieks geschreven. Gezien het belang van het christendom voor de westerse en islamitische culturen geen gering gevolg.

Misverstanden

Over de hellenistische periode bestaan ontzaglijk veel misverstanden. Het lijkt me goed deze in kort bestek te behandelen.

In de eerste plaats wordt in veel hand- en schoolboeken over het hellenisme de suggestie gewekt dat de hellenistische periode het einde betekende van de zelfstandige Griekse stadstaat (*polis*) en de opkomst van grote rijken kenmerkte. Dit is echter zeer Atheno-centrisch gedacht. De klassieke periode kende slechts enkele zelfstandige stadstaten van enig belang, zoals Athene en Sparta, maar de overgrote meerderheid van deze 'poleis' was in de pre-hellenistische periode onderworpen aan het Perzische rijk, Athene (de Delisch-Attische Bond) of Sparta (de Peloponnesische Bond). De hellenistische periode was niet de periode van het ontstaan van grote rijken, maar van de *teloorgang* van één groot rijk, namelijk het Perzische, dat in kleinere rijken *uiteenviel*. Het werkelijke belang van de periode ligt in het feit dat in

West-Azië en Egypte veel nieuwe steden werden gesticht waar veel Grieken naartoe trokken, zodat het wereldbeeld van Grieken en oosterlingen veranderde en er een sterkere uitwisseling van ideeën plaatsvond.

Het tweede misverstand betreft de versmelting. Die versmelting wordt veelal (ook door Droysen zelf) gekarakteriseerd als een periode van vergrieksing. Vrij spoedig na de veroveringen van Alexander zouden de culturen van de Mesopotamiërs en de Egyptenaren zijn verdwenen. Veel handboeken over de geschiedenis van het Midden-Oosten eindigen dan ook bij de dood van Alexander de Grote, terwijl de boeken over de hellenistische periode geen of weinig aandacht besteden aan het voortleven van de niet-Griekse culturen. Dit beeld is echter zeer misleidend. Het Babylonische spijkerschrift en Egyptische hiërogliefen werden nog zo'n half millennium gebruikt, veel van de Mesopotamische literatuur werd ook na het uiteenvallen van Alexanders rijk gelezen en bestudeerd. Het jongste afschrift van het Gilgameš-epos stamt uit ongeveer 130 v. Chr. Belangrijke rituele teksten zoals de beschrijving van het ritueel van het Nieuwjaarsfeest kennen we slechts uit teksten uit de hellenistische periode. De astronomie beleefde in deze tijd een bloei. In de tijd van Alexander de Grote werkten in de Babylonische tempel ten minste veertien astronomen, een aantal waar menige universaliteit van nu jaloers op kon zijn. In Babylon bestonden databestanden van astronomische waarnemingen vanaf de achtste eeuw v. Chr. (dagboeken, lijsten van maansverduisteringen, lijsten van periodiek terugkerende onderlinge standen van hemellichamen met voorspellingen van toekomstige constellaties). Alexanders hofhistoricus Callisthenes stuurde deze waarnemingen naar Aristoteles en de zesde-eeuwse Aristotelescommentator Simplicius meende dat de astronomie in Griekenland niets voorstelde vóór Alexander. De Babylonische databestanden kwamen ook terecht in Alexandrië waar zij van essentieel belang waren voor de astronomie van Claudius Ptolemaeus en anderen. Van versmelting was ook lang niet altijd sprake: vaak woonden de Grieken in aparte wijken en deden zij weinig moeite om de lokale talen te leren. Uit Babylonische teksten weten we dat er vanaf de tweede eeuw v. Chr. een Griekse kolonie was in Babylon die niet altijd in vrede leefde met de inheemsen. De Grieken hadden een eigen politieke organisatie en vergaderden in het theater. Vaak wordt gedacht dat de Griekse beschaving in een soort niemandsland is ontstaan en geheel uniek is, los van de omliggende wereld. Dit is het derde misverstand, cultuurcontact en uitwisseling is er vrijwel altijd. De Grieken hebben met hun beeldhouwkunst aangesloten bij Egyptisch-Fenicische voorbeelden. In de vaasschilderkunst kennen we de zogenaamde oriëntaliserende periode,

De Ishtarpoort, nu herbouwd in het Pergamon Museum in Berlijn.

LITERATUUR

R. Bichler, **'Hellenismus.' Geschichte und Problematik eines Epochenbegriffs** (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1983).

A.K. Bowman, **Egypt after the Pharaohs 332 BC – AD 642 from Alexander to the Arab Conquest** (Berkeley, Los Angeles: University of California Press 1986).

L. de Blois, R.J. van der Spek, **Een Kennismaking met de Oude Wereld** (Bussum: Coutinho 2001 of latere druk), speciaal hoofdstuk 11, "De hellenistische tijd", pp. 123-143.

J. Lendering, **Alexander de Grote. De Ondergang van het Perzische rijk** (Amsterdam: Athenaeum – Polak & Van Gennep 2004).

J. Lendering, **Vergeeten Erfenis. Oosterse wortels van de westerse cultuur** (Amsterdam: Athenaeum – Polak & Van Gennep 2009).

F. Rochberg, **The Heavenly writing. Divination, Horoscopy, and Astronomy in Mesopotamian Culture** (Cambridge: Cambridge University Press 2004).

R.J. van der Spek, 'Darius III, Alexander the Great and Babylonian scholarship' in: W. Henkelman, A. Kuhrt eds., **A Persian Perspective. Essays in Memory of Heleen Sancisi-Weerdenburg**. Achaemenid History XIII. (Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten 2003), 289-346.

I.L. Finkel, **Babylonian Chronicles of the Hellenistic Period**. <http://www.livius.org/babylonia.html>.

'Theopais Babylon. Een multiculturele stad in de Hellenistische tijd,' **Lampas** 38 (2005), 198-214.

'Grieken in de ogen van Babyloniërs,' **Leidschrift** 21/3 (2006) 139-156

'Berossus as a Babylonian chronicler and Greek historian,' in: R.J. van der Spek e.a. ed., **Studies in Ancient Near Eastern World View and Society presented to Marten Stol on the occasion of his 65th birthday, 10 November 2005, and his retirement from the Vrije Universiteit Amsterdam**. (Bethesda, Maryland: CDL Press 2008), 277-318.

'Multi-ethnicity and ethnic segregation in Hellenistic Babylon,' in: Ton Derks & Nico Roymans eds., **Ethnic Constructs in Antiquity. The Role of Power and Tradition** (Amsterdam: Amsterdam University Press 2009) 101-115.

H. Vanstiphout, **Het epos van Gilgameš** (Nijmegen: Sun 2001).

doniërs hebben geleerd van de Perzische rijksorganisatie; gezantschappen bezochten het hof in Susa, duizenden Griekse huursoldaten traden in Perzische dienst. In Persepolis werkten bouwers, beeldhouwers en schilders van Griekse komaf. De 'stelling van Pythagoras' was al meer dan duizend jaar vóór Pythagoras in Babylonië bekend en was waarschijnlijk aan Pythagoras zelf onbekend: Euclides kende de stelling, maar pas Proclus (5^e eeuw n. Chr.) schreef haar aan Pythagoras toe.

Dit misverstand over de uniciteit van de Griekse beschaving heeft doorgewerkt tot in de moderne tijd. Sinds Friedrich August Wolff, *Darstellung der Alterthumswissenschaft* (Berlijn 1807) en de scheiding van Indo-Europese en Semitische taal en cultuurstudie aan de nieuwe universiteit van Berlijn in 1811, zijn we gewoon de studie van de 'klassieke' talen en culturen streng te scheiden van de studie van de oosterse talen en culturen met als gevolg dat wederzijdse beïnvloeding uit zicht is geraakt. Daarom wordt de periode van het hellenisme vaak gezien als een periode van verval waarin de zuiverheid van de Griekse beschaving door vermenging verloren is gegaan. Tegenwoordig is langzaam een kentering zichtbaar. Op steeds meer congressen worden thema's door classicisten en oriëntalisten gezamenlijk bediscussieerd en bestaan er weer universiteiten waar studies worden aangeboden waarin beide werelden aan bod komen, zoals Ancient World Studies in Londen (University College) en Oudheidkunde in Amsterdam (VU).

Bedje gespreid

Het optreden van sommige mensen heeft de wereldgeschiedenis ingrijpende wendingen gegeven. Voor Alexander de Grote geldt dit zeker ook. Droysen heeft waarschijnlijk gelijk met zijn stelling dat Alexander mede het bedje voor het christendom heeft gespreid, hoewel het succes van het christendom natuurlijk ook te danken is aan de kracht van de boodschap en *last but not least* de steun van keizers als Constantijn de Grote en Theodosius de Grote. Toch moeten we ons ook hoeden voor overdrijving. Ook zonder Alexander de Grote zouden de inwoners van het Midden-Oosten in toenemende mate in contact gekomen zijn met de Grieken. Het blijft gissen hoe de wereldgeschiedenis zich dan ontwikkeld zou hebben.

Paleis te Babylon (gereconstrueerd onder Saddam Hoessein).

vooral in Corinthe. Het Griekse alfabet is uit Fenicië afkomstig. Hesiodus' kosmogonie is geënt op verhalen uit het oosten. De auteurs van de epen van Homerus moeten welhaast op een of andere manier kennis hebben gehad van het Gilgameš-epos. Grieken en Mace-

Wie 1453 zegt, zegt Mehmet II

OVER DE VAL VAN CONSTANTINOPEL

De val van Constantinopel wordt vaak gezien als een keerpunt in de geschiedenis en het definitieve einde van de middeleeuwen. Rolf Strootman geeft zijn visie op het einde van het Byzantijnse Rijk.

Panorama in het nieuwe Historisch Museum 1453 in Istanbul.

▷ Sinds de opheffing van het stadsdeel Sultanahmet, begin 2010, omvat deze deelgemeente ook het toeristische oostelijke deel van de oude stad.

Sinds begin dit jaar is Istanbul een nieuw museum rijker: Historisch Museum 1453. Centraal staat een reusachtig panoramaschilderij dat een beeld geeft van de inname van de stad door Osmaanse troepen in de ochtend van 29 mei 1453. Kosten noch moeite zijn gespaard om er een overweldigende visuele en auditieve ervaring van te maken. Bussen vol uitgelaten Turkse schoolkinderen rijden af en aan. Buitenlandse toeristen weten hun weg naar het museum, dat buiten de muren tegenover de Poort van de Heilige Romanus ligt, nog niet te vinden. Voor hen is dit spektakel dan ook niet bedoeld.

Het museum, dat geopend werd in het bijzijn van premier Erdogan, is een uiting van de snelle veranderingen die plaatsvinden in het huidige Turkije, waar met het verdwijnen van het Kemalisme ook de door Atatürk gedeceeteerde anti-Osmaanse staatsideologie in rap tempo plaatsmaakt voor een nieuw soort nationalisme dat Turkije onomwonden als opvolgerstaat van het Osmaanse Rijk beschouwt. De Osmaanse verovering van Constantinopel wordt gepresenteerd als de *Turkse* verovering van *Istanbul*. Dat tot halverwege de negentiende eeuw de

meeste Osmanen geen Turken waren en de meeste Turken geen Osmanen wordt gemakshalve vergeten. Evenals het feit dat Constantinopel na 1453 gewoon Constanti-nopel bleef heten. Het uit een imposante wolkenmassa stromende zonlicht recht boven de centrale voorstelling van het panorama – het hijsen van het Osmaanse oorlogsvaandel op een van de torens – suggereert zelfs goddelijke betrokkenheid. Precies aan de overzijde van het cirkelvormige panorama, bevindt zich niet toevallig de door de zonnestralen uitgelichte figuur van Mehmet II.

De nieuwe Alexander

Wie 1453 zegt, zegt Mehmet. Of Fatih, 'de Veroveraar', zoals de Turken hem eerbiedig noemen. Het gehele oude stadscentrum van het huidige Istanbul, de deelgemeente Fatih, is naar hem vernoemd.¹ Of beter gezegd, naar het enorme moskeecomplex dat hij kort na de verovering midden in de stad bouwen liet op de ruïnes van de Kerk der Heilige Apostelen, waar Constantijn de Grote en vele Byzantijnse keizers begraven waren. Juist daar bouwde hij zijn eigen türbe (mausoleum), om aan te geven dat

Rolf Strootman is docent bij de afdeling Geschiedenis van de Oudheid en Antieke Cultuur aan de Universiteit Utrecht.

de stad opnieuw gesticht was en dat Mehmet een nieuwe Constantijn was. Van de vele als heiligen vereerde sultans is Mehmet nog altijd degene die de meeste verering bij zijn tombe geniet.

Mehmet de Veroveraar (regeerde 1451-1481) is een fascinerende figuur. De vermaarde Istanbul-kenner John Freely wijdde onlangs een biografie aan hem, waarin hij benadrukte wat Mehmet vooral zo interessant maakt: het feit dat alle pogingen om de expansie van het Osmaanse Rijk te vatten in een clichématig raamwerk van een oost-west-conflict (of erger: als een versmelting van 'west' en 'oost') van hem afglijden als regendruppels van een paraplu. Aan zijn hof verbleven Griekse, Arabische, Turkse, Perzische en Italiaanse kunstenaars en geleerden. Zo was de architect van de Fatih Moskee een Griek genaamd Christodoulos. Mehmet wilde een nieuwe Alexander de Grote zijn. In zijn bibliotheek bevond zich een kopie van Arrianos' *Anabasis van Alexander*, de belangrijkste oud-Griekse geschiedenis van Alexanders veldtochten; tot diezelfde bibliotheek behoorde vanaf ongeveer 1468 ook een werk getiteld *De Geschiedenis van Mehmet de Veroveraar* van Kritoboulos, eveneens in het Grieks, en opmerkelijk genoeg vervaardigd door dezelfde hand die ook de *Anabasis* voor de sultan kopieerde.² Net als Alexander bezocht Mehmet Troje om eer te bewijzen aan de helden uit de *Ilias*; Mehmet's eigen exemplaar van het epos, vervaardigd door de Byzantijnse geleerde Johannes Dokeianos, wordt nog steeds bewaard in de bibliotheek van het Louvre in Parijs. Ook zou Mehmet honderdtwintig manuscripten verzameld hebben die eens toebehoorden aan Constantijn de Grote. Ondertussen was Mehmet moslim. Zijn monarchale titels waren Sultan (vorst), Gazi (strijder voor het Geloof) en, vanaf 1453, Caesar (Keizer).

Mehmet was geboren in Europa, in de Osmaanse hoofdstad Edirne (het oude Adrianopel in Thracië), als zoon van sultan Murat II (1421-1451) en een Servische of Macedonische concubine genaamd Hüma. Bij Mehmet's troonsbestijging bestond het Osmaanse Rijk iets langer dan een eeuw en omvatte een territorium dat grofweg samenviel met het voormalige Byzantijnse Rijk: Anatolië, de Balkan en Griekenland. Het enige stukje Byzantium dat nog niet was ingelijfd, was het geografische en symbolische hart van wat nog steeds officieel het Romeinse

Rijk was: de stad Constantinopel.³ Mehmet was amper eenentwintig jaar oud toen hij de aanval opende op de 'Koningin der Steden'.

Het verlangen naar de Stad

Constantinopel was bekend onder vele namen: het Nieuwe Rome, het Nieuwe Jeruzalem, de Koningin der Steden, de Stad der Heiligen, de Rode Appel, het Oog van de Wereld. Meestal echter sprak men eenvoudigweg van 'de Stad'. Een veelgehoorde (maar verre van zekere) verklaring van 'Istanbul', de volksnaam die al vanaf de late Byzantijnse tijd bestond en waarvan de betekenis onbekend is, is dat deze is afgeleid van de Griekse uitdrukking *eis tēn polin*, 'naar de Stad'.⁴ Hoe het ook zij, het is in ieder geval veelbetekenend dat het voor iedereen op slag duidelijk was wat bedoeld werd met de stad. Gelegen op een kruispunt van twee belangrijke verbindingswegen, de landweg tussen Europa en Klein-Azië en de zeestraat die de Middellandse Zee en de Zwarte Zee met elkaar verbond, en in het bezit van een unieke natuurlijke haven (de Gouden Hoorn) leek de kolonie Byzantion die hier in de zevende eeuw v.Chr. door Grieken uit Megara gesticht werd als het ware voorbestemd om het hart van de wereld te worden. Een kleine duizend jaar later gebeurde dat ook: in 330 n.Chr. herstichtte keizer Constantijn de Grote de stad en het duurde niet lang of 'Konstantinopolis', de Stad van Constantijn, was de nieuwe hoofdstad van het Romeinse Rijk, de zetel van het keizerschap en daarmee het symbolische centrum van de wereld.

Wie de Stad bezat, bezat ook de status van Keizer, de enkelvoudige 'koning der koningen' die namens God over de wereld heerste. Gedurende de middeleeuwen waren met name islamitische veroveraars erop gebrand Constantinopel in te nemen. Volgens een apocriefe *hadith* (uitspraak) van de profeet zou deze er zelfs hoogstpersoonlijk opdracht toe hebben gegeven. Tweemaal werd de stad door de Arabieren belegerd: van 669 tot 679 en opnieuw in 717. Evenmin als eerder de Gothen, Hunnen, Slaven, Avaren en Perzen, en later de Bulgaren, Russen (viermaal tussen 860 en 1043) en Pecheneg-Turken, slaagden zij erin de machtige landmuren te doorbreken. Geen stad ter wereld heeft zoveel belegeringen doorstaan als Constantinopel. Slechts eenmaal was de stad (vanaf het water) ingenomen: door de kruisvaarders en Venetianen in 1204. Het Byzantijnse Rijk liep toen al op zijn laatste benen en het zou de plunderingen en het wanbestuur door de 'Franken' niet meer te boven komen. De stad die Mehmet in april 1453 aanviel was grotendeels ontvolkt. Vele prachtige monumenten waren in verval geraakt door achterstallig onderhoud. Kerken

De türbe van Mehmet II Fatih staat in een tuin van de Fatih-moskee. Door veel moslims wordt de sultan, die tijdens zijn leven meer gevreesd dan bemind werd, aanbeelden als was hij een heilige.

De geschiedenis beschrijft Mehmet's regering van 1451 tot 1467; een vertaling door Charles Riggs en Hilal Inalcik verscheen in 1954 bij Princeton University Press onder de titel *History of Mehmed the Conqueror*.

De meer gebruikelijke benaming Byzantijns Rijk is een moderne vinding; de Byzantijnen noemden zichzelf 'Romeinen'.

De officiële naamsverandering van Constantinopel in Istanbul vond pas plaats in 1926, op last van Atatürk die daarmee de herinnering aan het Osmaanse Rijk wilde uitwissen.

△
Mehmet II.

'Constantijn had evenwel één troef in handen: de muren van Constantinopel. Het gehele, enorme oppervlak van de stad was ommuurd'

stonden leeg of waren ingestort. Het reusachtige Keizerlijk Paleis aan het Hippodroom deed dienst als steengroeve. Wel werd nog altijd de Haghia Sophia, het grootste gebouw, in ere gehouden.

De kanonnen van 1453

Het leger dat op vrijdag 23 maart 1453 Edirne verliet en oostwaarts naar Constantinopel marcheerde, was even multi-etnisch als het Osmaanse rijk

zelf. De kern ervan bestond uit Turkse *sipahi*: geharnaste edelen te paard die grond kregen in het gebied dat zij hadden helpen veroveren. De sultan was in hun ogen een *primus inter pares* en door hun onafhankelijke positie ten opzichte van het huis van Osman, de stichter van de dynastie (1280-1324), waren zij strikt genomen geen 'Osmanen'. Tegenover de sipahi stonden de *janitsaren*: destijds ongeveer vijfduizend infanteristen, slaven van de sultan, die als kind gerekruteerd waren onder de christelijke bevolking van de Balkan. Afgesneden van hun roots en tot moslim gemaakt, opgroeiend in de omgeving van de heerser die hun bijzondere carrièrekansen bood (ook de generaals en ministers van het rijk kwamen voort uit deze geprivilegieerde slavenkaste), waren deze *household troops* extreem loyaal en vormden zo een ideaal tegenwicht tegen de onafhankelijk ingestelde, landbezittende sipahi-aristocratie. De janitsaren waren beroemd om hun discipline en gevreesd om hun doodsverachting. Deze tweevoudige kern werd aangevuld met Turkmeense boogschutters te paard en troepen die geleverd werden door christelijke vazalkoningen en geallieerde vorsten (in 1453 vochten vooral veel Serviërs met de Osmanen mee). Ten slotte was er de lichting van islamitische boeren van het Anatolische platteland die het zware werk deden en wiens leven niet veel waard was.

De verdediging van de stad werd geleid door de laatste Byzantijnse keizer, Constantijn XI, destijds ongeveer veertig jaar oud en een ervaren militair en organisator. In de Griekse nationalistische traditie geniet hij een even heilig ontslag als Mehmet in de Turkse. Constantijn is de Griekse *once and future king*. Omdat hij spoorloos verdween in de mêlée van de laatste dag van de belegering, worden aan zijn persoon bijna messianistische verwachtingen verbonden. Op de dag waarop het God behaagt om Constantinopel aan de christenen terug te geven, zal hij terugkeren. Constantijn wist wat hem boven het hoofd hing. Al in

1451 waren de Osmanen begonnen met de bouw van twee forten op de oevers van de Bosporus, op Byzantijns grondgebied. Het was duidelijk waar dit zogeheten Kasteel Europa en Kasteel Anatolië voor bedoeld waren: om de vaargeul te kunnen afsluiten en op deze manier de bevoorrading van Constantinopel stil te leggen. Constantijn had officieel protest aangetekend maar Mehmet had hem zelfbewust geantwoord: "Beide oevers behoren mij toe, Europa én Azië."

De keizer wachtte niet af en bracht de stad in gereedheid voor een belegering. Bruggen werden afgebroken, poorten dichtgemetseld, wapens en iconen naar de muren gebracht. De Gouden Hoorn werd afgesloten met een ketting. De keizer deed bovendien een oproep uitgaan naar de christelijke vorsten van Europa om de heilige stad van Constantijn de Grote te helpen verdedigen tegen de islam. Hij vond geen enkel gehoor. Het grote Schisma, de rivaliteit tussen de katholieke en Grieks-orthodoxe kerk, was daaraan met name debet. Ten einde raad accepteerde Constantijn het gezag van de paus, in de hoop dat deze zou oproepen tot een kruistocht tegen de Turken, en voerde in de voornaamste basiliek van zijn stad, de Haghia Sophia, de katholieke liturgie in. Het werkte averechts. De orthodoxe clerus veroordeelde Constantijn in ongemeen harde bewoordingen en drong er bij de gelovigen op aan de Haghia Sophia te mijden. Vervolgens greep de angst om zich heen dat nu de heiligste kerk van de christenheid leeg en stil was geworden, Constantinopel gedoemd was en het Einde der Tijden op handen. De paus liet ondertussen niets van zich horen. "Wij kregen evenveel hulp van Rome," schreef later een overlevende verbitterd, "als van de sultan van Egypte." Alleen de Genuezen en Catalanen stuurden contingenten van enkele honderden manschappen, die een cruciale rol zouden spelen bij de verdediging van de stad. De kapitein van de Genuezen, Giovanni Giustinianu Longo, was de sterkste tegenstander die Mehmet in zijn carrière zou treffen.

Constantijn had evenwel één troef in handen: de muren van Constantinopel. Het gehele, enorme oppervlak van de stad was ommuurd. Aan de Zee van Marmara en langs de oevers van de Gouden Hoorn liepen de moeilijk benaderbare Zeemuren. Aan de westelijke landkant strekten zich de vermaarde Muren van Theodosios uit, meer dan 6,5 kilometer lang van zuid naar noord, drievoudig met een diepe gracht ervoor en voorzien van 192 gevechtstorens. De muren waren gebouwd tussen 412 en 422 n.Chr. en hadden talloze aanvallen weerstaan. De muren golden, indien adequaat bemand, als onneembaar. Nog maar dertig jaar geleden, in 1422, hadden de Osmanen de stad ook al eens tevergeefs aangevallen.

LITERATUUR

Roger Crowley, **Constantinople 1453: The Last Great Siege** (Londen: Faber & Faber, 2005).

John Freely, **The Grand Turk: Sultan Mehmet II - Conqueror of Constantinople and Master of an Empire** (New York: The Overlook Press, 2009).

Steven Runciman, **The Fall of Constantinople, 1453** (Cambridge: Cambridge University Press, 1965); een Nederlandse vertaling verscheen bij Fibula-Van Dishoeck (Haarlem 1979).

R. Liddell, *Byzantium and Istanbul* (Londen: Jonathan Cape, 1956) p. 121.

Groot was dan ook de ontsteltenis onder de Grieken toen op de tweede dag van het Griekse Paasfeest de Osmaanse troepen, "even talrijk als de sterren", uit de heuvels van het Belgrade Woud naar beneden stroomden. Want ook Mehmet bleek een troef in handen te hebben: belegeringsartillerie.

Al vanaf het begin van de vijftiende eeuw bestond er, met name in Italië, een wedloop om zo groot mogelijke kanonnen te gieten. Iedere zichzelf respecterende vorst bezat er een. Zo had Milaan de 'Onoverwinnelijke Galeazza' en werd Siena beschermd door een kanon van 8,5 ton dat 130 kilo zware steenblokken afschoot. In Gent had men de 'Dulle Griet': 15 ton zwaar en 5,5 meter lang. Maar de stukken die de Hongaarse gieter Orban voor Mehmet maakte, overtroffen in omvang alles wat eerder was gedaan. Bijna zes meter lang waren ze en in staat om granieten kogels van 300 kilo af te schieten. En Mehmet bracht niet één maar dertien reuzenkanonnen mee. Elk stuk werd voortgesleept door driehonderd Anatolische boeren en honderdveertig ossen over een van tevoren geprepareerde weg.

De val van Constantinopel

Het duurde dagen voordat de kanonnen waren ingeschoten. Bovendien vuurden ze niet vaker dan tweemaal per dag. De gaten in de muren werd 's nachts door de verdedigers weer opgevuld met puin en houten palissades. Zo duurde het nog twee maanden voordat de Osmanen doorbraken. Het spectaculaire verloop van de belegering is uitvoerig gedocumenteerd in zowel Griekse als Turkse ooggetuigenverslagen.

De laatste, massale stormloop begon met de eerste zon van dinsdag 29 mei. De verdedigingswerken waren inmiddels zo zwaar beschadigd – de buitenmuren waren op maar liefst negen plaatsen doorbroken – en de schaarse verdedigers dermate uitgeput en gedemoraliseerd, dat de afloop bij voorbaat vaststond. Keizer Constantijn woonde een laatste mis bij en nam afscheid van zijn aanvoerders en hovelingen. Hij legde zijn regalia af en verdween in het strijdgewoel bij de Romanus Poort.

In de namiddag reed Mehmet de Veroveraar op een wit paard de stad binnen. Bij de Haghia Sophia steeg hij af, raapte stof op van de grond en strooide dat op zijn hoofd uit deemoed voor God. In de enorme kerk hadden zich duizenden angstige Grieken verzameld. In een film die in het historisch museum Panorama 1453 vertoond wordt, zien we hoe de (blonde!) bevolking van Constantinopel sidderend bijeen staat wanneer Mehmet de Haghia Sophia bereikt. Dan maakt de sultan een verzoenend gebaar en zegt op vriendelijke toon dat niemand iets te vrezen heeft. De gezichten ontspannen en al snel durft men

weer te lachen. In werkelijkheid verliep het wel even anders. Omdat de stad zich niet had overgegeven, moest deze volgens het destijds vigerend oorlogsrecht drie dagen geplunderd worden. De inwoners, de asielzoekers in de Haghia Sophia inclusief, werden gedood of in slavernij weggevoerd. Dit overigens tegen de zin van Mehmet, die van Constantinopel zijn nieuwe hoofdstad wilde maken. Hij had daarom als zijn aandeel in de buit alle gebouwen opgeëist en het was de plunderende krijgers verboden er schade aan toe te brengen. Later zou hij de stad opnieuw bevolken door de gespaarde huizen gratis weg te geven aan Griekse en Joodse migranten en het patriarchaat van de orthodoxe kerk naar de stad terug te halen. Een halve eeuw later was de bevolking alweer aangegroeid tot honderdduizend zielen en rond 1600 was Constantinopel met een half miljoen inwoners onbetwist de grootste stad van de wereld.

De val van Constantinopel wordt vaak gezien als een keerpunt in de geschiedenis, zelfs als het officiële einde van de middeleeuwen. In één opzicht is dat ook wel terecht: de efficiëntie en grootschaligheid van het Osmaanse gebruik van vuurwapens, een terrein waarop zij ook de volgende anderhalve eeuw op Europa zouden blijven voorlopen, veranderde de oorlogvoering wezenlijk. Daar staat tegenover dat de Osmanen het Byzantijnse grondgebied al vóór 1453 vrijwel geheel in handen hadden. De echte neergang van het Byzantijnse Rijk was al in 1204 begonnen toen de kruisvaarders de stad leegplunderden. Constantinopel was in 1453 een provinciale enclave en bloeide pas weer op ná de Osmaanse verovering. "The fall of 1204 [was] an unmitigated misfortune; that of 1453 ... replaced a dying empire by a younger and more vital people", schreef al in 1956 een recalcitrante historicus.⁵ Maar voor de Osmanen was zelfs dat niet waar: Mehmet beschouwde zijn imperium als een voortzetting van de opeenvolgende wereldrijken die kenmerkend is voor de geschiedenis van het Midden-Oosten en het Middellandse Zeegebied. Met de verovering van Constantinopel en het verslaan van Constantijn XI verwierf Mehmet ook formeel het keizerschap, en konden zijn opvolgers zich vol trots presenteren als *padishah*, Grote Koning, iets wat geen van hen vóór 1453 ooit gedaan had.

'Mehmet bracht niet één maar dertien reuzenkanonnen mee. Elk voortgesleept door driehonderd boeren en honderdveertig ossen. Ze waren in staat om granieten kogels van 300 kilo af te schieten'

'Side show' van de Eerste Wereldoorlog

DE ARABISCHE OPSTAND VAN 1916

Hoog boven de haven van Akaba in Jordanië wappert een gigantische rood-zwart-groen-witte vlag. Die herinnert aan een *side show* van de Eerste Wereldoorlog: de Arabische Opstand van 1916. In de Arabische wereld levert die verhalen op die met hoofdletters worden geschreven. Maar was er wel een echte opstand? En droeg zij vrucht?

Eerst een schets van het krijgstoneel. In oktober 1914, twee maanden na het uitbreken van de Grote Oorlog, koos het Ottomaanse Rijk de kant van Duitsland. Zo raakte het slaags met Rusland, Frankrijk en Groot-Brittannië. De macht in Istanbul was toen in handen van een triumvi- raat onder leiding van Enver Pasja. Deze drie heersers, Jong-Turken van het fel nationalistische Comité voor Een- heid en Vooruitgang, droomden ervan de Turkssprekende minderheden in Rusland te 'bevrijden'. Bij een Duitse

wijze te drillen. De verwachtingen waren hooggespan- nen. Maar het pakte anders uit. Een Turkse aanval op het Suezkanaal in januari 1915 werd door de Britten afgeslagen. In de Kaukasus en Oost-Anatolië leden de Turkse aanvallers eveneens zware verliezen. De macht- hebbers namen toen bloedig wraak op de Armeniërs, mogelijke helpers van de Russen. Minister Talaat Pasja, lid van het driemanschap, besloot de hele bevolkings- groep vanuit Anatolië te deporteren naar de Syrische

'Mehmed V riep in zijn hoedanigheid van kalief alle moslims ter wereld op tot een jihad tegen de christenen'

overwinning zouden zij bovendien de Britten uit Egypte kunnen verdrijven. Succes in de oorlog zou het eenheids- gevoel binnen het krakkemikkige rijk kunnen stimuleren. Op verzoek van Enver Pasja riep de machteloze sultan Mehmed V in zijn hoedanigheid van kalief alle moslims ter wereld op tot een jihad tegen de christenen. De Britten, Fransen en Russen hadden alle reden om bezorgd te zijn over deze oproep. Slechts een minderheid van de 270 miljoen moslims in de wereld van 1914 werd door me- demoslims geregeerd. Honderd miljoen leefden er onder Britse koloniale heerschappij, hoofdzakelijk in India; Azi- atisch Rusland herbergde 20 miljoen moslims. De oproep zou Azië in lichterlaaie kunnen zetten. De tekst van de boodschap werd vertaald in het Arabisch, Perzisch en in andere talen, en breed verspreid. Pas na verloop van tijd zou blijken dat zij slechts minimale weerklank vond.

Turkije in oorlog

De Duitse generaal Liman von Sanders was al vanaf be- gin 1914 bezig om de Ottomaanse troepen op Pruisische

woestijn. Meer dan één miljoen Armeniërs vonden de dood. Tot op heden is er discussie over het drama, maar de Armeniërs en de internationale consensus beschou- wen het als doelgerichte genocide.

Ook het Arabisch nationalisme kreeg rake klappen. In augustus 1915 liet de gouverneur van de provincie Groot-Syrië, Jamal Pasja, naast Enver en Talaat het derde lid van het driemanschap, in Beiroet elf Arabische nati- onalisten in het openbaar executeren wegens 'landver- raad'. In lokale Arabische kringen kreeg hij de bijnaam 'De Bloedvergieter'. In 1916 werden er in Damascus en Beiroet nog eens 21 zogenaamde verraders - onder wie parlementsleden en journalisten - veroordeeld en terechtgesteld. Honderden Arabieren, vele uit vooraan- staande families, werden vastgezet. De angst zat er nu zo stevig ingeheid, dat openbaar protest zich niet mani- festerde. Maar wel vervreemde de repressie grote delen van de Arabische bevolking van het regime in Istanbul. In 1915-1916 konden de Turkse strijdkrachten toch nog tweemaal succes boeken. Ten eerste liep de landings-

Dr. Jan van Oudheusden is geschiedenisdocent aan het Dr. Mollercollege te Waalwijk en oud-hoofd- redacteur van Kleio. Hij schreef o.a. *De Geschiede- nis van het Midden-Oosten in een notendop*.

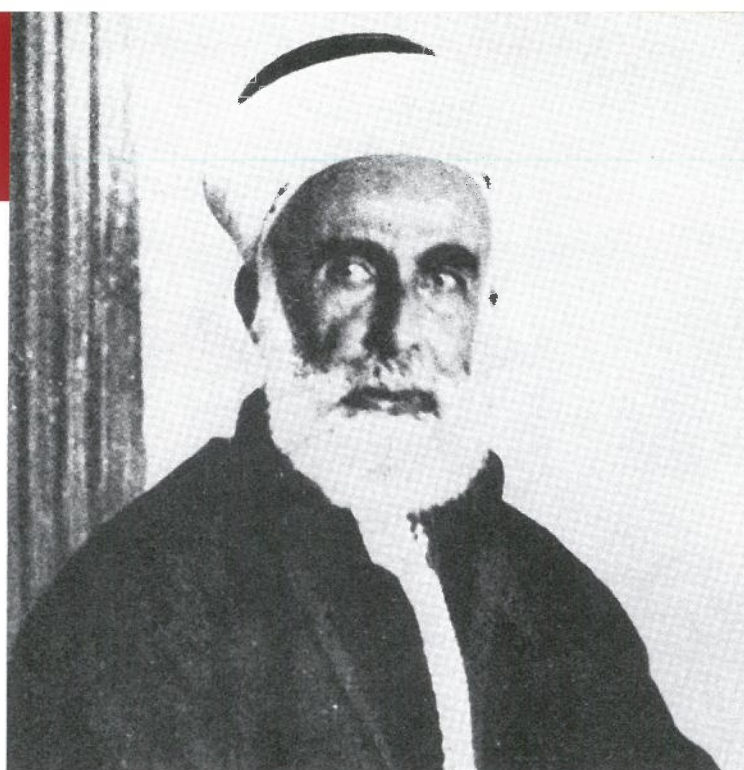
poging van 200.000 Britse en Franse soldaten op het schiereiland Gallipoli, bij de Dardanellen, uit op een tragische mislukking. Tegelijk landde er vanuit de Perzische Golf, aan het andere uiteinde van het Ottomaanse rijk, Brits-Indische troepen onder generaal Charles Townshend om een nieuw front te openen in wat toen Mesopotamië heette. Hun doel was de route naar India te beschermen en de vitale olievelden van Iran te beheersen. Zij veroverden de havenstad Basra, maar bij Koet al-Amara leden ze in april 1916 een zware nederlaag. De hele troepenmacht van 13.000 man moest zich aan de Ottomanen overgeven; de meeste van hen stierven later in krijgsgevangenschap. Groot was de vernedering. Pas in maart 1917 zou een andere Britse strijdmacht alsnog Koet en Bagdad veroveren. Al die tijd bleef de kans reëel dat de islam binnen het Britse rijk als zuurdesem van opstand zou gaan werken.

McMahon en Hoessein

Het toneel van de beslissende Britse aanval op het Turkse rijk zou dus niet Istanbul of Mesopotamië worden, maar het woestijnachtige centrale gedeelte van de Arabische provincies Palestina en Syrië. De Britten zaten immers stevig in het zadel in hun protectoraat Egypte. Daar hadden zij een belangrijke strijdmacht achtergehouden, de Egyptian Expeditionary Force (EEF) onder Archibald Murray. In december 1916 slaagde die erin het gehele Sinai-schiereiland van Turkse troepen te ontdoen. De Britse hoge commissaris in Cairo, sir Henry McMahon, had toen al besloten om de interne zwakte van het Turkse rijk uit te buiten. Hij was daartoe aangezet door zijn minister Lord Kitchener in Londen; diens oorlogsministerie had signalen opgevangen van een Arabische overloper bij Gallipoli over de opstandige stemming onder de Arabische onderdanen van de sultan.

McMahon kwam in contact met de Arabische emir Hoessein Ibn Ali (1853-1931) die gezag uitoefende over de heilige stad Mekka. Diens voorvaderen waren al sinds 1201 de hoeders van de heilige plaatsen en als zodanig verantwoordelijk voor de gang van zaken bij de jaarlijkse bedevaart. Voor de Britten was Hoessein een aantrekkelijke bondgenoot. Zijn prestige kon de jihad-oproep van de Turkse sultan-kalief ontcrachten. Ze zagen in Hoessein een mogelijke 'tegenpaus'. Hoessein bezat goede papieren: hij beriep zich op directe afstamming van de profeet Mohammed en droeg dan ook de eervolle titel 'sjarief'. Zijn familie telde zo'n duizend leden die zich Hasjemieten noemden, naar Hasjem, de overgrootvader van Mohammed.

Hoessein zag de Jong-Turkse heersers als afvallige

moslims. Al vanaf zijn aanstelling in 1908 was hij bezig om in de Hedjaz (de noordwestelijke kuststreek van het Arabisch schiereiland) een netwerk op te bouwen van stamleiders, om bestuurlijke autonomie te verkrijgen ten opzichte van Istanbul.

In 1915 schreef Hoessein een brief aan McMahon met een voorstel tot samenwerking. Zo begon de Hoessein-McMahon-correspondentie die in 1916 een Brits-Arabisch afspraak opleverde: een opstand voor een koninkrijk. Hoesseins bedoeïenenlegers zouden samen met een Brits expeditiecorps een aanval doen op de Turken. In ruil ontving Hoessein van de Britse regering de belofte van erkenning van een onafhankelijk koninkrijk tussen Egypte en Perzië. Een netelige kwestie was hoe de grenzen precies zouden lopen. De Britten maakten een voorbehoud voor het kustgebied van Syrië (inclusief het huidige Libanon) vanwege Franse belangen. Palestina werd niet eens genoemd, wel werd gesteld dat Aden en Koeweit vanwege Britse belangen buiten de deal bleven.

Startsein tot de opstand

Hoe vaag de overeenkomst ook was, Hoessein, die zo'n 50.000 man onder zijn gezag had (van wie slechts 10.000 over een geweer beschikten), gaf in juni 1916 het startsein voor de opstand. Een aanval op de havenstad Djeddah werd ondersteund door Britse marineschepen en vliegtuigen. De Ottomaanse commandant gaf zich over. Ook andere kuststeden vielen in Arabische handen, maar de Turken wisten in een bloedige veldslag de aanval op Medina af te slaan. Toen dreigde de opstand te verzanden. Daar kwam bij dat er in Syrië en Palestina geen teken was van openlijke opstandigheid van Arabieren tegen het Turkse regime.

In oktober 1916 besloot de Britse regering om een geheime missie naar Djeddah te sturen om de opstand nieuw leven in te blazen. Een lid van de delegatie was kapitein T.E. Lawrence. Lawrence sprak redelijk Arabisch.

Sjarief Hoessein van Mekka.

werd die met behulp van een kleine Britse strijdmacht op de Turken veroverd. Nu werd het mogelijk om aanslagen te plegen op de Hedjaz-spoorlijn, de enige landverbinding vanuit Damascus met de heilige stad Medina. De Arabische strijdmacht was inmiddels aangegroeid tot 70.000 man, bewapend met 28.000 geweren. Prins Feisal leidde de manoeuvres vanuit Wej, terwijl zijn ene broer Ali de stad Medina belegerde, en zijn andere broer Abdoellah raids uitvoerde op de spoorlijn. De actieradius van hun kameeldivisies was groot. Ze vervoerden hun eigen voedsel en benutten een uitgekiend stelsel van waterputten die op 150 km afstand van elkaar lagen. Op 6 juli 1917 viel Akaba - de enige nog Turkse Rodezehaven - in handen van de Arabieren, nadat Lawrence en zijn bedoeïenenleger vanuit Wej een gewaagde landexpeditie had ondernomen, samen met de woestijnkrijgshoofd Auda Abu Tajeh. Lawrence regelde de hoognodige bevoorrading van Akaba. Sjarief Hoessein stelde zijn opstand voor als een heilige strijd tegen de goddeloze heersers in Istanbul, en voor herstel van oude moslimwaarden; hij onthield zich van nationalistische oproepen. Steun van de massa's kreeg hij niet. Velen uit de Arabische elites zagen in hem een verrader en overloper, op een tijdstip in de geschiedenis waarop eenheid binnen het rijk geboden was. Van een Arabische Opstand was dus feitelijk geen sprake. Hoessein joeg slechts zijn eigen dynastieke belangen na.

Op naar Damascus

In juni 1917 was het Brits opperbevel overgedragen aan sir Edmund Allenby, die van zijn premier Lloyd George het verzoek had meegekregen om hem de stad Jeruzalem als kerstcadeautje te bezorgen: de kruistochtgedachte leefde nog! Het lukte Allenby om Beersheba in te nemen, vervolgens Gaza en Jaffa, en de Turken noordwaarts op te jagen. In december 1917 trok Allenby Jeruzalem binnen, het kerstgeschenk werd aan het Britse thuisfront met vreugde ontvangen. Van het Turks-Duitse leger dat de stad had verdedigd waren er 13.000 gedood of gewond en 15.000 krijgsgevangen gemaakt. Allenby maakte zich zorgen over de loyaliteit van prins

'De actieradius van de kameeldivisies was groot'

van de Britse strijdkrachten bepaalde het succes. De Britse marine wist een Ottomaanse tegenaanval op de kuststad Jenbo af te slaan. Nadat Feisal in januari 1917 met 5000 kameelruiters en 5000 voetsoldaten op de kustplaats Wej was aangestormd,

Feisal met zijn onhandelbare bedoeïenenlegers. Formeel stond Feisal onder bevel van Allenby, zo was afgesproken. Als dreigmiddel tegen de Turken had Feisals leger nut, maar er waren tekenen dat de prins van twee walletjes probeerde te eten en informatie naar de vijand lekte, in ruil voor 'bepaalde waarborgen van de Turkse regering'. Haast was geboden in de opmars richting Damascus.

Kaart van de tochten van Lawrence of Arabia.

Portret van Lawrence of Arabia.

tevorens vagelijk aan Hoessein had beloofd. Toen Hoessein later lucht kreeg van de Sykes-Picot-overeenkomst vroeg hij direct om opheldering, maar kreeg hij een misleidend antwoord. Feisal was woedend en Lawrence voelde zich door zijn eigen regering in zijn hemd gezet. Omstreeks dezelfde tijd stelde Groot-Brittannië de Arabieren nog voor een ander voldongen feit: de Balfourverklaring van november 1917, waarin zij sympathie betuigden met de stichting van een nationaal tehuis in Palestina voor de zionisten. Implementatie daarvan zou inhouden dat Groot-Brittannië Palestina militair zou blijven bezetten. Dat was een klap in het gezicht van de

'Feisal was woedend en Lawrence voelde zich door zijn eigen regering in zijn hemd gezet'

Lawrence trok samen met Feisal op. Het Turkse leger gaf steeds meer terrein prijs. Arabische inwoners van de dorpen werden door de Turken vermoord, omgekeerd vermoordden de Arabieren hun Turkse krijgsgevangenen. Veel Arabische soldaten uit het gedemoraliseerde leger van de sultan liepen in die laatste fase over naar de Britten. De race naar Damascus werd op 30 september 1918 gewonnen door Australische troepen onder Brits opperbevel. Tot ontzetting van Feisal, die kort daarna arriveerde, kwam de bevolking van die stad spontaan in opstand tegen zijn leiding. Die revolutie werd neergeslagen. Pas eind oktober 1918, het moment dat de Turken om een wapenstilstand verzochten, ontmoetten de Britse en Arabische troepen bijval van de bevolking, als bevrijders van het Turkse juk. Feisal begon meteen met het opzetten van een eigen bestuur, conform zijn idee van de overeenkomst tussen zijn vader en McMahon uit 1916.

Verraad van de Britten

Toen volgde de grote desillusie. De Britten en Fransen hadden hun eigen plannen met het Midden-Oosten, een regio die té rijk aan olievoorraden was en té strategisch lag, om het aan een ouderwetse emir als Hoessein cadeau te doen. Bovendien waren er christelijke minderheden in Syrië die al lang het werkterrein vormden van Franse missiecongregaties. In mei 1916 hadden de Britten en de Fransen in het diepste geheim de zogenaamde Sykes-Picot-overeenkomst gesloten. Sykes en Picot, hoge diplomaten van respectievelijk Groot-Brittannië en Frankrijk, paalden invloedssferen af, in de vertrouwde stijl van het modern imperialisme. Frankrijk zou invloed krijgen in Syrië en Libanon, en Engeland een landverbinding tussen de Middellandse Zee en de Perzische Golf, ongeveer het gebied van Palestina tot en met Irak. Die invloedssferen strekten zich uit tot diep in het gebied dat McMahon even

Arabieren. De Britten probeerden de pil van de aan de Joden beloofde immigratie naar Palestina nog te vergulden. In januari 1919 kwam er zelfs een overeenkomst tot stand tussen zionistenleider Chaim Weizmann en prins Feisal over een Joods-Arabisch samenwerkingsverband bij de ontwikkeling van Palestina. Feisal verbond hieraan echter wel de voorwaarde dat de Arabieren volledige onafhankelijkheid zouden verkrijgen. Die hoop werd kort daarna de bodem ingeslagen.

◀
De aanval op Akaba, 1917.

◀
Prins Feisal ibn Hoessein in 1918.

De grote desillusie

Op de Parijse vredesconferentie van 1919 kreeg Feisal geen poot aan de grond. Ook Lawrence of Arabia, die daar als Arabier verkleed rondliep, merkte dat zijn rol was uitgespeeld. De Franse premier Clemenceau begreep de waarde van het Midden-Oosten: 'Eén druppel olie is waardevoller dan een regiment soldaten'. Hij wilde niets weten van Britse beloften aan de Arabieren en eiste onverkorte toepassing van de Sykes-Picot-overeenkomst. Het duurde een vol jaar voordat een regeling voor het Midden-Oosten tot stand kwam. Pas in april 1920, op de conferentie van San Remo, kwamen Britten en Fransen tot overeenstemming. Elke overweging om het principe van zelfbeschikkingsrecht te laten gelden, wuifden zij weg. De Arabische gebieden werden losgescheurd van het Ottomaanse rijk. Frankrijk kreeg het beheer over Syrië en Libanon; Groot-Brittannië over Palestina en Irak. Het verdrag telde verder een groot aantal voor de Turken onverteerbare punten, waarover tussen 1921 en 1923 felle strijd zou uitbreken. Op 10 augustus 1920 werd dit alles bekrachtigd in het Verdrag van Sèvres. De voormalige Arabische delen van het rijk kregen de status van mandaatgebieden. De Volkenbond, in 1919 opgericht om te waken over de vrede, verleende mandaat aan Groot-Brittannië en Frankrijk om de Arabieren op te voeden tot ze rijp werden geacht tot zelfbeschikking. Opnieuw was sprake van een staaltje Brits-Frans imperialisme, zij het in een nieuwe verpakking. Voor sjarief Hoessein en zijn zonen was de uitkomst een bittere pil. Hun werd duidelijk dat zij zich in 1916 voor het Britse karretje hadden laten spannen en nu met lege handen stonden. Prins Feisal ondervond dit aan den lijve. Hij had zich in maart 1920 - nog vóór de conferentie van San Remo - in Damascus door een haastig bijeengeroepen Syrisch Congres tot koning van Syrië laten uitroepen. Arabische activisten zagen al een wedergeboorte van het middeleeuwse Omayyadenrijk. Maar de Fransen kenden geen pardon. Hun troepen trokken Syrië binnen en versloegen die van Feisal. In

De Arabische vlag in top boven Akaba.

LITERATUUR

William L. Cleveland, **A history of the modern Middle East**, Boulder Col. 2000.

David Fromkin, **A Peace to end all Peace. The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the modern Middle East**, New York 1989.

El-Sheikh, Ibrahim, 'Zandstorm. De Turks-Britse strijd in Egypte en de Arabische opstand tegen het Turkse gezag (1915-1917)', in **14-18. De Eerste Wereldoorlog**, Amsterdam/ Brussel z.j., p. 803-808.

Farrar-Hockley, A.H., 'De sleutels van Jeruzalem. De Turks-Britse strijd in Palestina en Syrië (29 juni 1917-30 oktober 1918)', in **14-18. De Eerste Wereldoorlog**, Amsterdam/ Brussel z.j., p. 1278-1282.

Kedourie, Elie, 'Opstand onder rembours. De Britten en het Arabisch streven naar afscheiding van het Ottomaanse Rijk (1914-april 1917)', in **14-18. De Eerste Wereldoorlog**, Amsterdam/ Brussel z.j., p. 798-802.

Kedourie, Elie, 'Arabische desillusie. De Britten en het Arabische streven naar onafhankelijkheid (1917-1918)', in **14-18. De Eerste Wereldoorlog**, Amsterdam/ Brussel z.j., p. 1291-1293.

T.E. Lawrence, **Seven Pillars of Wisdom**, Londen 1926 en later (vertaald als: Zeven Zuilen van Wijsheid, Amsterdam 2009).

juli 1920 bezetten zij Damascus. De Franse commandant Henri Gouraud riep toen: 'Saladin, hier zijn we!' Feisal ging in ballingschap. Als troostprijs kreeg hij van de Engelsen in 1921 de troon van Irak aangeboden. Feisals oudere broer Abdoellah kreeg ook een functie uit handen van de Britten. Hij mocht emir worden van het mandaatgebied Transjordanië, het woestijngebied ten oosten van de Jordaan dat in 1921 werd losgemaakt van de rest van Palestina. Om de Arabieren tegemoet te komen werd Joodse immigratie hier niet toegestaan.

Besluit

Zo probeerden de Britten nog iets van de belofte van McMahon uit 1916 gestand te doen. Essentieel was echter, dat het rijk dat aan de Arabieren was voorgespiegeld, er niet kwam. De Arabische Opstand had geen vrucht gedragen. Voor verbitterde nationalistische Arabieren was 1920 een rampjaar. In hun collectieve geheugen bleef dit haken als bewijs van de perverse politiek van het Westen. Dat de Hasjemieten Feisal en Abdoellah daaraan meewerkten, maakte hen suspect. Dit werkte generaties door, getuige de val van de dynastie in Irak in 1958, en de wankle troon van de huidige Jordaanse koning Abdoellah II. Diens betovergrootvader sjarief Hoessein werd in 1924 uit Mekka verdreven door zijn aartsvijand Abdoel Aziz, die erkend werd als koning Ibn Saoed van Saoedi-Arabië. Dat laatste was al helemaal niet in het scenario van 1916 opgenomen.

BOEKEN

Hans Pols

ZOJUIST VERSCHENEN

Wanneer de Duitsers op 10 mei 1940 Nederland binnenvallen, worden Victor en Esther van elkaar gescheiden. Als Victor, een Nederlandse soldaat, enkele weken na de capitulatie thuis komt, ontdekt hij dat Esther verdwenen is. Pas een jaar na de oorlog vinden ze elkaar weer terug. Een beeldverhaal over het verlies van vrijheid, onschuld en onmogelijke keuzes die gemaakt moeten worden. Erik de Graaf, **Scherven**.

Oog en Blik/De Bezige Bij, € 22,90.

Nieuwe vragen en antwoorden, inzichten en feiten over het grootste conflict tot nog toe uit de menselijke geschiedenis. Over de oorlog die ons nooit los laat. Andrew Roberts, **Wereld in vlammen. Een nieuwe geschiedenis van '39 - '45**. Prometheus, € 24,95.

We kennen de Griekse oudheid vooral van de Atheense democratie. En Alexander de Grote. Maar de meesten kennen niet het verhaal over de tijd daartussen: hoe de macht van het volk langzaam verdween en in handen kwam van die ene machtige heerser. Michael Scott, **Het wrede ontwaken van een nieuwe wereld. Ondergang en herrijzenis van het antieke Griekenland**. Bert Bakker, € 29,95.

'Wreed Romeins keizer (4 letters)'. Zo kennen we Nero uit de kruiswoordraadsels. Hij dankt die slechte naam aan een veelheid van tirannieke daden, waaronder vervolging

van christenen en de liquidatie van senatoren. Zijn bekendste slachtoffer was Seneca, die carrière had gemaakt als redenaar, literator en filosoof, en belast was geweest met Nero's opvoeding. Het leven van de tiran en de wijsgeer zijn daarmee tot het einde nauw met elkaar verbonden. Antoon van Hooff, **Nero & Seneca. De despoot en de denker**.

Ambo, € 24,95.

Multatuli kan zonder overdrijven de belangrijkste Nederlandse schrijver uit de negentiende eeuw genoemd worden. Zijn werk was altijd gebaseerd op zijn persoonlijke doen en laten. Zijn boeken en brieven bevatten materiaal voor een zelfportret dat zich moeilijk door een biografie laat evenaren. Drie Multatuli-kenners van naam stelden het samen en voorzagen het van verbindende teksten en commentaar. Dik van der Meulen, Cees Fasseur en Hans van den Bergh, **Multatuli een zelfportret. Het leven van Eduard Douwes Dekker door Multatuli verteld**, Bert Bakker, € 24,95.

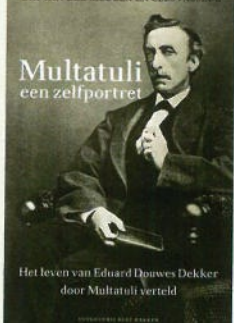
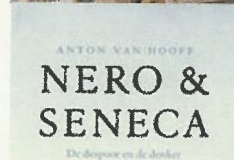
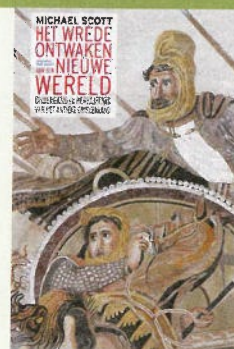
Wat brengt een pacifiste en sterverslaggeefster van een toonaangevend links blad ertoe om als terroriste de strijd aan te gaan met de Westduitse rechtstaat? Jutta Ditzfurth, **Ulrike Meinhof. De biografie**. Omniboek, € 18,95.

Tienduizend Amsterdamers waren tijdens de Tweede Wereldoorlog lid van de NSB. Over die Amsterdamse nationaalsocialisten is eigenlijk

weinig bekend. Een boek over het dagelijks leven van gewone Amsterdamse NSB'ers tijdens de oorlog, hun omgang met en werk voor de bezetter en de confrontaties met de rest van de bevolking. Josje Damsma en Erik Schumacher, **Hier woont een NSB'er. Nationaalsocialisten in bezet Amsterdam**. Boom, € 19,90.

De parlementaire democratie staat bij veel mensen in een kwaad daglicht. Niet omdat ze van democratie afwillen, maar omdat ze het staatsbestel niet democratisch genoeg vinden. Ze hebben het gevoel dat de burgers niets te vertellen hebben en dat de politici niet naar hen luisteren. Vaak wordt gedacht dat dit onbehagen nieuw is, maar het is van alle tijden en komt voor bij links en rechts. Ruud Slotboom en Dik Verkuil, **De Nederlandse politiek in een notendop**. Bert Bakker, € 12,50.

Er is iets fundamenteels mis met de manier waarop wij vandaag de dag leven. Na de economische crisis bleken de zekerheden die het leven in het naoorlogse Europa en Amerika bepaalden - de garantie van een basisniveau van veiligheid, stabiliteit en eerlijkheid - niet meer te bestaan. Tony Judt, **Het land is moe. Verhandeling over onze ontevredenheid**. Contact, € 19,95.

'Ging best goed, hoor!'

DE EXAMENS 2010

Vmbo

Voor het derde achtereenvolgende jaar bestond het eindexamenprogramma voor de leerlingen van het vmbo uit het 'Historisch Overzicht van de twintigste eeuw (H0) en staatsinrichting'. Groot kritiekpunt op de examens van 2008 en 2009 was dat er te weinig recht werd gedaan aan het vele leerwerk van de leerlingen. Om dit te verhelpen was de verhouding voor dit examen gewijzigd in 5 : 2 : 3, respectievelijk H0, het verrijksdeel van het H0 en staatsinrichting. Het examen leek goed te doen. Na afloop waren de reacties van de leerlingen gemengd. Veel gehoord: 'Was dit het nou?'

Bij de bespreking van het examen waren de collega's het erover eens dat het examen dit jaar evenwichtig was wat betreft de verdeling van de lesstof, maar dat het gevolg hiervan was dat leerlingen veel moesten schakelen in de tijd, wat leidde tot enige verwarring. Gelukkig

voor de leerlingen was er een goede afwisseling van het soort vragen. Soms oppervlakkig en voor de hand liggend, dan weer met diepgang en wat meer denkwerk. Vraag 3 was lastig. De leerling heeft immers geleerd de bron die bij de vraag hoort te gebruiken. Dit bleek bij de beantwoording van deze vraag (of een briefkaart een goed voorbeeld is van propaganda) niet nodig en dat werkte enigszins verwarrend. Vraag 8 was een leuke puzzel waar de leerlingen fouten uit een tekst moesten halen over het verschil tussen klassieke en sociale grondrechten. Bij de beantwoording van vraag 11 leverde het niet geheel correct invullen van de juiste volgorde in tegenstelling tot voorgaande jaren één punt op, waar er maximaal twee te behalen waren.

De vragen over het H0 waren keurig verdeeld over de lesstof, hoewel hier vanzelfsprekend niet alle onderwerpen even uitgebreid aan bod konden komen. Het niveau

Deze bron deed op havo veel stof opwaaien. Kon je die elementen waarnaar werd gevraagd wel echt zien op het plaatje?

Havo

De tijd was nog niet eens verstreken, of de eerste leerlingen van 5-havo kwamen al vrolijk uit de aula: 'Geschiedenis ging best goed, hoor!' Dat bleek ook wel uit de scores voor mijn groep. En om eerlijk te zijn, was ik ook tevreden over het examen. Met de gebruikelijke uitzondering die de regel bevestigt waren de vragen duidelijk gesteld en sloot het correctievoorschrift (cv) daar vrij redelijk op aan. Ik vond het voor havo-leerlingen vooral een eerlijk examen met een goede afwisseling tussen leer- en toepassingsvragen. Maar goed, dan gaat er een groep geschiedenisleraren bij elkaar zitten (eerst in Utrecht, daarna in de regio's) en barst er bij zowat iedere vraag natuurlijk

toch een flinke discussie los. En terecht: deze kritische behandeling van de landelijke examens is een goed voorbeeld van de *checks and balances* die er tussen de werkvloer en de examenmakers bestaat. De aanwezigheid van een van hen bij de landelijke bespreking, het hol van de leeuw, werd dan ook op prijs gesteld. Zo bleek opgave drie een puzzel, want moet je in het antwoord nu op de standplaatsgebondenheid van respectievelijk het Haarlems stadsbestuur of de calvinistische predikant ingaan? Kun je ook wat algemener van aard blijven? Is toename van de welvaart in Haarlem of het begin van pronkzucht al voldoende verklaring waardoor het positieve of negatieve oordeel over al die nieuwe Brabanders gevormd wordt? Velen zullen het met de tweede corrector hebben uitgevochten. De bron van de luie jongeman die zijn ontstelde en verbaasde grootouders bespot deed ook het nodige stof opwaaien, want kon je al die dingen wel echt zien op dit plaatje? Verder waren er nog de gevolgen op korte en lange termijn voor de Zuid-Vietnamezen die de kant van de Vietcong kozen (opgave 18) en de stoel van de psychiater waar de leerlingen bij opgave 26 op moesten plaatsnemen.

DAAN SCHUIJT

Wij vragen kiesrecht voor MOEDER!

liep uiteen van het opsporen van een fout jaartal in een aangepaste beschrijving van de film *Triumph des Willens* bij vraag 20, tot het uitleggen waarom Stalin door het Westen tijdens de Tweede Wereldoorlog wel positief

werd beoordeeld, maar daarna, gezien zijn binnenlandse politiek van zuiveringen, niet.

Bij vraag 35 moesten de leerlingen uitleggen wat de Koude Oorlog inhield met behulp van een aantal begrippen. Best pittig, maar wel een vraag waar de leerling die geleerd had zijn ei kwijt kon. De vraag over de EU aan het einde van het examen was complex door de verschillende teksten. Op deze vraag werd slecht gescoord. Voorzichtige conclusie: Europa en haar instituten leeft niet bij de leerlingen. Gelukkig verzachtten de laatste twee vragen de pijn, leuke vragen waardoor de leerlingen met een goed gemoed de examenzaal verlieten. Het eindoordeel: een prima examen dat recht deed aan het Historisch Overzicht. De leerlingen zagen op tegen de 'hysterisch' grote hoeveelheid stof, wat uiteindelijk best meeviel.

DENNIS KOOLMOES

Dat je bij de beantwoording van de vraag deze beeldbron niet hoefde te gebruiken, zorgde voor wat verwarring op het vmbo.

Vwo

'Als wij al moeite hebben met die tabellen, hoe moeten die CM-ers hier dan iets in zien?' aldus een van de aanwezigen bij de examenbespreking vwo over opgave acht. Nou, die CM-ers hadden toevallig wel dat schilderij van de Staalmeesters uit vraag zeven in full colour in het CKV-boek bestudeerd. Zij wisten dus precies hoe duur die stof was die de heren om het gildenmeesterslijf hadden hangen.

Het vwo-examen kreeg een gematigd positieve ontvangst. Vakinhoudelijk was het niveau vrij aardig, om het te maken was het misschien een tikkeltje aan de lange kant, bevatte het vrij veel eenpunt-vragen en waren enkele opgaven onnodig ingewikkeld. Zoals dat schilderij van de Staalmeesters, waarop je misschien niet alles kon zien wat er in het correctievoorschrift stond. Of die tabel met gegevens over de waarde van de in- en uitvoer en het al dan niet bestaande verband met de werkgelegenheid.

Vraag twaalf, over de oprichting van de VN Veiligheidsraad en de Koude Oorlog, zorgde voor een levendige discussie over de vraag of er al een Koude Oorlog was in 1945. Onder vakgenoten gerechtvaardigd, wat in een examen staat moet immers feitelijk juist zijn, maar voor

leerlingen hetzelfde als twee theologen die discussiëren over de vraag of Jezus ooit gelachen heeft.

Een bespreking van een vwo-examen is sowieso een stuk inhoudelijker. De vergadering verwacht van vwo-leerlingen eerder een puur historische redenering of blijk van historisch inzicht dan van havisten. Dat verschil tussen havo en vwo is moeilijk in exacte termen aan te duiden. Blijkbaar hadden we tijdens onze regionale bespreking voor havo een ondergrens bereikt, toen een van de aanwezigen riep: 'Maar als je dit allemaal goed mag rekenen, wordt het drie keer schieten voor een euro!' Ook hierom zijn die besprekingen dus belangrijk. Volgend jaar discussiëren we verder over het examen van 2011. Misschien is dat wel voor het laatst...

DAAN SCHUIJT

Voor veel vwo-leerlingen, behalve CM-ers, was het vinden van de juiste elementen in deze bron bij vraag 7 lastig.

STAN VAN HOUCKE

DE ONEINDIGE OORLOG

(Uitgeverij Atlas, Amsterdam/Antwerpen 2009), 391 blz., € 24,90.

Eenenzestig jaar na de stichting van de staat Israël is de vrede tussen Israëliërs en Palestijnen nog ver te zoeken.

‘Op de West Bank zijn wegen aangelegd voor Joden, zodat die direct naar de nederzettingen in bezet gebied kunnen rijden, zonder dat ze een Palestijnse gemeenschap hoeven te zien. Wat zou de reactie van Nederlanders zijn als er wegen worden aangelegd voor één etnische groep? Men zou daar massaal fel tegen protesteren, nietwaar? Maar in Palestina kan dat niet.’ Salman Abu Sitta, deskundige op het gebied van de Palestijnse Nakba, de etnische zuivering van 1948, haalt een groot onrecht aan waarmee de Palestijnen dagelijks worden geconfronteerd. Hij kan er nog vele opsommen, die oplopen in graad van gruwelijkheid, en hij vraagt zich af waarom dit ‘kolos-

en de identiteitskwestie van de Israëliërs.

In de zestien interviews met zorgvuldig geselecteerde Joden en Palestijnen, zowel in Israël als in het buitenland (vooral Amerika) stelt Van Houcke deze kwesties aan de orde. Dat is ook noodzakelijk om een volledig beeld te kunnen geven van wat eufemistisch het Israëliisch-Palestijns conflict heet, vindt Van Houcke. Hij benadrukt in *De oneindige oorlog* dat westerse media niet vrij en eerlijk over dit vraagstuk berichten.

Uitschot

Benjamin Beit-Hallahmi, hoogleraar psychologie aan de universiteit van Haifa, stelt vast dat de Palestijnen in de Joodse

verdrrijving van alle inwoners van Palestina, want een Joodse staat met Palestijnen binnen de grenzen is vooralsnog ondenkbaar. De etnische zuivering in 1948 was dan ook een goed voorbereide militaire campagne waarbij ‘tenminste 750.000 Palestijnen hun huizen verloren, hun velden, hun boomgaarden, bedrijven, bankrekeningen en hun leven in Palestina, waar hun families eeuwenlang hadden geleefd.’

Identiteitsprobleem

Volgens Abraham Yehoshua, schrijver van onder meer diverse essays over de situatie in Israël tussen Joodse religieuze extremisten en seculiere Joden, kan dankzij de permanente problemen met andere volken

‘De Palestijnen worden als uitschot behandeld’

sale onrecht’ ongestraft kan doorgaan. Tegelijkertijd weet Salman Abu Sitta het antwoord op deze vraag; een vraag die voor veel Nederlanders niet of nauwelijks te beantwoorden is gezien de complexiteit van de situatie.

Het draait om verschillende zaken die elkaar beïnvloeden en versterken: de conflicten van Israël met de ‘buitenwereld’ in het bijzonder met de Palestijnen en Arabieren, de versluierde strijd tussen extremisten en gematigde Joden in Israël zelf

staat als vreemdelingen worden beschouwd, als mensen die niet meetellen en nauwelijks rechten hebben. Veel geïnterviewden in dit boek delen deze opvatting, zij vinden dat de Palestijnen als uitschot worden behandeld. In hun ogen is de Israëliische politiek gericht op verovering en etnische zuivering van Palestijns gebied, dat wil zeggen gericht op ‘het verkrijgen van een maximum aan land met een minimum aan Palestijnen.’ In de praktijk betekent dat systematische

de nationale identiteit worden gewaarborgd. Onderlinge meningsverschillen tussen Joden worden onder deze omstandigheden niet uitgesproken en alle aandacht blijft gericht op het handhaven en uitbreiden van de Joodse staat. De orthodoxe Joden zijn niet bang voor de vrede, zij weten wie ze zijn en waar ze staan, maar voor de gematigde Joden en de extremisten ligt de situatie moeilijker. In Israël bestaat een sluimerende strijd tussen beide groeperingen die al decennia

voortduurt. De meningen verschillen over de vragen 'wie of wat is een Jood en hoe moet hij zich als Jood gedragen?' Het is een identiteitsprobleem dat voortkomt uit de overtuiging dat de Joden het uitverkoren volk vormen, een volk dat voortdurend met de buitenwereld in conflict moet zijn. Amos Oz, auteur van onder andere *In The Land of Israel*, stelt dat de Joden wereldwijd zijn verdeeld over de vraag of ze nu een volk zijn, een religie, een cultuur of wat dan ook. Dat maakt de zaak niet eenvoudiger, maar uiteindelijk zullen de Israëliërs deze kwestie moeten oplossen. De voorwaarde hiervoor is dat ze in vrede leven met de Palestijnen en de omringende Arabische volken. Daar ziet het niet naar uit.

Holocaust

Een feit is dat in de Israëliëse politiek de extremisten de strijd hebben gewonnen van de gematigden. Met extremisten worden vooral joodse fundamentalisten bedoeld en ook al vormen ze een relatief kleine groepering, zij hebben de macht om te doen wat ze willen. Daardoor voelen veel Joden die in een joods humanistische traditie zijn opgegroeid zich buitengesloten. Ze

leefde en bestuurlijk is van 'Een Ander Joods Geluid', vindt dat 'de conclusie uit de massamoorden moet zijn dat je jezelf niet verlaagt tot het niveau van de beulen.' De herinnering aan de Holocaust betekent, in extremistische politieke termen, dat de Joden zo veel hebben geleden dat ze het recht hebben om andere volken onrecht aan te doen en dat is een bijzonder gevaarlijke situatie.

Benjamin Beit-Hallahmi concludeert dat het lijden van de Joden en de Holocaust een politieke constructie is die wordt gebruikt om het onrecht dat de Palestijnen wordt aangedaan te rationaliseren en te rechtvaardigen. Dat is overigens bijzonder doeltreffend gebeurd; het lijkt of de Palestijnen de agressor zijn in het Israëliësch-Palestijns conflict.

In *De oneindige oorlog* zijn kritische, goed geïnformeerde en zeer betrokken mensen aan het woord. Allemaal maken ze op hun eigen manier en vanuit hun persoonlijke achtergrond een scherpe analyse van het Israëliësch-Palestijns conflict. Hierdoor wordt de historische context van het probleem goed uitgelicht.

'Het huidige Israël komt naar voren als een racistische staat balancerend op de rand van waanzin'

vinden de onderdrukking en uitroeiing van het Palestijnse volk vergelijkbaar met wat de Joden in de Tweede Wereldoorlog tijdens de Holocaust hebben meegemaakt. Hajo Meyer, een gepensioneerd fysicus die Auschwitz over-

Het huidige Israël komt naar voren als een racistische staat balancerend op de rand van waanzin. Deze typering wijkt nogal af van het beeld dat doorgaans in de Nederlandse media over Israël wordt gepresenteerd.

Een echt interviewboek is *De oneindige oorlog* niet. Er staan geen duidelijk gestructureerde vraaggesprekken in. Voor de lezer is het een beetje gokken of de geïnterviewde aan het woord is of een uitgebreid citaat (enkele bladzijden) uit diens werk wordt weergegeven.

Ook kan het voorkomen dat binnen dat citaat nog eens uit een ander werk wordt geciteerd. Al met al vergroot het de leesbaarheid niet. Een pluspunt is dat uit het boek blijkt dat de scherpste Israël-critici in het land zelf wonen, toeval of niet?

Libanon en Hezbollah

DE ZIN EN ONZIN VAN STEREOTYPEN

Westerse kennis met betrekking tot het Midden-Oosten is vaak gebaseerd op stereotyperingen. Dit artikel gaat in op een aantal van deze stereotypes en dan met name met betrekking tot Hezbollah en Libanon.

► Uit: Piet van Sterkenburg, *Van Dale; Groot woordenboek voor hedendaags Nederlands* (Utrecht en Antwerpen 2002) 1362.

► Hezbollah is een verbastering van *Hizb Allah*, zoals de partij officieel in het Arabisch heet, wat Partij van God betekent.

Eens werd Libanon 'het Zwitserland van het Midden-Oosten' genoemd, maar die tijd lijkt lang vervlogen. Zo is het niet meer het centrum van het Arabische bankwezen. Ook komen (Saoedische) toeristen niet meer per definitie in groten getale naar het land. Dat komt mede doordat de vele conflicten die elkaar opvolgen een afschrikkende werking hebben. Tegenwoordig is Libanon 'gewoon' een van de vele zwakke staten en een derdewereldland. Het is een klein land, waar regionale

soldaten. Ook pleegt Hezbollah bijna dagelijks raket-aanvallen op Israëls grondgebied. Er wordt gevreesd dat Hezbollah tot overmaat van ramp Scud-raketten heeft weten te bemachtigen (*NRC Handelsblad*, 15 april 2010), raketten die deze anti-Israëlsche tendens kracht zouden kunnen bijzetten. Doelen die vooralsnog gemist worden, zouden nu geraakt kunnen worden, met veel slachtoffers als gevolg. Daarnaast lijkt Hezbollah volgens sommigen verdacht veel op Hamas en Al

'Israël is niet de zee in gedreven en Jeruzalem is nog nooit vernietigd'

en allicht mondiale conflicten worden uitgevochten. Een land dat in constante staat van oorlog lijkt te verkeren met buurland Israël. Bovendien is corruptie alom aanwezig, wat een verlamdende werking op het land heeft. De interne controle van het land op zijn bevolking is zwak, er bestaat immers binnen de Libanese staatsgrenzen zoiets als Hezbollah. De Libanese regering lijkt niet in staat om tegen deze 'radicalen' op te treden.

Eigen leger

Hezbollah is in tegenstelling tot de staat Libanon een sterke 'partij'.² Deze extremistische shi'itische organisatie roept op tot het stichten van een islamitische regering in Libanon, waarbij het gebruik van geweld niet geschuwd wordt. Zo plegen ze, in navolging van de Japanse-kamikaze piloten, sinds 1983 zelfmoordaanslagen. Ook heeft Hezbollah bijvoorbeeld ongestraft naast het reguliere regeringsleger een apart leger opgericht, namelijk de Externe Veiligheidsorganisatie van Hezbollah. Daarmee plaatst het zich naast de regering, en negeert het de monopolie van de regering op geweld.

Bovendien is Hezbollah de vermeende veroorzaker van een oorlog in 2006 tussen Israël, Hezbollah en Libanon, door het ontvoeren van twee Israëlsche

Qaida, welke over het algemeen niet als 'vreedaam' beschouwd worden. In die zin zou Hezbollah kunnen worden opgevat als een gevaar voor de mondiale veiligheid. Ergo: Hezbollah is een gevaar voor de wereld in het algemeen en voor Israël in het bijzonder. Om de een of andere reden lijkt de Libanese bevolking zich desalniettemin massaal achter deze 'extremisten' te scharen. Massale pro-Hezbollahdemonstraties zij daar een bewijs van. Het duidelijkste voorbeeld hiervan is dat tijdens de Libanese Cederrevolutie in 2005 500.000 mensen gehoor gaven aan een oproep van Hezbollah om te demonstreren.

ste·re·o·tiep [bn., ~er, ~st] 1. bij elke gelegenheid terugkerend → *traditioneel*. een stereotiep beeld

ste·reo·ty·pe [de~, ~n/~s] 1. vastliggend beeld, karakterisering

ste·reo·ty·pe·ring [de~ (v.), ~en] 1. het isoleren van één eigenschap uit een verzameling van eigenschappen en het voorstellen van die eigenschap als representatief voor de hele verzameling¹

De vlag van Hezbollah.

Dat het wellicht onbegrijpelijk is dat er daadwerkelijk mensen zijn die Hezbollah steunen lijkt het bovendien onverklaarbaar dat de staat Libanon een deel van diens bevolking, het 'losbandige' Hezbollah, niet in toom weet te houden. De Libanese overheid staat toe dat Hezbollah-aanhangers wapperend met vlaggen en geweren de vernietiging van Israël propageren ('Daar zouden wij hier in Nederland wel raad mee weten' is dan hier de mening). Maar is dat wel echt zo? Klopt het stereotype beeld: is Libanon daadwerkelijk zo zwak? Slaagt de Libanese regering er echt niet in om een adequaat

Deze complexe materie laat zich niet gemakkelijk uitleggen in woord en beeld waardoor Libanon 'slachtoffer' is geworden van stereotypering⁴. Zoals in veel gevallen doet stereotypering het land weinig goed. Het gaat bijvoorbeeld voorbij aan de positieve ontwikkelingen die het land ook kent.

Eén van deze positieve aspecten is bijvoorbeeld de veerkracht waarmee het land keer op keer opkrabbelt uit oorlogen. Mede op basis van het collectieve geheugen en de oorlogsmoeheid van de eigen bevolking weet de Libanese regering de rust onder de inwoners

'Eén Libanese mening bestaat niet, ook niet binnen de regering'

antwoord te formuleren op Hezbollah? Is Hezbollah werkelijk zo sterk en agressief? En is Hezbollah een serieus gevaar voor de wereld of voor Israël? Zijn dit niet slechts stereotyperingen?

Balans tussen bevolkingsgroepen

De interne politieke situatie in Libanon is bijzonder ingewikkeld. Zo bestaan er vele verschillende bevolkingsgroepen in het land. Aan de hand van deze bevolkingsgroepen is een delicate machtsbalans ontstaan waarin – vaak op religie gebaseerde – groeperingen zich scharen achter eigen leiders. Ook bevinden zich sinds de stichting van de staat Israël in 1948 veel Palestijnen in het zuiden van Libanon; onder deze bevolkingsgroep bestaan armoede en onvrede over de eigen bestaanswijze.³ Het land is jarenlang verweekt geweest in een allesvernietigende burgeroorlog. Daarnaast heeft er een aantal keren een oorlog met Israël plaatsgevonden. Bovendien had en heeft Libanon te maken met veel buitenlandse inmenging – en dan met name van Syrië. Kortom, na deze korte analyse blijkt dat de situatie gecompliceerder is dan die op het eerste gezicht lijkt.

te bewaren. Zo worden tegenstellingen niet uitvergroot, waardoor het heropleven van de burgeroorlog uitblijft. Hoewel corruptie het land vleugellam maakt, wordt in Libanon een democratisch stelsel gehanteerd dat overeenkomsten vertoont met 'westerse democratieën'. Zo heeft Libanon – in tegenstelling tot andere landen in de Arabische Wereld – een parlementaire democratie met een president en een premier.⁵ In dit stelsel kan de integratie van Hezbollah als politieke partij in de Libanese reguliere politiek gezien worden als een manier om te voorkomen dat Hezbollah gemarginaliseerd wordt en vervalt in een oud (gewelddadig) patroon.⁶ In die zin is Libanon dus wel een sterk land, het slaagt er immers in om iedereen 'binnenboord' te houden.

Gewelddadige retoriek

Dat Hezbollah de sterke 'partij' is in het land valt eveneens te nuanceren. Hezbollah zou bijvoorbeeld groot-spraak verweten kunnen worden. Zo zei de leider van Hezbollah, Hassan Nasrallah op het officiële televisiestation van de organisatie – Al-Manar – het volgende: "Israël

De meeste Palestijnen wachten tot hun het recht wordt toegekend om terug te keren naar het huidige Israël. Tot die tijd verblijven ze in vluchtelingenkampen in het zuiden van Libanon. Als ze Libanees staatsburger te worden vervalt het recht op terugkeer, om die reden wensen ze niet geneutraliseerd worden.

Ter vergelijking: Nederland is het land van de tulpen, de klompen en de kaas. Ten minste, dat is het stereotype beeld wat er bestaat over ons land. Maar vraag een Nederlander naar wat Nederland is en er volgen vele antwoorden. Waarschijnlijk zullen zelden tulpen, klompen en kaas aan de orde komen.

Het is een delicate machtsbalans, waar belangrijke posities worden verdeeld onder verschillende bevolkingsgroepen. Zo is de president altijd een maronitische christen, de premier altijd een soennitische moslim en de parlementsvoorzitter altijd een shi'itische moslim.

Men zou kunnen zeggen dat een vergelijkbaar proces heeft plaatsgevonden binnen de IRA, waar Sinn Féin als politieke partij in Ierland vertegenwoordigd is.

▶ Een huis in de Noord-Israëlische stad Kiryat Shmona, geraakt door een Hezbollah Katoesja raket tijdens de oorlog tussen Israël en Libanon in 2006.

▶ Als er in speeches wel wordt ingegaan op andere aspecten dan het gebruik van geweld, dan gaan de media, en dan in het bijzonder Westerse media, daar aan vaak voorbij.

▶ Audrey Kurth Cronin e.a., *CRS Report for Congress: Foreign Terrorist Organizations* (februari 2006) 34-36.

▶ Kritiek op dit verschijnsel is vaak het volgende: in dergelijke Hezbollah ziekenhuizen zou men geïndoctrineerd kunnen raken van Hezbollah ideologieën. Een ding is echter zeker; in een ziekenhuis worden ook zieken geholpen, zieken die anders buiten de boot zouden vallen omdat ze staatszorg niet kunnen betalen of geen aanspraak kunnen maken op staatszorg. Een voorbeeld hiervan is de Palestijnse gemeenschap. Onder hen is de steun voor Hezbollah groot.

▶ An Open Letter; The Hizballah Program, in: *The Jerusalem Quarterly*, no. 48 (herfst 1988) 3. Hoewel Hezbollah eveneens refereert aan zijn verkiezingsprogramma van 1996 is deze brief het handvest waarop Hezbollah nog steeds diens ideologie baseert.

is our enemy. This is an aggressive, illegal, and illegitimate entity, which has no future in our land. Its destiny is manifested in our motto: Death to Israël." (5 februari, 2005). Dit 'motto' heeft Hezbollah vooralsnog niet waar gemaakt. Sinds de oprichting van Hezbollah in 1982 is Israël niet de zee in gedreven en is Jeruzalem nog nooit vernietigd. Israël is niet gestorven. Desalniettemin vinden er wel degelijk dagelijks aanvallen op Israëlisch grondgebied plaats. Hoewel er, zoals gezegd, aanwijzingen zijn dat deze aanvallen in de toekomst 'effectiever' kunnen

'Hezbollah zelf ziet de liefdadigheid als islamitische plicht en dus zeker niet als 'omkoperij''

worden, missen deze raketten vooralsnog beoogde doelen en vallen er zeer zelden burgerslachtoffers. De laatste jaren heeft Hezbollah geen terroristische aanslagen in Europa of de Verenigde Staten opgeëist, noch gepleegd. Strijders van Hezbollah worden niet opgepakt op vliegvelden met bommen in hun ondergoed. Ze lijken vanuit eventuele trainingskampen in bijvoorbeeld Iran linea recta terug te keren naar het thuisland om daar ten strijde te trekken. In die zin gooit Hezbollah enigszins de eigen glazen in. De retoriek van de partij is namelijk vaak zeer gewelddadig, gewelddadiger dan diens daden. In speeches van Hezbollah wordt vaak voorbij gegaan aan het sociale programma en de politieke participatie van de partij.⁷ Hierdoor ontbreekt enig begrip uit het Westen en wordt Hezbollah als gesprekspartner genegeerd. Hoewel Hezbollah geen directe mondiale of locale dreiging vormt wordt zij door de machtigste staat van de wereld – de VS, en met steun van Nederland, een terroristische organisatie genoemd.⁸ De reden hiervoor is dat Hezbollah ontvoeringen, bombardementen, kapingen en raketaanvallen pleegt en heeft gepleegd; met name gedurende de jaren tachtig en negentig. Behalve dat het inkomsten genereert uit illegale praktijken als het smokkelen van sigaretten, wordt Hezbollah bovendien gefinancierd en ondersteund door de twee 'rogue states' Iran en Syrië.

Sociale zorg minder bededen

De VS gaan met dit predikaat van 'terroristische organisatie' voorbij aan de politieke en sociale taak die Hezbollah in Libanon vervult. Naast een gemilitariseerd programma heeft deze partij namelijk eveneens een sociale agenda. Zo verricht Hezbollah publieke taken – zij het dat deze met name gericht zijn op geloofsgenoten. Zo heeft het eigen scholen en eigen ziekenhuizen opgericht.⁹ Daarnaast verstrekt Hezbollah leningen en geeft het inkomenssteun. In die zin biedt Hezbollah een alternatief voor de regering en dicht het een gat. Namelijk het gat van de sociale zorg voor minder bededen.

Er kan dus betoogd worden dat niet alle aanhangers Hezbollah steunen omdat deze de vernietiging van de staat Israël propageert, maar dat zij Hezbollah steunen omdat Hezbollah hén steunt. Men kan hier ook negatiever naar kijken; indirect 'koopt' Hezbollah steun in ruil voor sociale voorzieningen. Hezbollah zelf ziet de liefdadigheid als islamitische plicht en dus zeker niet als 'omkoperij'. De liefdadigheid van Hezbollah geeft de organisatie in ieder geval veel legitimiteit en het vormt een belangrijk onderdeel van het bestaansrecht van de

partij in Libanon.

Niet alleen de Libanese bevolking ziet meer in Hezbollah dan potentiële vernietigers van Israël. Ook Hezbollah zelf heeft een bredere doelstelling. Hoewel dit gegeven niet zozeer naar voren komt in eigen speeches, noch in de media, heeft Hezbollah bijvoorbeeld de volgende doelstelling opgenomen in zijn handvest: "*To permit all the sons of our people to determine their future and to choose in all the liberty the form of government they desire.*"¹⁰ Sinds 1992 proberen ze deze doelstelling te realiseren door politiek actief te worden. Tegen deze complexe achtergrond komt het Midden-Oosten, en daarmee dus ook Libanon, de westerse huiskamers binnen via beelden, via 'de media'. In hapklare brokken wordt kort en snel een idee georkestreerd en een verhaal verteld. Omdat het terrorisme tegenwoordig een actueel onderwerp is, wordt Hezbollah in de media (en mede daardoor binnen het politieke westerse bestel) als agressor neergezet. Vaak wordt dit gedaan door een uitspraak over of een afbeelding van een schreeuwende menigte waar vlaggen verbrand worden en anti-Israël leuzen geschreeuwd worden. Ook worden 'niet malse uitspraken' van Hassan Nasrallah aangehaald. Een officiële reactie van de Israëlische regering wordt eventueel gevraagd en Libanon wordt meestal vergeten. Als de mening van

LITERATUUR

Naim Qassem, **Hizbullah: The Story from Within**, vertaald door Dalia Khalil (Londen, 2005).

Augustus Richard Norton, **Hezbollah: A Short History** (Princeton en Oxford, 2007).

Een boek over de geschiedenis van Libanon: Fawwas Traboulsi, **A History of Modern Lebanon** (Londen, 2007). Over de geschiedenis van Libanon tot ongeveer 1990.

Een boek over beeldvorming in het Midden-Oosten: Joris Luyendijk, **Het zijn net mensen** (Amsterdam, 2006). Onderhoudend boek over verslaggeving in het Midden-Oosten, die volgens Luyendijk onmogelijk objectief kan zijn.

de Libanezen al gevraagd wordt, is onduidelijk wiens mening dat is. Immers, "You cannot call Lebanon". Er zijn weinig landen waar minder eenduidigheid bestaat als in Libanon; één Libanese mening bestaat niet, ook niet binnen de regering.

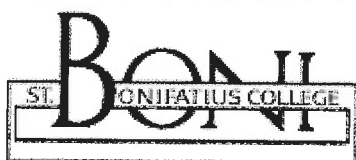
Concluderend kan gesteld worden dat de Britse journalist Harold Evans gelijk had toen hij het volgende beweerde: "Attempting to get at truth means rejecting stereotypes and clichés". Beelden, in de breedste zin van het woord, zetten mensen snel op het verkeerde been. De media zijn een krachtig middel deze beelden vorm te geven en kunnen mensen een genuanceerde visie aanbieden. Het is echter bijzonder lastig om dit met betrekking tot Libanon te doen. Immers, wie in Libanon voor de één een Advocaat van de Duivel is, is voor de ander een Geschenk uit de Hemel. Het 'probleem' is dat de kwestie Libanon en Hezbollah van meerdere kanten kan worden bekeken. Nuances zijn lastig, en laten zich moeilijk in eenduidigheid vatten.

In navolging van een vermeende uitspraak van Henry Kissinger: "Who do I call if I want to call Europe?" Het is onduidelijk wanneer hij dit gezegd zou hebben.

Afbeeldingen van de leider van Hezbollah, Hassan Nasrallah.

advertentie

Nascholing in Utrecht: vrijdag 12 november 2010

In 2011 zal het cse-thema 'de Republiek' voor de derde maal getoetst worden. Na de succesvolle geschiedenisconferenties op het St. Bonifatiuscollege over 'de Republiek' en 'Vietnam' willen we niet in herhaling vervallen en dit thema nog een keer aanbieden. We hebben dit jaar gekozen voor een andere opzet.

Oriëntatiekennis en het geschiedenisexamen

Met ingang van 2007 is het eindexamenprogramma geschiedenis voor havo en vwo ingrijpend vernieuwd. In plaats van twee jaarlijks wisselende examenthema's is het de bedoeling op termijn een globaal overzicht van de 'gehele' geschiedenis in de vorm van 'oriëntatiekennis' van tien tijdvakken te toetsen. Dat overzicht maakt nu al deel uit van het schoolexamen.

Diachronisch thema: Religie en identiteit

We organiseren in 2010 een nascholing bij het nieuwe examenprogramma geschiedenis aan de hand van een diachronisch thema: 'religie en identiteit' en bestuderen dit in vier tijdvakken (monniken en ridders; steden en staten; regenten en vorsten; burgers en stoommachines).

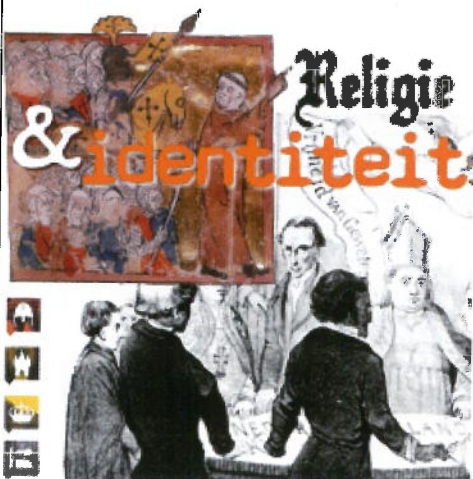
Van Karel de Grote tot de katholieke emancipatie...

Onderwerpen zijn o.a. Karel de Grote, de Kruistochten, religie in de Republiek en de emancipatie van de Rooms-katholieken (en de reacties daarop) in de negentiende eeuw. Daarnaast bieden we workshops aan waar de ervaringen met het vernieuwde examenprogramma aan de orde komen. Er is ook een workshop in museum Catharijneconvent.

Openingslezing door Jonathan Phillips

Jonathan Phillips, hoogleraar aan de University of London en auteur van het inmiddels veelverkochte boek 'In naam van God' zal de conferentie in Utrecht openen.

Het volledige programma en het aanmeldingsformulier zijn te vinden op de website: www.boni.nl/nascholing.

in samenwerking met:
Universiteit Utrecht

museum Catharijneconvent

'Israël moet vernietigd worden'

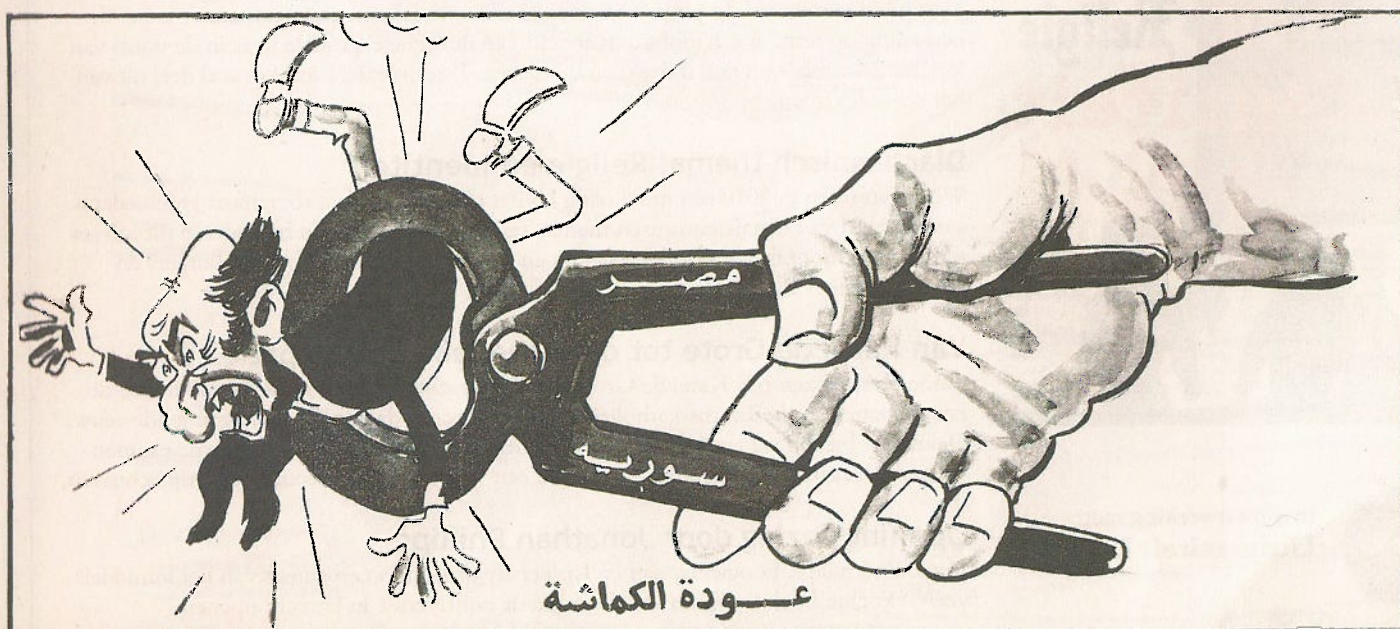
ARABISCHE CARTOONS IN DE ISRAËLISCHE PROPAGANDA

De Israëlische propaganda gebruikte direct na de Zesdaagse oorlog (1967) antisemitische cartoons uit de Arabische pers om de publieke opinie in West-Europa en de Verenigde Staten ervan te overtuigen dat Israël louter uit zelfverdediging de strijd was begonnen. De Arabische landen waren er immers op uit het joodse volk te vernietigen.

Met de Balfour-verklaring beloofde Groot-Brittannië in 1917 de joden een nationaal huis in het Midden-Oosten. Al eerder hadden de Britten (Lawrence of Arabia!) de Arabieren onafhankelijkheid toegezegd. Maar zionisme en Arabisch nationalisme is geen fijne combinatie en dat hebben de Britten gemerkt. Dus waren ze blij dat ze het wespennest Palestina na de Tweede Wereldoorlog konden verlaten. Het lot van het joodse volk in die oorlog had onder-

tussen de geesten rijp gemaakt voor een politieke oplossing van het probleem van de joodse overlevenden in Europa. In november 1947 had de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties besloten, met 33 stemmen voor, 13 tegen en 10 onthoudingen, Palestina te verdelen in een joodse en een Arabische staat. De zionisten konden zich daar wel in vinden, maar de Arabische staten waren unaniem tegen. De VN konden ook toen al weinig afdwingen, dus was het afwachten

▼
'Israël in de tang door Egypte en Syrië', Libanees weekblad 'Al-Siad', 25 mei 1967.

◁
'Het grote feest
komt eraan', Egp-
tisch krant 'Al-Mas-
sa', 19 april 1964.

wat de direct betrokkenen zouden doen. Die hadden, vooruitlopend op wat nog zou komen, alvast naar de wapens gegrepen. In die gewelddadige sfeer, daags voor het vertrek van de Britten, had David Ben Goerion op 14 mei 1948 in Tel Aviv de staat Israël uitgeroepen binnen de door de VN toegekende grenzen. Meteen gingen de vijandelijkheden over in een regelrechte oorlog die met onderbrekingen tot begin 1949 zou duren, waarbij de Israëlische strijdmacht - groter, beter georganiseerd en op den duur ook beter bewapend - de Arabische legers wist terug te dringen. Er kwam een wapenstilstand. De demarcatielijn werd de internationaal, maar niet door de Arabieren, erkende staatsgrens van Israël.

Honderdduizenden Arabische inwoners van Palestina, nu Palestijnen genoemd, werden over die grens gezet. Jordanië annexeerde het overgebleven Arabische deel van Palestina (de Westbank).

De Joden hadden nu een eigen staat, maar tegen een hoge prijs: ze moesten overleven in een vijandige omgeving die de Joodse staat zag als een bolwerk van het westers imperialisme dat een stuk land van de Arabieren had afgepakt en daarmee de Arabische eenheid frustreerde. De Joden in Israël van hun kant waren ervan overtuigd dat de Arabieren het vooral op hen als volk hadden voorzien; waarmee de Israëli's hun eigen slachtofferrol bevestigd zagen. Omdat ze niet meer van

بدون تعليق

△
'De commandant van het het Israëlsch noordelijk front heeft verklaard dat dit jaar (1965) het beslissende jaar zal zijn voor Israël', Jordaanse krant 'El-Manar' 28 januari 1965.

▷
'Israël probeert een machtsvenwicht te bereiken met de Arabieren. Het Arabische antwoord: dit zal de enige balans zijn', egutisch weekblad 'Roz-el-Yussef', 14 februari 1966.

plan waren die lijdzaam te ondergaan, maakten ze nu zelf slachtoffers. De stichting van de staat Israël loste een probleem van Europa op maar schiep een nieuw in het Midden-Oosten.

Land voor vrede

In 1956 brak een nieuwe oorlog uit. Engeland en Frankrijk bezetten posities langs het Suezkanaal en Israël veroverde de Sinaï. Onder Amerikaanse druk

kwam er een wapenstilstand en trokken de aanvallers zich weer terug. Maar de Arabische landen weigerden vrede te sluiten en het bestaan van Israël te erkennen. Elf jaar later liep de spanning weer hoog op. Israël wachtte niet af en sloeg op 5 juni 1967 als eerste toe. De Zesdaagse Oorlog die daarop volgde werd een verpletterende nederlaag voor de Arabische staten en zorgde voor een euforische stemming in Israël. Het veroverde land, de Sinaï, de Gazastrook, de Westbank en de Golanhoogte, zou alleen in ruil voor vrede worden opgegeven. Er waren ook stemmen die zeiden dat het veroverde land nooit mocht worden opgegeven. We weten nu dat deze laatste het krachtigst waren en welke gevolgen het luisteren daarnaar heeft gehad. Met Egypte en Jordanië is inmiddels, na nog een oorlog, wel vrede gesloten.

Cartoons

In 1967, aan de vooravond van de Zesdaagse oorlog, wist nog geen van beide kampen welke kant het op zou gaan. Israël vreesde van de kaart geveegd te worden en de Arabische landen verdachten Israël ervan annexatieplannen te hebben. Het aantal grensincidenten groeide. Egypte vroeg de VN de blauwhelmen die moesten toezien op de naleving van het wapenstilstandsakkoord van 1956, uit de Sinaï te laten vertrekken en sloot de

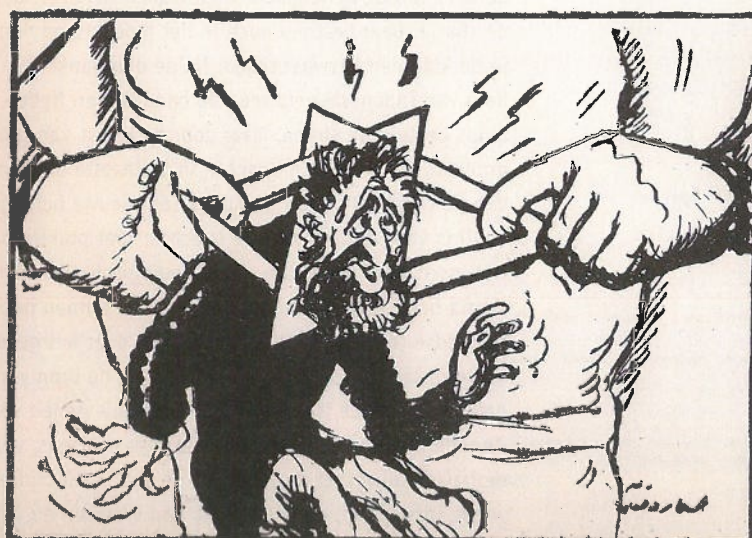
◀ 'De lopen van kanonnen van acht Arabische staten: Sudan, Algerije, Verenigde Arabische Republiek, Saoediïda, 31 mei 1967-Arabië, Jordanië, Irak, Syrië en Libanon', Libanese krant 'Al-Jarida', 31 mei 1967.

toegang tot de Israëlische havenstad Eilat aan de Golf van Akaba af. Jordanië, Syrië, Libanon, Irak en Egypte sloten een defensieverdrag. Ondertussen werd overal de bevolking in oorlogsstemming gebracht.

In de cartoons die in Arabische kranten verschenen ontbreekt iedere verwijzing naar het lot van de Palestijnen en ook het religieuze motief is niet te zien. Die zouden pas na de Zesdaagse oorlog populair worden. Het waren vooral anti-imperialistische en antisemitische elementen die gebruikt werden. Het is onthutsend om te zien hoe daarmee het angstbeeld van de Israëli's werd bevestigd: de Arabische massa's werden opgezweept om Israël en zijn bewoners te verdelgen. De joodse mannetjes die Israël moeten voorstellen, lijken zo van de tekentafel van *Völkischer Beobachter* te komen. De strijd die Israël voerde, leek dus om het voortbestaan te gaan van het Joodse volk in het Midden-Oosten. En om dat aan te tonen konden de Arabische cartoons in de

Israëlische propaganda gebruikt worden. Niet zo zeer in de Arabische wereld als wel in de Westerse wereld. Want daar was men, na wat er in de Tweede Wereldoorlog gebeurd was, nog erg gevoelig voor alles wat het Joodse volk aanging. De massamoord op de Joden mocht nooit meer plaatsvinden.

◀ 'Hoe men de Davidsster moet gebruiken', Iraakse krant 'Al-Manar', 8 juni 1967.

كيف نستعمل نجمة اسرائيل ..

De cartoons uit deze bijdrage komen uit 'Israel must be annihilated'. A selection of cartoons from the Arab Press, Zahal Information Office, Tel-Aviv (1967).

Sharia in de polder?

ISLAMITISCHE RECHTSPRAAK IN NEDERLAND

Mag de overheid een man en een vrouw verbieden te gaan samenwonen 'als waren ze man en vrouw'? Weinig Nederlanders zullen tegenwoordig vinden dat de overheid dat recht heeft. Maar als het om twee moslims gaat? Mag het dan wel? Kennelijk ligt het dan niet zo eenvoudig. Volgens Minister Hirsch Ballin zouden 'informele islamitische huwelijken' aan de Nederlandse rechtsorde raken, zeker als die gesloten worden door imams of andere moslims.¹

Kennelijk is het vanzelfsprekend dat daarbij iets niet deugt en er zaken plaatsvinden die in Nederland onwettig zijn. Dit was dan ook voor de Tweede Kamer een reden om te vragen naar een onderzoek naar 'shariapraktijken' in Nederland. Uit de terminologie blijkt al dat de sharia, nog voordat er enig onderzoek was verricht, als negatief werd afgeschilderd: 'shariapraktijken' vallen kennelijk in dezelfde categorie als 'witwaspraktijken' of 'maffiapraktijken'.

'Shariapraktijken vallen kennelijk in dezelfde categorie als witwaspraktijken of maffiapraktijken'

Gevaar

Het negatieve oordeel over de sharia is van betrekkelijk recente datum. Iets meer dan een halve eeuw geleden werd het huwelijks- en erfrecht van de overgrote meerderheid van de Nederlandse onderdanen beheerst door de sharia. Daar bestond noch in het moederland noch in de koloniën bezwaar tegen. Na de onafhankelijkheid van Indonesië verdween de band tussen Nederlands bestuur en sharia. Maar door de komst van grote groepen islamitische migranten in de laatste decennia van de twintigste eeuw ontstond een nieuwe belangstelling voor de sharia. Deze is echter niet praktisch of wetenschappelijk gericht, maar ideologisch. Het begrip sharia heeft een bijzondere rol gekregen binnen het Nederlandse (en West-Europese) discours over het gevaar van de islam. De sharia wordt gezien als de bron van de bedreiging die de islam voor onze samenlevingen vormt. De redenering is dan: moslims zijn zeer religieus, volgen derhalve nauwgezet de sharia en de sharia sanctioneert wrede lijfstraffen, onderdrukking van vrouwen en verzet zich tegen allerlei vrijheden die in Westerse samenlevingen bevochten zijn. Deze redenering gaat echter op

verschillende punten mank. Allereerst wordt het leven van moslims zeker niet helemaal bepaald door de sharia: gedrag van mensen is van veel factoren afhankelijk en godsdienst is er maar één van. Denk maar aan het gebruik van voorbehoedmiddelen door katholieken. In de tweede plaats is de sharia geen eenduidig wetboek; er bestaat binnen de sharia een grote verscheidenheid aan opvattingen. En ten slotte is het zo dat islamitisch strafrecht en familierecht hier niet als recht toegepast

kunnen worden omdat er geen islamitische rechtbanken zijn. En als het familierecht op informele wijze toegepast zou worden, dan biedt het Nederlandse strafrecht voldoende mogelijkheden om uitwassen tegen te gaan.

Verscheidenheid

Maar wat moeten we dan onder sharia verstaan en welke rol heeft ze in Nederland of zou ze hier kunnen hebben? De klassieke islamitische godsdienstgeleerden definieerden de sharia als volgt: 'Het geheel van Gods geboden en verboden met betrekking tot het menselijk handelen'. Het idee daarachter is dat God de mens heeft geschapen als verantwoordelijk wezen, dat de mens na zijn dood rekenschap moet afleggen van zijn daden en daarvoor beloond en bestraft kan worden. Tegelijkertijd heeft God de mens in de Koran (dat wil zeggen Gods geopenbaarde woord) en in het voorbeeld van de profeet Mohammed (de soenna) richtlijnen gegeven over wat goed en kwaad is. Dat is de sharia. De onderwerpen die daarin aan bod komen zijn niet alleen van juridische aard. Net zoals in de joodse wet komen in de sharia allerlei zuiver religieuze regels aan de orde: hoe

Volkskrant, 23-4-2010

Ruud Peters is hoogleraar Arabische taal en cultuur aan de Universiteit van Amsterdam.

Een van de regels van het Nederlandse internationale privaatrecht is dat de geldigheid van huwelijken beoordeeld wordt naar het recht van het land waar het huwelijk is gesloten. Als een Marokkaans echtpaar in Marokko getrouwd is en een conflict krijgt, waarbij de geldigheid van hun huwelijk in het geding is, dan zal de Nederlandse rechter Marokkaans, op de sharia gebaseerd recht, moeten toepassen.
Foto Shutterstock.

je moet bidden of vasten, wat je mag eten en drinken, hoe je je moet kleden. Maar daarnaast vind je in de sharia ook voorschriften van juridische aard zoals die betreffende koop, huur, huwelijk, erfrecht en strafrecht. De sharia heeft daarom een tweeledig doel. In de eerste plaats biedt het de gelovige richtlijnen om een goede moslim te zijn en na zijn dood in het paradijs te komen. Maar daarnaast is het, net zoals het Westers recht, een systeem van regels aan de hand waarvan conflicten kunnen worden opgelost of een maatschappelijke orde kan worden opgelegd.

De voorschriften van de sharia liggen niet gebruiksklaar vast; noch de Koran, noch de overleveringen over de profeet zijn geformuleerd als wetboeken met duidelijke en precieze regels. Godsdienstgeleerden legden vanaf de eerste eeuwen van de islam de wet vast aan de hand van die twee bronnen. Omdat de islam geen kerkorganisatie of een centraal gezag kent, leidde de interpretatie van de verschillende geleerden tot meningsverscheidenheid.

'Fatwa's zijn niet bindend en het staat een moslim vrij om een andere moefti om een second opinion te vragen'

De klassieke boeken over de sharia bevatten, evenmin als de Koran, eenduidige juridische regels. Het waren eerder academische vertogen waarin geleerden hun interpretatie van de bronnen verdedigden tegen andere interpretaties. Kortom, de islamitische rechtsgeleerdheid is niet uniform maar kenmerkt zich door grote verscheidenheid van meningen, die overigens alle als orthodox beschouwd worden.

De toepassing van de religieuze regels van de sharia is overgelaten aan de individuele gelovige. Als hij in onzekerheid verkeert over bepaalde voorschriften, bijvoorbeeld of hij toch moet vasten als hij ziek is en of hij rente mag ontvangen op een spaarrekening bij een bank, dan vraagt hij advies (een fatwa) aan een moefti, een deskundige op het gebied van de sharia. Deze fatwa's

zijn niet bindend en het staat een moslim vrij om een andere moefti om een *second opinion* te vragen. Bij juridische regels ligt dat anders. Voor de toepassing daarvan zijn rechtbanken nodig waarvan de beslissingen afdwingbaar zijn. Die moeten door een islamitische staat worden ingesteld en dat betekent dat de staat de toepassing van de sharia kan beïnvloeden: de staat kan bijvoorbeeld voorschrijven op welke gebieden de sharia wordt toegepast en welke interpretaties de rechters moeten volgen in hun vonnissen. Dit betekent dat de toepassing van de sharia van land tot land kan verschillen.

Tegenbeweging

De Westerse expansie in de islamitische wereld gedurende de negentiende eeuw had ook haar weerslag op het recht. Vanzelfsprekend was dat het geval in landen die onder direct koloniaal bestuur werden gebracht zoals Indonesië, Algerije en India. Maar ook in staten die weliswaar formeel onafhankelijk bleven, maar

wel onder Westerse economische en politieke invloed kwamen, veranderde het rechtssysteem. Op het gebied van het handelsrecht, strafrecht en staatsrecht werden in het grootste deel van de islamitische wereld Westerse wetboeken overgenomen of hervormingen naar Westers model doorgevoerd. Het terrein van de sharia werd teruggedrongen tot het familie- en erfrecht. Daarbij werden de regels in wetten vastgelegd die weliswaar op de sharia gebaseerd waren, maar ook veel hervormingen invoerden. In één land, Turkije, is de sharia zelfs helemaal afgeschaft en is ook het familie- en erfrecht Westers. In vrijwel alle islamitische landen zijn tegenwoordig minimumleeftijden ingevoerd voor het sluiten van een huwelijk en is de uitdrukkelijke toestemming van beide partijen vereist. In de laatste decennia van

Foto Shutterstock.

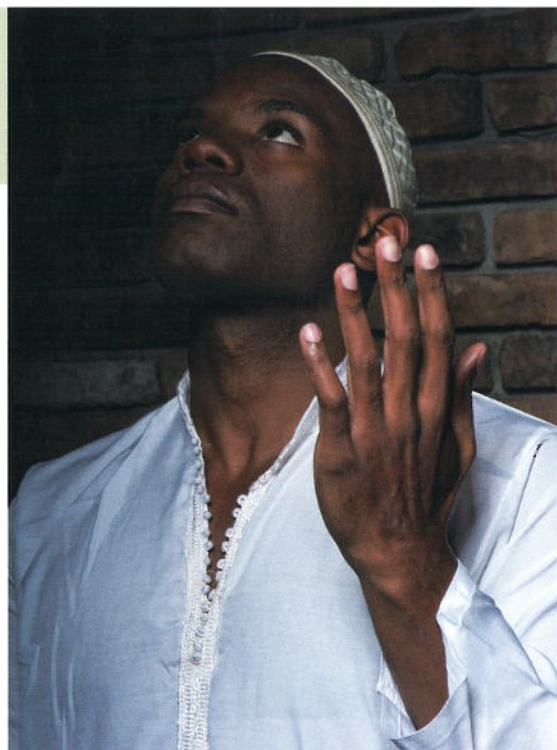
de twintigste eeuw is er echter een tegenbeweging ontstaan die de sharia op meerdere terreinen terug wilde. In sommige landen (Libië, Iran, Pakistan, Soedan, Noord-Nigeria) had ze ook succes. Daar werd bijvoorbeeld het islamitische strafrecht met zijn lijfstraffen weer ingevoerd.

Polder-sharia

Toepassing van de sharia in ons land betekent in de eerste plaats toepassing van de religieuze voorschriften. Die gaan over zaken als bidden, vasten, de armenbelasting (*zakaat*), voedsel- en kledingvoorschriften, en begraven. De Nederlandse grondwettelijke vrijheid van godsdienst waarborgt dat moslims deze plichten kunnen vervullen. Hierbij zal de overheid soms faciliterend moeten optreden. Moslims kunnen thuis bidden, maar er bestaat een collectieve plicht om dat op vrijdagmiddag gezamenlijk te doen en dan naar een preek te luisteren. Daarvoor is een moskee nodig en de overheid zal voor de bouw daarvan ruimte moeten bieden. Wat de voedselvoorschriften betreft zal de staat islamitische militairen en gedetineerden de mogelijkheid moeten geven deze na te leven. Datzelfde geldt voor de vastenplicht. Ook op het gebied van islamitisch begraven was regelgeving van de overheid nodig. Kortom: naleving van de religieuze voorschriften van de sharia valt onder de vrijheid van godsdienst en waar knelpunten bestaan moet de overheid die trachten op te heffen. Kunnen de juridische voorschriften van de sharia hier ook toegepast worden? Binnen de Nederlandse rechtsorde is geen ruimte voor islamitische rechtbanken wier beslissingen door de staat ten uitvoer kunnen worden gebracht. Dat betekent automatisch dat islamitisch strafrecht hier nooit toegepast kan worden.

Privaatrecht

Op het gebied van het privaatrecht is het overigens wel mogelijk dat Nederlandse rechtbanken op sharia gebaseerd recht toepassen. Daarvoor zijn twee mogelijkheden. De eerste is die van het internationaal privaatrecht, dat wil zeggen die tak van het recht die vaststelt welk nationaal recht van toepassing is op internationale rechtsverhoudingen. Denk bijvoorbeeld aan contracten die in land A gesloten worden, maar in land B ten uitvoer gelegd worden of de vererving van onroerend goed in land A waarvan de eigenaar de nationaliteit van land B bezit en daar ook woont. Een van de regels van het Nederlandse internationale privaatrecht is dat de geldigheid van huwelijken beoordeeld wordt naar het recht van het land waar het huwelijk is gesloten. Als een Marokkaans echtpaar in Marokko getrouwd is en een

conflict krijgt, waarbij de geldigheid van hun huwelijk in het geding is, dan zal de Nederlandse rechter Marokkaans, op de sharia gebaseerd recht, moeten toepassen. Langs deze weg kunnen dus ook polygame huwelijken in Nederland erkend worden en ook geregistreerd worden door de gemeentelijke basisadministratie. Voor alle duidelijkheid: het gaat dus om in het buitenland gesloten polygame huwelijken. Hier te lande informeel gesloten polygame huwelijken kunnen nooit erkend en geregistreerd worden.

Naar buitenlands recht gesloten polygame huwelijken zijn hier weliswaar geldig, maar er kunnen aan een tweede of derde huwelijk geen rechten ontleend worden, zoals recht op een verblijfsvergunning of kinderbijslag. Nadat de rechter heeft vastgesteld dat zo'n, in bijvoorbeeld Marokko gesloten huwelijk, geldig is, moet hij beslissen of de rechtsgevolgen van zo'n huwelijk naar Nederlands of Marokkaans recht beoordeeld moeten worden. De Nederlandse rechter kan onder bepaalde voorwaarden voor toepassing van Marokkaans recht kiezen, maar alleen als dat niet in strijd is met de Nederlandse openbare orde, dat wil zeggen de essentiële principes van de Nederlandse rechtsorde, zoals bijvoorbeeld het gelijkheidsbeginsel. Kortom, toepassing van op de sharia gebaseerd recht is mogelijk in Nederland, maar alleen tussen vreemdelingen en binnen de grenzen van de Nederlandse rechtsorde.

Er is nog een mogelijkheid waarbij de Nederlandse rechter met shariarecht geconfronteerd kan worden. Dat is als hij te maken krijgt met de contract- en testeevrijheid. Twee moslims kunnen een overeenkomst van geldleen sluiten waarbij, in overeenstemming met de sharia, geen rente hoeft te worden betaald. Banken kunnen islamitische financiële producten aanbieden, zoals islamitische hypotheek. Het is dan zaak dat de partijen in hun overeenkomst precies vastleggen wat ze bedoelen of de uitleg overlaten aan een commissie van

islamitische rechtsgeleerden. De inhoud van zulke contracten mag niet in strijd zijn met de Nederlandse wet, de goede zeden of de openbare orde. Dat is een regel die voor alle overeenkomsten geldt. Als er een geschil over de uitvoering ontstaat zal de Nederlandse rechter in eerste instantie naar de inhoud van de overeenkomst (en de uitleg daarvan volgens de commissie van islamitische rechtsgeleerden) kijken en deze aan het Nederlandse recht toetsen. Hij kan niet zelf de sharia toepassen. Ook op het gebied van het erfrecht bestaat grote vrijheid om door middel van een testament de erfopvolging te regelen.² Een moslim kan in een testament bepalen dat zijn vermogen verdeeld zal worden volgens de regels van het islamitische erfrecht. Omdat in het Nederlandse recht de vrijheid van de erflater heel groot is, is dit niet onwettig, ook al betekent dit dat vrouwen maar de helft ontvangen van het erfdeel van hun broers. Op het gebied van het familierecht bestaat deze vrijheid echter niet. De wet verbindt allerlei gevolgen aan het huwelijk (en het samenlevingscontract), waarvan men niet mag afwijken. Een islamitisch huwelijk kan hier nooit geldig zijn.

Informele sharia

Bij de politieke discussies over de sharia speelt nog een ander element een rol: de informele toepassing van de sharia, waarbij mogelijk imams of informele shariacommissies een rol zouden spelen. In Engeland bestaan dergelijke commissies wel. Zij spelen een bemiddelende rol bij huwelijksconflicten en hun beslissingen kunnen door de Engelse nationale rechter bij zijn uitspraak betrokken worden. Zulke commissies bestaan in Nederland echter niet, zoals onlangs aangetoond werd door het onderzoek naar de 'shariapraktijken' dat door de Radboud Universiteit Nijmegen in opdracht van het ministerie van Justitie uitgevoerd is.³ Wel vervullen imams pastoraal functies en in geval van bemiddeling in huwelijks- en gezinsconflicten gaan zij uit van hun opvattingen over de sharia. Maar in de katholieke kerk of binnen de joodse gemeenschappen maakt men in dergelijke gevallen ook gebruik van de eigen religieuze traditie. Een jaar of vijf geleden zei de toenmalige en huidige CDA-fractieleider Maxime Verhagen: 'Ook een meerderheid in de Tweede Kamer voor invoering van de sharia wil ik kunnen tegenhouden, want de ideeën daarvan gaan in tegen onze waarden en onze onvervreembare rechten'.⁴ Ruim een jaar later stelde de toenmalige CDA-minister van justitie Donner zich in een interview op een tegengesteld standpunt. Hij zei dat als tweederde van de Nederlandse kiezers (de meerderheid nodig om de grondwet te veranderen) de sharia in wilde voeren,

dit ook zou gebeuren.⁵ Half Nederland viel over hem heen. De discussie die losbarstte toonde eens te meer aan welke emoties het woord sharia oproept. Het debat was zuiver academisch, want de kans dat zo'n meerderheid ontstaat is nihil. Ongeveer 5% van de Nederlandse bevolking heeft een islamitische achtergrond. Zelfs als we er vanuit gaan dat die islamieten allemaal de sharia in willen voeren – wat aantoonbaar niet het geval is – dan zullen zij die vereiste meerderheid nooit krijgen. Sommige politici hebben gesuggereerd dat er gevaar bestaat voor de invoering van de sharia in deelgemeenten met een islamitische meerderheid, zoals die in sommige grote steden bestaan.⁶ Een dergelijk vooruitzicht is totaal irreal. Het invoeren van shariawetgeving behoort niet tot de bevoegdheden van de deelraden. Bovendien zijn de islamitische deelraadsleden vrijwel allemaal leden van landelijke, Nederlandse politieke partijen, die natuurlijk geen specifiek islamitische programmapunten nastreven.

Sharia wordt in het publieke debat onmiddellijk geassocieerd met inbreuken op vrijheidsrechten, onderdrukking en discriminatie. Er zijn inderdaad landen in de islamitische wereld waar zulke praktijken op grond van de sharia gerechtvaardigd worden. Maar de sharia heeft vele gezichten. De angst voor de sharia in Nederland is ongegrond, want institutionalisering van shariarecht is hier onmogelijk. En de Nederlandse rechtsorde is sterk genoeg om uitwassen van informele toepassing, bijvoorbeeld als dat zou leiden tot strafrechtelijk handelen, te bestrijden.

Zie S. Rutten, 'Shariah-testamenten' *Weekblad voor Privaatrecht*, Notariaat en Registratie, 2007 (6705)

De Volkskrant, 23 april 2010

Elseviers Weekblad, 23-2 2005

Vrij Nederland 6 -9 2006

Bv. Marco Pastors, *Metro*, 11-3 2005

De Koran, foto Shutterstock.

▷ Te vinden zowel in de Traditieverzameling gemaakt door Muslim als die van de hand van Bucharî (Beide negentiende eeuw AD). De islam beschouwt deze verzamelingen als canoniek. Zie verder Nuh H.M. Keller, *Reliance*, 599; Th.W. Juynboll, *Handleiding*, 342; M. Bonner, *Jihad*, 49; Maulana Muhammad Ali, *A Manual of Hadith*, Lahore 1941, vele drukken en herdrukken, p. 215; Andy Bostom, *The Legacy of Jihad*, 127-135; enzovoort.

▷ **Kruisvaarders in gevecht met moslims. Uit: Gerard Sonnemans, *Mannen van staal. Het leven van de ridders in de Middeleeuwen* (Nijmegen 1999).**

Hans Jansen is arabist en islamoloog en was tot 2008 bijzonder hoogleraar 'hedendaags islamitisch denken' aan de Universiteit Utrecht. De afgelopen jaren werkte hij als publicist.

De geschiedenis van de jihad

HEDENDAAGSE MOSLIMS EN DE GEBODEN UIT DE KORAN

De islam levert over dat Mohammed (570-632) gezegd heeft: 'Mij is bevolen de mensen te beoorlogen totdat zij getuigen dat er geen god is dan Allah en dat Mohammed Allahs gezant is. Alleen door het uitspreken van deze belijdenis maken zij hun goed en bloed voor mij onaantastbaar'.¹ In hoeverre is deze uitspraak van belang voor hedendaagse moslims?

Er is geen bevoegde imam of een andere beroepsmoslim te vinden die zal tegenspreken dat Mohammed dit gezegd heeft. Het slot van de formule, 'zij maken goed en bloed voor mij onaantastbaar', klinkt in moderne oren duister. De betekenis luidt dat de islam het een moslim niet toestaat om iemand die (kort of lang) moslim is, te verwonden of te doden: zijn 'bloed is onaantastbaar'. Ook is het niet toegestaan hem zijn goederen te ontnemen. Met andere woorden, tegen zo'n medemoslim mag geen oorlog worden gevoerd. Wanneer iemand daarentegen (nog) geen moslim is, staat het er anders voor. In hoeverre is deze uitspraak van Mohammed van belang voor de hedendaagse islam? De islam leert dat de mannen die in Nederland 'imam' genoemd worden, de 'erfgenamen van de profeten' zijn. Zij hebben de taken geërfd die de profeet van de islam, Mohammed, te vervullen had. Een van die taken is het beoorlogen van wie (nog) geen moslim is, en het oproepen tot zulke oorlogen. Een andere taak is wet- en regelgeving. Mohammeds taak ten aanzien van het doorgeven van de Koran hebben zij daarentegen niet geërfd. Wat zegt de Koran over deze taak tot beoorlogging? De islam leert dat Mohammed heeft verklaard dat de engel Gabriël tegen hem heeft gezegd dat God gezegd heeft (Koran 9:29):

*Beoorlooft hen die niet geloven in God
Noch in de Laatste Dag
En die niet verbieden wat God en Zijn Gezant
verbieden
En die zich niet voegen naar de wezenlijke Gods-
dienst.*

Het vers is langer dan hiernaast geciteerd. Het slot van het vers luidt 'totdat zij uit de hand de schatting opbrengen in onderdanigheid'. Deze woorden worden algemeen begrepen als een mogelijkheid voor christenen en joden om, nadat zij door de moslims verslagen zijn, tegen betaling vrijgesteld te kunnen worden van de universele plicht om tot de islam over te gaan. De hoogte van de tarieven die voor deze vrijstelling gevraagd zullen worden, blijven in de Koran ongenoemd, en vrijstelling van betaling wegens onvermogen wordt niet verleend. Deze afkoop is bovendien geen recht van de overwonnenen maar kan door de overwinnaar goedgunstiglijk tijdelijk aan hen verleend worden. Deze mogelijkheid van afkoop wordt nog al eens genoemd als bewijs voor de tolerantie van de islam. Archiefmateriaal over de toepassingen van deze regeling bevestigt niet dat deze regeling iets met tolerantie te maken heeft. De schatting die moslimse veroveraars

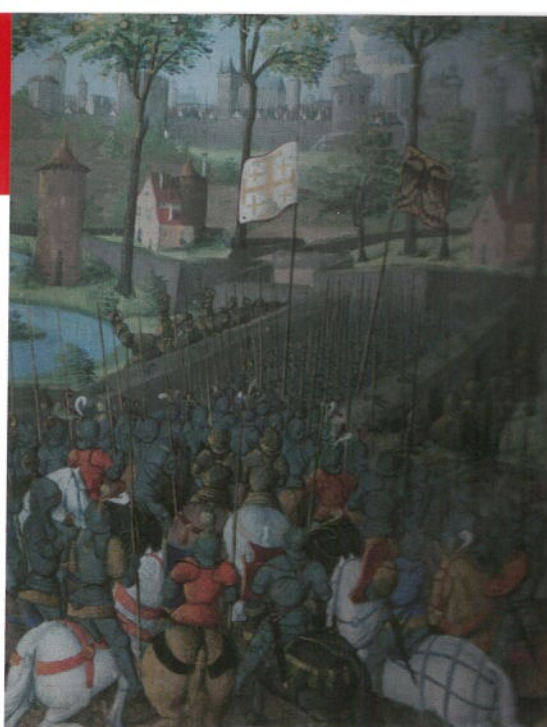
plachten op te leggen aan joden en christenen heeft de bloeiende christelijke en joodse gemeenschappen in het Midden-Oosten in de loop van de tijd tot de bedelstaf gebracht, en verwoest².

In discussies over de vraag of de islam nu wel of niet tolerant is, speelt deze schatting desalniettemin een voorname rol. Critici van de islam menen dat dit tribuut een voortzetting is van de Jihad, maar met andere middelen. Vrienden en vriendinnen van de islam zien in de mogelijkheid van het opleggen van dit tribuut een bewijs voor de wezenlijke tolerantie van de islam. Verdedigers van de islam geven er dan de voorkeur aan vooral te kijken naar de theologisch-dogmatische theorieën ter zake, critici vragen om aandacht voor de harde praktijk van het dagelijks leven.

Heldere opdracht

Deze discussie, hoe interessant ook, wordt al te vaak gevoerd, en doet weinig af aan de betekenis van het Koranvers 9:29. Dit vers begint met een bevel, 'beoorlooft'. Het vers is in de gebiedende wijs gesteld, en het bevat een helder geformuleerde opdracht. De Korancommentaren die door moslims voor moslims geschreven zijn, hebben er weinig moeite mee dit vers op te vatten als een opdracht aan de moslims om oorlog te voeren tegen de ongelovigen. Het is de bedoeling van oorlogen de macht te verwerven om te overheersen, om 'te verbieden wat God en Zijn Gezant verbieden' zoals de Koran het in dit vers formuleert. Wat God en zijn Gezant precies wel en niet verbieden, is overigens slechts gedeeltelijk in de Koran terug te vinden. Deze verboden worden gezaghebbend opgesomd in de handboeken van de sharia. Ook stelt het vers dat mensen zich hebben te 'voegen naar de wezenlijke Godsdienst', in de Koran een gewone uitdrukking voor 'de islam'. Ook dit wil zeggen: het leven en de maatschappij inrichten in overeenstemming met de eisen van de sharia.

Wie in de schaduw van het christendom is opgegroeid, verbaast zich er misschien over dat het bevel tot beoorloging niet alleen gericht is tegen mensen die afwijkende geloofsovertuigingen koesteren (ten aanzien van God en de Laatste Dag) maar ook tegen mensen die gedragswijzen voor geoorloofd houden die niet in overeenstemming zijn met de door God gegeven regelgeving van de islam, bijvoorbeeld ten aanzien van alcohol, rente, seksualiteit, kleding of haardracht. Wat dit punt aangaat, wordt er geen verschil gemaakt tussen moslims en anderen. Zoals buiten de westerse cultuur vaak het geval is, zijn geloofsleer en gedragsleer beide even belangrijk. Zowel gedrag als geloof kunnen, wanneer ze afwijken van wat de islam oplegt, beoorloging uitlokken.

◀
**Kruisvaarders op
weg naar het Heilige
Land. Uit: Thierry
Delcourt & Danielle
Quérue, *A Chronicle
of the Crusades* (Uit-
geverij Taschen z.j.).**

Zie bijvoorbeeld Bat
Ye'or, *The Decline of
Eastern Christianity
under Islam*, 1996,
of de vele publicaties
over de zogeheten
Cairo Geniza. ▶

Mogelijk zouden westerse geleerden die zich opwerpen als zaakwaarnemer van de islam dit Koranvers en parallel passages graag minder militant willen uitleggen. Koranexegese en de inhoud van de islam is evenwel een zaak van de moslims zelf, niet van doctorandussen en professoren in hun studeerkamers in Delfzijl en Heemstede. De meest belanghebbenden, de beroepsmoslims, de 'imams', leggen het geciteerde vers en de aangehaalde overlevering uit als een universele opdracht tot permanente jihad.

In de discussie over dit vers wordt ook ter sprake gebracht dat de Koran tegelijkertijd leert dat er 'geen dwang in de godsdienst is' (2:256), en dat dit op het eerste gezicht niet overeenstemt met 9:29, dat handelt over verbieden, want verbieden veronderstelt de mogelijkheid tot het uitoefenen van dwang. Hiervoor zijn in de studeerkamer allerlei oplossingen te verzinnen, maar voor de islamografie is uitsluitend van belang wat over deze kwestie vanaf de kansel in de moskee gezegd wordt, en wat islamitische wet- en schriftgeleerden over zo'n kwestie in geschrifte aan hun geloofsgenoten voorhouden.

De oplossing die de wetgeleerden van de islam hier voorschrijven, is voor buitenstaanders soms moeilijk te volgen. Kern van de oplossing is het begrip 'abrogatie', in het Arabisch *naskh*. De Koran spreekt over dit onderwerp in 2:106 en 22:52. De islamitische theologie leert, mede onder invloed van deze twee verzen, dat vroege openbaringen door latere kunnen worden opgeheven of vervangen. Op ongeveer dezelfde manier wordt volgens de meeste varianten van het christendom het verbod op (bijvoorbeeld) varkensvlees dat in het Oude Testament te vinden is, geabrogeerd door Bijbelfragmenten als Handelingen 11:2-10 dat handelt over de droom van Petrus. Die droom gaat evenwel over de omgang met heidenen die zich niet onthouden van het eten en aanraken van spijzen die volgens de joodse wet onrein zijn, maar de meeste vormen van het christendom zien hier

▷ W.M. Watt, *Inleiding tot de Koran*, Utrecht z.j., 220.

▷ Nuh H.M. Keller, *The Reliance of the Traveller*, 629: 'When two primary texts seem to contend, [the judge] gives precedence to: those which supersede previous rulings.' Het woord *previous* is cruciaal voor het begrip.

▷ Zie, bijvoorbeeld, Andrew G. Bostom, *The Legacy of Jihad: Islamic Holy War and the Fate of Non-Muslims*, Amherst NY 2005, p. 81.

▷ Zie, bijvoorbeeld, Rodney Stark, *God's Battalions: The Case for the Crusades*, New York NY 2009.

geen exegetische problemen.

Soera 2 wordt algemeen beschouwd als de eerste soera uit de Medina-periode van Mohammed³. (Mohammed vestigde zich in 622 vanuit Mekka in Medina, en verbleef in die stad tot aan zijn dood in 632). Soera 9:29 dateert ook uit Medina, is volgens sommigen zelfs de laatste soera uit die periode, in ieder geval binnen die periode een late openbaring. Wanneer er zoals hier sprake is van een tegenstelling tussen twee grondteksten wordt de regeling die is vervat in de oudste tekst geabrogeerd, afgeschaft, door de latere⁴. Het woord 'verbieden' in 9:29 heft daarom het verbod op dwang van 2:256 op.

Dat de strijd of oorlog waartoe 9:29 het bevel geeft, desalniettemin op een gegeven moment ophoudt, is in de praktijk juist. Wanneer de oorlogshandelingen gestaakt worden, worden de krijgsgevangenen gedood of als slaaf verkocht. De oorlogshandelingen worden volgens de theorie echter slechts tijdelijk en om praktische redenen gestaakt. De theorie eist dat de *plicht* tot het voeren van de strijd tegen de ongelovigen blijft bestaan tot aan de Laatste Dag.

In het sharia-handboek van de hand van Nuh H.M. Keller, de *Reliance of the Traveller*, stelt de auteur op blz. 602, de laatste regels van de bladzij, dat de verplichting tot het voeren van Jihad, in de Engelse tekst: *the time and place for [it]*, blijft bestaan tot aan de wederkomst van Jezus, in de Engelse tekst: *the final descent of Jesus (upon whom be peace)*. De wet- en schriftgeleerden van de islam maken vanouds dan ook een scherp onderscheid tussen 'het Huis van de Vrede' en het 'Huis van de Oorlog'. Deze onderscheiding is de grondslag van het islamitisch internationaal recht. Hierover bestaat een uitgebreide literatuur.

Veroveringsgolven

In de begintijd van de islam hebben, blijkens de

gebeurtenissen, de moslims de islam dan ook begrepen als een ideologie die tot militaire actie en expansie oproept. Dienovereenkomstig hebben zij onbekommerd de hun omringende wereld veroverd en onderworpen. Daarbij zijn vanuit het Arabisch schiereiland een aantal veroveringsgolven te onderscheiden. De eerste golf richt zich op Egypte, Noord-Afrika en Spanje, en eindigt in 732 midden in Frankrijk, bij Poitiers, waar Karel Martel de opmars van de islam tot staan brengt.

De tweede golf richt zich op Syrië en komt in eerste instantie ongeveer bij de huidige Turks-Syrische grens tot staan: het Romeinse rijk, of wat daar aan de oostzijde van de Middellandse zee nog van over was, weet de opmars van de islam eeuwenlang te vertragen. Uiteindelijk valt ook dit (Oost-)Romeinse rijk, 'Byzantium', in handen van de moslims. Constantinopel valt in 1453. Het zijn inmiddels de Turken die de banier van de islam van de Arabieren overgenomen hebben. Na de val van Constantinopel volgt een geleidelijke verdere islamitische expansie op de Balkan en langs de Donau. Deze tweede golf komt pas tot staan in 1683, wanneer de Turken Wenen belegeren en die stad proberen in te nemen, en daarbij op 11 september 1683 door het Poolse leger verjaagd worden.

De derde golf richt zich op Irak, Iran en de landstreken die tegenwoordig bekend staan als de Aziatische gebieden van de voormalige Sovjet-Unie, en natuurlijk Afghanistan en India. Het is moeilijk te zeggen hoeveel miljoenen Hindoes het slachtoffer van deze oorlogshandelingen zijn geworden. Het is tijdens deze oorlogen dat vrouwen in India er toe overgingen zichzelf levend te verbranden, liever dan dat zij dood of levend in handen van hun overwinnaars zouden vallen⁵.

De vierde golf geniet niet zo veel bekendheid. Deze richtte zich op Malta, Sicilië en Zuid-Italië. Het is uiteindelijk deze golf geweest die een tegenbeweging vanuit West-Europa heeft uitgelokt. De aanvallen op Rome en het naar verhouding vlotte tempo van de Reconquista in Spanje hielpen mee aan het steeds aanmerkelijker worden van het idee dat een herovering van het Heilige Land militair mogelijk zou zijn. Dat zou de rust in Italië herstellen. Wat wij nu de Eerste Kruistocht noemen (1095) was dan ook niet alleen het gevolg van een pauselijke oproep daartoe maar ook uitgelokt door islamitische militaire druk op Rome en Italië, en de manier waarop de moslims de christelijke pelgrims die naar het Heilige Land reisden, plachten te beroven, uit te schudden of erger. Berichten van overlevenden van dergelijke acties maakten uiteraard indruk op familieleden. Ook zonder pauselijke oproep was de Europese actiebereidheid al groot⁶.

▷ Mohammed predikt in de moskee van Medina. Arabisch miniatuur, 14^e eeuw. Uit: Markus Hattstein, Peter Delius (red.), *Islam. Kunst en architectuur* (Uitgeverij Könemann z.j.).

Kruistochten versus jihad

Toen de beweging die wij nu 'de kruistochten' noemen op gang kwam, was de islamitische jihad al vijf eeuwen bezig. De jihad richtte zich op Afrika, Azië en Europa, en tegenwoordig ook op Amerika en Australië. De kruistochten richtten zich uitsluitend op één provincie aan de oostkust van de Middellandse zee: het Heilige Land. De Kruistochten zijn al eeuwen geleden gestaakt, de jihad gaat nog steeds door.

De huidige morele gelijkstelling van kruisvaart en jihad is intellectueel en historisch slecht verdedigbaar, maar van groot religieus belang. De christelijke behoefte aan zelf-culpabilisering (beschuldiging) en belijdenis van al dan niet imaginaire zonden wordt er verregaand door bevredigd. De islamitische behoefte aan culpabilisering van de niet-moslims in het algemeen en van de christenen en het Westen in het bijzonder sluit eveneens goed aan bij deze gelijkstelling.

De kruisvaarders hebben het twee eeuwen aan de kust van de Middellandse Zee (maar ook dieper landinwaarts) weten uit te houden. De kruistochten zijn pas voorbij met de val van Akko in 1291. Zo'n langdurige periode, met zeker aan het begin onder moeilijke omstandigheden de ene overwinning na de andere, wijst er niet op dat de kruisvaarders cultureel, technisch en militair de minderen van hun moslimse tijdgenoten waren. Integendeel. Dat het ging om primitieve boertige Europeanen die zich vergaapten aan oosters raffinement is al evenmin uit de bronnen te construeren⁷. Het is daarentegen moderne, effectieve propaganda die een functie heeft bij het verspreiden van de ideologie van het multiculturalisme. Niet alleen het Oost-Romeinse rijk, ook de kruisvaarders hebben de expansie van de islam eeuwen lang weten op te houden.

Overheidstaak of individuele plicht?

Het vervullen van de taak tot het voeren van jihad is volgens de handboeken van de sharia een jaarlijkse plicht van de overheid⁸. Pas wanneer de overheid dit verzuimt, bijvoorbeeld omdat de overheid daartoe niet bij machte is, wordt het voeren van jihad een individuele plicht. Dit betekent traditioneel allereerst dat de overheid van een islamitisch land niet voor de voeten wil worden

gelopen door individuen of organisaties die vroom en onverveerd ten oorlog trekken om aan hun plicht tot jihad te voldoen. Het voeren van jihad is een overheidstaak, net als het slaan van munten. Particulieren dienen zich daar ver van te houden.

In de moderne tijd is daar verandering in gekomen. Na 11 september 1683 is er nauwelijks nog met succes door overheden jihad gevoerd. Een overheid die probeert jihad te voeren, kan geen lang leven beschoren zijn gezien de Westerse overmacht in het geval van reguliere oorlogsvoering. Vanaf 11 september 2001 is er daarentegen iets veranderd: het voeren van jihad is het prerogatief geworden van individuen (als Mohammed Bouyeri, de moordenaar van Theo van Gogh) en particuliere niet-gouvernementele organisaties, NGO's, als Al Qaida. Het is voor een reguliere overheid moeilijk om een NGO effectief uit te schakelen zonder dat dit gevolgen voor de burgerbevolking heeft. Het lijden van de burgerbevolking zou in zo'n geval tot vormen van publiciteit leiden die Westerse overheden ten koste van alles willen vermijden.

Jihad is tot op heden een effectief middel geweest tot het verspreiden van de islam. Zelfs in Nederland blijkt dat jihadistische actie een effectief middel is om het debat over een ideologie of godsdienst te smoren. De leerstellingen omtrent de jihad zijn geen opvattingen van een groep extremisten binnen een voor het overige vreedzame ideologie. Jihad behoort tot de kernleerstukken van de islam, en er zijn dan ook geen handboeken voor moslims door moslims over de islam in omloop die de zaken anders voorstellen. Dit laatste is gemakkelijk te controleren. Er hoeft immers maar één gezaghebbend handboek gevonden te worden, of de stelling is weerlegd. Er bestaan op de hele planeet geen moskeeën waar wordt gepredikt dat jihad geen noodzakelijk wezenlijk onderdeel van de islam is. Dit kan een werelddeel dat voor elke prijs vrede zoekt, nog lelijk opbreken. Wie met concessies vrede koopt, krijgt er immers de oorlog gratis bijgeleverd.

◀
Mohammed trekt met zijn volgelingen naar Mekka. Miniatuur uit de Siyer-i Nabi, Istanbul, tweede helft 16^e eeuw. Uit: Markus Hattstein, Peter Delius, *Islam. Kunst en architectuur* (Uitgeverij Könemann z.j.).

◀
Zie, bijvoorbeeld het hoofdstuk *Western "Ignorance" Versus Eastern "Culture"*, in: Rodney Stark, *God's Battalions: The Case for the Crusades*, New York 2009, pp. 55-76. Zie de conclusie, p. 76: *[The Arabs] lagged far behind.. Little wonder that crusaders could march more than twentyfive hundred miles, defeat an enemy that vastly outnumbered them, and continue to do so as long as Europe was prepared to support them.* Natuurlijk keken de kruisvaarders om zich heen, en namen wel eens iets over dat hen beviel. Dat hun tegenstanders verzuimden datzelfde te doen, karakteriseert de aard van het verschil tussen de twee culturen die hier tegenover elkaar stonden.

◀
Keller, *Reliance*, p. 600: 'each year'.

◀
Soera 27 ('de mier'), vers 36-39, koran-tekst, Noord-Afrika, Maghrebi-schrift, Londen Spink Col-lege.

Waltz with Bashir: flarden herinnering aan een bloedbad

Ari Folman vocht in 1982 als Israëliisch soldaat mee in de oorlog met Libanon. Hij was getuige van een slachting die falangistische Libanezen in een Palestijns vluchtelingenkamp aanrichtten. Het was een traumatische ervaring die hij niet kon bevatten. In *Waltz with Bashir* tekent hij zijn herinneringen op.

DAAN SCHUIJT

Sommige ervaringen zijn zo heftig dat ons brein ze niet kan bevatten. Ari Folman was als soldaat van het Israëliisch leger in 1982 getuige van de bloedbaden in de vluchtelingenkampen Sabra en Chatila in West-Beiroet. Hij zag hoe mannen uit hun huizen gesleurd werden en doodgeschoten en hoe de vrouwen en kinderen vervolgens in achtertuintjes en binnenplaatsjes hetzelfde lot beschoren waren.

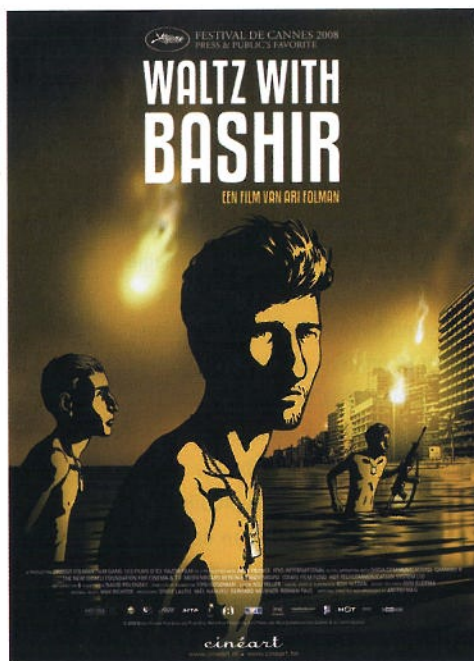
De slachtoffers waren Palestijnen en Libanese moslims. Uit de archiefbeelden en nieuwsberichten kan hij opmaken dat het Israëliisch leger de falangistische (christelijke) militie uit Libanon liet begaan. Zij wilden zich wreken voor de moord op hun gekozen leider Bashir Gemayel. Folman heeft het gezien, maar kan zich alleen niet herinneren dat hij erbij was.

Ieder zijn eigen herinnering

De werking van het geheugen staat centraal in *Waltz with Bashir*. Folman voert gesprekken met zijn oud-kameraden, journalisten en wetenschappers om erachter te komen wat er werkelijk gebeurd is. De herinneringen van zijn gesprekspartners worden ook direct verbeeld. Gekleurd, letterlijk, want *Waltz with Bashir* is een animatiefilm. Het gevolg is een film met allerlei losse puzzelstukjes die pas op het einde een samenhangend geheel worden.

De eerste veteraan kan niet slapen, omdat hij iedere nacht 26 honden voor zijn appartement

in Tel Aviv ziet. Het zijn bloed-dorstige beesten uit de Libanese dorpen die zinnen op wraak, omdat hij ze neerschoot als ze 's nachts begonnen te blaffen wanneer hij met zijn legeronderdeel een dorpje wilde overvallen. Een andere oud-strijder heeft beelden van een opgeblazen schip in zijn hoofd zitten. Op dat jacht werd, voordat de jongens naar het front gingen, gegeten, gezopen en geneukt. Deze jongen was net ontmoet toen hij ineens het jacht waar zijn maten nog op zaten zag ontploffen. De derde gebruikt nog iedere dag hetzelfde 'parfum': het goedje dat de soldaten op hun lichaam smeerden, zodat zij elkaar op het onoverzichtelijke strijdveld of bij nachtelijke manoeuvres konden ruiken als zij elkaar uit het oog verloren. Zelf meent Folman zich te herinneren hoe hij met een aantal maten rustig in de zee zwom, voor de kust van Beiroet. Toen klonken er schoten en kwamen de soldaten een voor een uit het water. Achteraf geredeneerd moeten zij toen richting Sabra en Chatila zijn gegaan.

Allemaal hebben ze hun eigen herinneringen, gekleurd door hun eigen zintuigen. Folman kan feit en fictie maar moeilijk van elkaar onderscheiden.

Beneveld verleden

In interviews vergelijkt Folman de werking van het geheugen wel met het effect dat drugs hebben. De werkelijkheid wordt vervormd, indrukken worden vergroot of juist geneutraliseerd. In *graphic novels* zoals *Palestine* door Joe Sacco uit 2001 herkende Folman een goede vorm om zijn beelden in te gieten. Toen Folman vervolgens in de beginfase van de film met wat illustratoren sprak, zag hij hoe zij de surrealistische beelden die hij in zijn hoofd had zitten direct op papier konden zetten. Dat bood veel meer vrijheid dan het celluloid en dus koos Folman voor animatie.

Ook vanwege de stiling past animatie beter bij *Waltz with Bashir* dan realisme. De houterige bewegingen van de karakters, de steriele gezichtsuitdrukkingen en de pastelkleuren scheppen een afstand. Met de vaak dromerige muziek op de achtergrond is het alsof je in een REM-slaap (Rapid Eye Movement) verkeert: de fase van de slaap waarin de hersenen zeer actief zijn en mensen (in beelden) dromen.

In de klas

Waltz with Bashir is geen historische film die uitnodigt tot het

type opdrachten waarbij je de standplaatsgebondenheid van

'Folman heeft het gezien, maar kan zich alleen niet herinneren dat hij erbij was'

de regisseur onderzoekt. Hij sluit ook niet goed aan bij de eindtermen van het geschiedenisprogramma. De oorlog tussen Israël en Libanon in 1982 behoort in Nederland niet tot het standaardrepertoire van de geschiedenisleraar. De rol van de Libanese falangisten, Bashir Gemayel en de bloedbaden in Sabra en Chatila zullen de meeste collega's even op moeten zoeken (zie kader).

Toch is *Waltz with Bashir* goed om te laten zien in de hogere klassen. Bijvoorbeeld als onderdeel van een project over geheugen en herinneren met de vakken biologie of ANW en

filosofie. Ook als u liever alleen optrekt in de geschiedenisles komt de film van pas. Het achteraf reconstrueren van een gebeurtenis op basis van losse flarden komt immers dicht in de buurt bij de *core business* van een historicus. Die probeert net als Folman op basis van stukjes archief, fotomateriaal en indien

mogelijk interviews met betrokkenen aan te tonen *wie es eigentlich gewesen ist*. *Waltz with Bashir* speelt zich juist af in de dikke nevel die het geheugen en het verstrijken van de tijd opwekken over wat er werkelijk gebeurd is.

Het zuiden van Libanon is in de jaren zeventig een schuiloord voor Palestijnse terroristen. Vanuit de vluchtelingenkampen plegen gewapende milities aanslagen in Israël en daarbuiten, zoals tijdens de Olympische Spelen in 1972. Na de gijzeling van een Israëlische bus langs een van de kustwegen besluit president Begin in maart 1978 tot operatie *Litanie River* en stuurt troepen naar Zuid-Libanon. In juli van dat jaar zetten de VN Begin onder grote druk om de troepen terug te trekken. Dat gebeurt en een internationale troepenmacht van blauwhelmen bewaakt de vrede en veiligheid voor de burgers. In 1981 stuurt Reagan de Libanese Amerikaan Habib als diplomaat naar het gebied om een permanente staakt-het-vuren af te spreken. Dat lijkt te lukken, maar kan niet verhinderen dat PLO-strijders vanuit Zuid-Libanon blijven opereren. Na een mislukte aanslag in juni 1982 op de Israëlische ambassadeur in Londen stuurt Ariël Sharon het leger tot in de hoofdstad van Libanon, Beiroet. Enkele maanden later vermoorden Syrische agenten de christelijke leider Bashir Gemayel. Hij was gekozen tot president van Libanon en stond open voor normale betrekkingen met Israël. Zonder steun van de Israëlische regering stuurde Sharon het leger in september 1982 richting Westelijk Beiroet waar in de kampen Sabra en Chatila PLO-strijders zouden zitten. Niet veel later vond hier het gruwelijke bloedbad plaats waarbij ongeveer 3000 mensen stierven.

De Iraanse coup van 1953

BINNENLANDSE OPSTAND OF BUITENLANDSE INMENGING?

De geschiedenis van Iran kent haar eigen dynamiek. Anders dan meestal wordt gedacht waren het binnenlandse krachten die in 1953 Mosaddeq ten val brachten. Krachten die ook zijn opvolger sjah Mohammad Reza Pahlavi in 1979 van de troon verdreven.

Na de frauduleus verlopen verkiezingen van 2009 gingen meer dan een miljoen mensen de straat op om te demonstreren en hun steun te betuigen aan de Groene Beweging van de oppositie. Op deze muur een teken van protest.

Toen het Iraanse regime tijdens de presidentiële verkiezingen van juni 2009 grootschalige fraude pleegde, resulteerde dit in massale protesten onder de Iraanse bevolking. Meer dan een miljoen mensen gingen de straat op om te demonstreren tegen de verkiezingsuitslag en om steun te betuigen aan de Groene Beweging van de oppositie. Toen het regime in reactie hierop militieën inzette om de demonstranten uiteen te jagen, zorgde dit voor gewelddadige confrontaties. Om de oppositie verder te ondermijnen en geweld tegen haar te rechtvaardigen, wees het regime een beschuldigende vinger naar het buitenland: westerse machten waren verantwoordelijk voor de protestacties en de rellen die daarop volgden. Prominente oppositieleiders die gedwongen waren tot valse bekentenissen bevestigden dat Westerse organisaties de verkiezingen van 2009 hadden aangegrepen om hun plannen voor een machtswisseling uit te voeren.

De uitleg die het Iraanse regime geeft aan recente ontwikkelingen is onjuist, maar sluit aan bij een collectief geheugen van Iraniërs over de bemoeienis van het Westen met binnenlandse aangelegenheden in Iran. Twee keer eerder in de geschiedenis konden Westerse machten in verband gebracht worden met Iraanse machtswisselingen: in 1941 en 1953. In het eerste geval hadden de Russen en de Britten sjah Reza Pahlavi afgezet en zijn zoon, Mohammad Reza Pahlavi op de troon gezet. Reden hiervoor was dat Reza Pahlavi de kant van nazi-Duitsland had gekozen in de Tweede Wereldoorlog. Twaalf jaar later intervierden de Britten opnieuw, dit keer in samenwerking met de Verenigde Staten. Toen werd de regering van de democratisch gekozen leider Mosaddeq omver geworpen door een door de CIA en MI6 georkestreerde coup. Althans, dit is de aanname in de meeste studies naar de gebeurtenissen en de ontwikkelingen die daarop volgden. Wanneer we echter de

ontwikkelingen van 1953 opnieuw onder de loep nemen, blijken de zaken anders te liggen. Dan wordt duidelijk dat toen, net als vandaag, niet een buitenlandse maar een binnenlandse dynamiek aan de politieke gebeurtenissen ten grondslag lag.

De coup van 1953

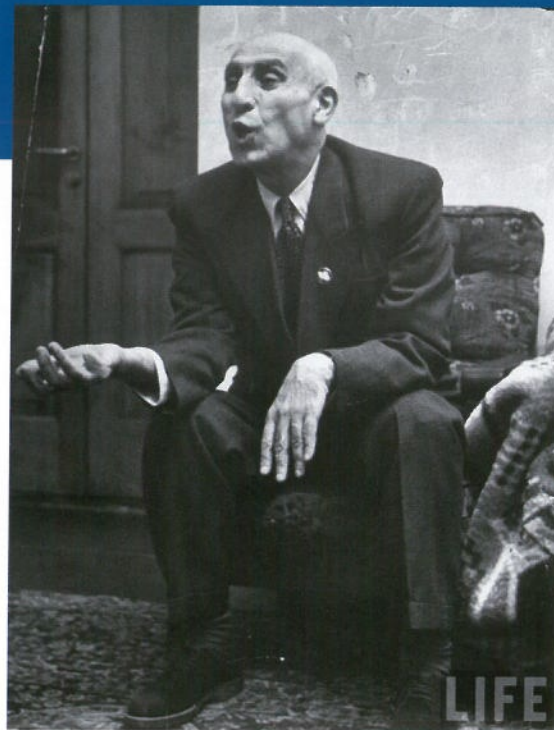
Over wat nu precies de motivatie was voor Engeland en de Verenigde Staten om de Iraanse minister-president Mosaddeq af te zetten, bestaat discussie. De historicus Abrahamian noemt de coup van 1953 een Brits-Amerikaanse onderneming om het internationale oliekartel te behouden. Anderen leggen de nadruk op het Koude Oorlog-denken en zien de coup als één in een lange lijst van door de Verenigde Staten georkestreerde coups in de wereld. Maar wat de meeste historici gemeen hebben, is dat zij de nadruk leggen op de rol van de Verenigde Staten en Groot-Brittannië in de ontwikkelingen van 1953. Dat vooral Groot-Brittannië belangrijke motieven had om de macht van Mosaddeq te ondermijnen staat onomstotelijk vast. Sinds de overeenkomst die de sjah in 1933 tekende met de Anglo-Iraanse Oliemaatschappij (AIOC) domineerde deze onderneming de olieproductie. De Britten en niet de Iraniërs zelf, profiteerden daarvan het meest, onder meer door het belastinggeld waarmee de Britse overheid haar staatskas

Maaïke Warnaar is docent Internationale Betrekkingen aan de Universiteit van Amsterdam. Ook promoveert ze aan de University of St Andrews op het buitenlands beleid van Iran.

kon spekken. De campagne van Mosaddeq kende daarom maar één belofte: Iran te bevrijden van het juk van de Britse imperialisten. Na Mosaddeqs aantreden in 1951 voegde hij de daad bij het woord en nationaliseerde hij de Iraanse olie. Zodoende ontstond een diepgaand olieconflict tussen Iran en Groot-Brittannië. Omdat het Mosaddeq niet lukte om deze crisis op te lossen, vertrokken de Britten uit Iran en daarmee viel de olieproductie ver terug. Iran had zelf nog niet de expertise ontwikkeld om deze zelfstandig uit te voeren. Daarnaast verloor Iran in Engeland haar afzetmarkt. Terwijl de Iraanse economie wegzonk in een diepe crisis, probeerde Mosaddeq tot samenwerking met de Verenigde Staten te komen, maar de onderhandelingen leverden niets op. Vaak wordt Mosaddeq verweten dat hij in de onderhandelingen te weinig flexibel was. Het klopt dat Mosaddeq weinig toeschietelijk was voor de Amerikaanse onderhandelaars, maar hij bevond zich in een onmogelijke positie. Enerzijds moest hij zijn beloften als nationalistisch leider waarmaken en niets toegeven aan de Verenigde Staten of Groot-Brittannië, anderzijds kon hij de Iraanse economie niet draaiende houden wanneer er geen oplossing kwam voor het olievraagstuk.

Operatie Ajax

Terwijl Mosaddeq de grond onder zijn voeten voelde wegzakken, waren de Britten en Amerikanen in steeds mindere mate er van overtuigd dat met de Iraanse leider de oliecrisis opgelost kon worden. Daarom kozen de Verenigde Staten en Engeland ervoor om in te grijpen in de Iraanse politiek. Daarnaast was de angst voor de invloed van de Sovjet-Unie. De nationalistische partij van Mosaddeq werkte samen met de invloedrijke communistische Tudeh-partij, die met de Sovjet-Unie goede relaties onderhield. De Verenigde Staten wilden in plaats van Mosaddeq graag een premier aan de macht zien die het oliedispuut vreedzaam zou oplossen en die de invloed van de Tudeh-partij zou inperken. Een geschikte kandidaat werd gevonden in de Iraanse generaal Zahedi en *Operatie Ajax* werd op touw gezet om hem aan de macht te brengen. De operatie bestond uit een propagandacampagne die moest uitmonden in een coup. De oppositie tegen Mosaddeq, die naast monarchisten ook uit geestelijken bestond, zou hierin een sleutelrol spelen. De omstandigheden leken ideaal voor het slagen van de coup. Mosaddeq had wegens het gebrek aan olieinkomsten een zwakke basis voor de voortzetting van zijn regering. Bovendien stuitten de hervormingen die hij doorvoerde op groot verzet en zaaiden die verdeeldheid. De oppositie tegen de nationalistische regering was sinds Mosaddeqs aantreden niet alleen gegroeid,

De Iraanse premier Mohammed Mosaddeq tijdens een interview in 1951. Foto: Lift, Dmitri Kessel.

New York Times: M. Gasiorowski, *What's New on the Iran 1953 Coup*, 16 april, 2000.

maar had zich bovendien gegroepeerd rondom een aantal invloedrijke personen: de geestelijken ayatollah Khashani, grootayatollah Bouroujerdi en de zojuist genoemde generaal Zahedi. In deze oppositie vonden Amerika en Groot-Brittannië partners voor een door de CIA op touw gezette coup.

Vraagtekens

De coup faalde: daar bestaat weinig discussie over. Toch viel Mossadeq enige maanden later alsnog. De tussenliggende gebeurtenissen zijn onduidelijk en onderwerp van discussie. Dat is voor Dariush Bayandor de reden geweest om een nieuwe studie te doen naar de ontwikkelingen in die periode. Hij komt tot verrassende conclusies. De conventionele visie is dat de CIA ervoor zorgde, samen met lokale MI6 agenten, dat Mosaddeqs regering alsnog viel. In 2000 lekte een rapport van de CIA uit naar de New York Times dat deze visie bevestigde. Een prominente Irandeskundige zei over dit rapport: 'Het laat duidelijk zien dat Mosaddeq omvergeworpen werd door een door de CIA uitgedachte en uitgevoerde operatie, met enige hulp van de Britse Veiligheidsdiensten (SIS) – geen 'binnenlandse opstand', zoals sommige Iraniërs zeggen.'¹ Bayandor is het daar niet mee eens; volgens hem laat het gelekte CIA-rapport juist veel onduidelijkheid bestaan over de werkelijke ontwikkelingen na het aanvankelijke mislukken van de coup. Hij denkt dat er juist wel een binnenlandse opstand ten grondslag lag aan de uiteindelijke val van Mosaddeq. Er zijn volgens hem aanwijzingen gevonden dat religieuze leiders aanzetten tot de gebeurtenissen die tot Mosaddeqs uiteindelijke ondergang leidde. Op hun initiatief spanden ontevreden groepen met diverse politieke achtergronden samen in het verzet tegen Mosaddeq. Deze pluriforme groep (en niet de CIA) zorgde voor het uiteindelijke vallen van de regering van Mosaddeq. Een cruciale factor hierin was dat het

Ook de pre-islamitische identiteit en geschiedenis blijft voor Iraniërs van belang. In de etalage van bijna elke juwelier hangen afbeeldingen in goud en zilver van de Zoroastrische god Ahura Mazda.

veiligheidsapparaat dat onder Mosaddeq viel niet bereid was om de oppositie neer te slaan. Sommige eenheden sloten zich zelfs bij de demonstranten aan. Bayandor laat daarmee zien dat niet externe, maar binnenlandse ontwikkelingen leidden tot de val van Mosaddeq. Deze zienswijze heeft consequenties voor conventionele ideeën over de recente geschiedenis van Iran, inclusief de oorzaken voor de revolutie van 1979. Een van die conventionele visies is dat de coup van 1953 in direct verband kan worden gebracht met de revolutie van 1979. Immers, de sjah die in 1953 opnieuw aan de macht werd gebracht, was dezelfde die in 1979 van de troon werd gestoten. Als Mosaddeq in 1953 aan de macht was gebleven, was Iran de ellende van de revolutie van 1979 wellicht bespaard gebleven.

Volksofstand

Ontegenzeggelijk stond de coup van 1953 aan het begin van een periode waarin de Sjah steeds repressiever werd. De onvrede die in deze periode ontstond, leidde eind jaren zeventig tot een revolutionaire situatie. Veel van de revolutionairen van 1979 zagen Mosaddeq als hun voorbeeld en ook nu nog wordt Mosaddeq door Iraniërs gezien als een nationale held. Maar het karakter van de volksofstand die Bayandor beschrijft, laat weinig ruimte voor een direct verband tussen de ontwikkelingen in 1953 en 1979. Vooral omdat de belangrijkste actoren in de gebeurtenissen van 1978-79 in 1953 een dramatisch andere rol speelden. De geestelijken die de Sjah terug in het zadel brachten, waren namelijk ook de hoofdrolspelers in de revolutie die in 1979 juist tot de val van de Sjah leidde. Met andere woorden: de 'helden' van 1979 waren medeplichtig aan de val van 'held' Mosaddeq in 1953.

Bayandors studie werpt ook nieuw licht op een andere mythe: die van een Amerikaanse 'erfzonde'. Dit idee houdt in dat de Verenigde Staten in Iran met de coup van 1953 een fout hadden begaan die voortaan de relaties met dit land zou bepalen. Politicoloog Shireen Hunter schreef twintig jaar geleden al dat dit idee ach-

terhaald was, omdat de ontwikkelingen die tot de val van de Sjah leidden gecompliceerder lagen en niet allemaal terug te brengen zijn op zijn repressieve regime. De studie van Bayandor haalt de mythe van de erfzonde verder onderuit door te laten zien dat de Verenigde Staten bovendien niet aan de wieg stonden van het repressieve regime van de Sjah.

Interne dynamiek

Als de studie van Bayandor ons iets vertelt, dan is het dat het heden en verleden van Iran niet te vangen zijn in simplismen. Boeken over Iran die de afgelopen jaren in Nederland verschenen, met veelzeggende titels zoals *Het Andere Iran*, *De Perzische Paradox* en *Stiekem kan hier alles*, proberen aan die complexiteit recht te doen. Toch is Iran geen ongrijpbaar en mysterieus land: wanneer men zich verdiept in de interne dynamiek, is Iran wel degelijk te begrijpen. Deze interne dynamiek kan deels uitgelegd worden aan de hand van de uiteenlopende visies die in Iran bestaan over wat het betekent om Iraans te zijn. Wie in Teheran door de Grote Bazaar loopt, krijgt een indruk van de diverse invloeden die bijdragen aan de Iraanse identiteit. Winkels met bidkettinkjes, bidsteentjes en afbeeldingen van sjiiitische heiligen benadrukken hoe groot de rol van religie is in de Iraanse samenleving. Maar dat ook de pre-islamitische identiteit en geschiedenis voor Iraniërs van belang blijft, is te zien aan de afbeeldingen van de Zoroastrische god Ahura Mazda die bij bijna elke juwelier in goud en zilver in de etalage hangt. Bovendien zijn her en der plastic reproducties te koop van afbeeldingen uit de 2500 jaar oude stad Persepolis, veelal in lijstjes van traditioneel ingelegd hout. Ook de meest recente dynastie ligt nog vers in het Iraanse geheugen: op de Iraanse waterpijp staat vaak Nasr al-Din Sjah afgebeeld, Irans meest geliefde sjah. Ten slotte is ook de Westerse cultuur vertegenwoordigd op de Teheraanse bazaar in posters, dvd's en kleding.

Uiteenlopende contemporaine Iraanse leiders hebben gebruik gemaakt van Irans verschillende identiteiten

LITERATUUR

Abrahamian, Ervand, **A History of Modern Iran**. Cambridge University Press (2008).

Darioush Bayandor, **Iran and The CIA: The Fall of Mosaddeq Revisited**. Palgrave Macmillan (2010).

Shireen T. Hunter, **Iran and the World: Continuity in a Revolutionary Decade**. Bloomington : Indiana University Press (1990).

Nikki R. Keddie, **Modern Iran: Roots and Results of Revolution, Updated Edition**. Yale University Press (2006).

Eefje Blankevoort, **Stiekem kan hier alles**. Uitgeverij Podium B.V (2007).

Peyman Jafari, **Het andere Iran: van de revolutie tot vandaag**. Ambo/Anthos (2009).

Shervin Nekuee, **De Perzische paradox: verhalen uit de Islamitische Republiek Iran**. Arbeiderspers (2006).

◀ In het paleis van de laatste sjah Mohammed Reza. Reza zag zichzelf als opvolger van oude Perzische koningen maar refereerde ook graag aan diverse westerse machthebbers.

om hun macht te rechtvaardigen en betekenis te geven. Sjah Mohammed Reza refereerde graag en veel aan het oude Perzische rijk en zag zichzelf als de directe opvolger van de oude koningen zoals Cyrus en Darius. Tegelijkertijd legde hij de nadruk op het Westerse karakter van Iran en het Iraanse volk, ten koste van de islamitische identiteit. Zijn vader had in de jaren dertig zelfs het dragen van de sluier verboden, maar die impopulaire maatregel had Mohammed Reza bij zijn aantreden in 1941 ongedaan gemaakt. Het nationalisme van minister-president Mosaddeq begin jaren vijftig bracht de identiteit van Iran dichterbij het heden en zette zich af tegen de invloed van imperialistische grootmachten. Dit nationalisme had een seculier karakter, in tegenstelling tot de ideologie van Khomeini die centraal kwam te staan in de revolutie van 1979. Khomeini legde juist wel de nadruk op Irans islamitische identiteit en richtte zich net als Mosaddeq tegen het Westen. Khomeini deed de invloed van het Westen af als vergiftiging en gebruikte daarvoor het woord 'westoxificatie'.

Duidelijk mag zijn dat de interactie tussen Iran en het Westen een centrale plek inneemt in de manier waarop Iraniërs naar zichzelf en hun land kijken. In het nationalisme van zowel Mosaddeq en Khomeini staan de beleving van buitenlandse inmenging centraal. Dit gegeven helpt wellicht ook te begrijpen waarom de coup van 1953 een leven is gaan leiden dat gedeeltelijk los staat van de daadwerkelijke gebeurtenissen. Bayandor heeft misschien gelijk dat de bemoeienissen van de Verenigde Staten in 1953 niet cruciaal zijn geweest in het vallen van Mosaddeq. Maar belangrijker voor de politieke dynamiek in Iran is de manier waarop de Amerikaanse bemoeizucht sinds 1953 werd en wordt beleefd. Daarbij is het relevant dat het de CIA misschien niet gelukt is om Mosaddeq omver te werpen, maar dat dit wel de intentie was. In de beeldvorming is dit Amerikaanse voornemen waarschijnlijk belangrijker dan het succes. Wellicht in zulke mate, dat de beschrijving van de gebeurtenissen zich gevormd heeft naar de beleving ervan.

Tot slot

In hun strijd tegen de groeiende oppositie plaatsen hoogste leider ayatollah Khamenei en president Ahmadinejad vandaag de dag voortdurend beschuldigingen naar het Westen. Landen zoals de Verenigde Staten, Groot-Brittannië, maar ook Nederland zouden achter de Groene Beweging zitten en een machtswisseling proberen te bewerkstelligen. In werkelijkheid heeft de Iraanse oppositie een binnenlandse oorsprong. Jarenlange culturele repressie en economisch wanbeleid liggen ten grondslag aan de groeiende onvrede onder grote delen

van de Iraanse bevolking. Maar de anti-Westerse retoriek van de huidige Iraanse leiders sluit naadloos aan bij het beeld dat veel Iraniërs hebben van een bemoeizuchtig Westen. Het beleid van de Verenigde Staten ten opzichte van Iran heeft dit beeld vooral bevestigd. De Amerikanen hebben op belangrijke momenten bijgedragen aan ontwikkelingen die het land grote schade hebben toegebracht. Zo steunden zij in de jaren zestig en zeventig de despotische Sjah en in de jaren tachtig Irak in haar oorlog tegen Iran. Sinds die tijd hebben de Verenigde Staten sancties ingevoerd die de economie van Iran schaden, maar het regime juist versterken. Maar dat de Verenigde Staten grote fouten hebben begaan in de omgang met Iran, betekent niet dat de problemen die Iran vandaag de dag kent kunnen worden teruggebracht tot externe invloeden. Integendeel, aan de belangrijkste gebeurtenissen in de Iraanse contemporaine geschiedenis liggen geen externe, maar interne ontwikkelingen ten grondslag. Het waren binnenlandse groepen die Mosaddeq ten val hebben gebracht. Binnenlandse ontwikkelingen leidden tot de Revolutie van 1979. En, laat dit een les zijn voor leiders die ook nu met een beschuldigende vinger naar het Westen wijzen, de Iraanse geschiedenis zal ook in de toekomst door Iraniërs zelf worden bepaald.

▷ Sjiïeten geloven dat alleen nakomelingen van de profeet Moham-med het politiek en religieus leiderschap over de islamitische gemeenschap kunnen uitoefenen. In Iran en Irak behorende de sjiïeten tot de zogenaamde Twaalvers. Zij geloven dat er twaalf opeenvolgende imams zijn geweest die aanspraak konden maken op dit gezag. De laatste imam leeft in verborgenheid en komt aan het einde der tijden terug als de Mahdi, de Verlosser.

▷ Elke dag is het Kerbela, op elke plek is het Kerbela. Vrijwillige soldaten die gezamenlijk roepen dat zij bereid zijn het voorbeeld van Hussein te volgen en zich op te offeren. Op de achtergrond Hussein in gevecht met het leger van Yazid.

Saskia Gieling is gepromoveerd aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Zij deed uitgebreid onderzoek naar de manier waarop de Iraanse leiders de oorlog met Irak rechtvaardigden. Momenteel is zij werkzaam aan de Universiteit Leiden.

Kerbela of Qadisiya?

DE OORLOG TUSSEN IRAN EN IRAK (1980-1988)

In september 1980 brak tussen Iran en Irak een oorlog uit die acht lange jaren zou duren en aan veel mensen het leven zou kosten. Saskia Gieling beschrijft hoe de Iraanse machthebbers tegen de oorlog aankeken, hoe zij de oorlogvoering rechtvaardigden en hoe de bevolking werd bespeeld.

Irak viel op 22 september 1980 Iran binnen met het argument dat een oorlog noodzakelijk was om zijn legitimiteit recht op zelfverdediging, soevereiniteit en territoriale integriteit uit te oefenen. Volgens Irak hield Iran op onrechtmatige wijze grondgebied en waterwegen bezet die in feite tot Irak behoorden. De Iraakse leider Saddam Hussein had ook zijn eigen redenen om deze oorlog te beginnen; hij -en andere leden van de regerende Baathpartij- behoorden tot de soennitische minderheid in Irak. De meerderheid van de bevolking was sjiïtisch, evenals de Iraanse bevolking.¹ De Islamitische Revolutie in Iran beschouwde Saddam als een bedreiging voor de stabiliteit in Irak, omdat een opstand onder Iraakse sjiïeten in navolging van de gebeurtenissen in Iran niet ondenkbaar was. Iran onderhield namelijk nauwe contacten met sjiïtische verzetsbewegingen in Irak en had het 'exporteren van de revolutie' tot een van de ideologische speerpunten gemaakt.

Waarschijnlijk had Irak ook economische en strategische motieven voor het starten van de oorlog. Met de bezetting van de Shatt al-Arab, de eilanden in de Golf, en de provincie Khuzistan kon Irak gaan profiteren van de Iraanse olierijkdommen in de provincie en kreeg Irak gegarandeerde toegang tot de Perzische Golf. Tot de Islamitische Revolutie was Iran - met steun van de Verenigde Staten - de belangrijkste militaire en economische macht geweest in de regio. Nu de positie van Iran was verzwakt, zag Saddam de oorlog als een doeltreffend middel om Iraks plaats in de Arabische wereld aanzienlijk te versterken. Hij noemde de oorlog "een tweede Qadisiya", daarmee verwijzend naar de slag in 635 waarbij de Arabieren hadden gezegevierd over de Perzen.

Iran noemde de oorlog vanaf de start een 'opgelegde oorlog', door Saddam Hussein bewust begonnen met de

bedoeling een einde te maken aan de Islamitische Revolutie. Vanaf het eerste moment ging het de Iraanse leiders om het voortbestaan van de Islamitische Revolutie. Zij gebruikten voor hun strijd en propaganda een islamitisch referentiekader, waaruit ik twee aspecten toelicht.

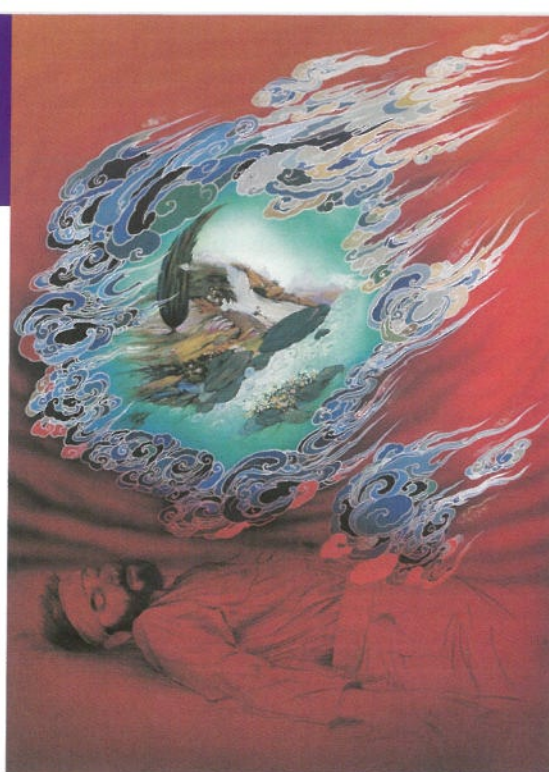

Een perfecte maatschappij

Voor moslims is het tijdperk dat de profeet en boodschapper Mohammed de gemeenschap van de gelovigen leidde (de "umma") de meest perfecte en ideale periode van de islam (621-632) die daarna nooit meer is geëvenaard. De jonge islamitische gemeenschap was onder het begenadigd leiderschap van Mohammed nog eensgezind en werd niet verscheurd door interne twisten. Sjiïeten beschouwen ook nog de gemeenschap die Ali, de schoonzoon van de profeet (657-661) leidde, als een zuivere en perfecte gemeenschap. In hun vrijdagpreken en toespraken refereerden de Iraanse leiders aan deze perioden van de islam. Dit is op zich niet zo opzienbarend. Moslimfundamentalisten vinden dat de daden en uitspraken van Mohammed navolging verdienen en dat zijn zuivere islamitische gemeenschap als model moet dienen voor de huidige maatschappij.

Opvallend is echter dat de Iraanse leiders in hun toespraken benadrukten dat deze ideale zuivere maatschappij in Iran al bestond. Zij stelden zelfs de Islamitische Republiek gelijk aan de gemeenschap van de profeet. Met de stichting van de Islamitische Republiek was een tweede gouden eeuw van de islam ontstaan: "Het systeem van de Islamitische Republiek is het systeem van de meest eerbiedwaardige boodschapper. Vanaf de dood van de meest eerbiedwaardige boodschapper tot nu heeft er niet zo'n islamitische beweging bestaan als de huidige. Deze islamitische beweging is die van de meest eerbiedwaardige profeet en daarom zet de wereldwijde arrogantie elk middel in om deze beweging te vernietigen".²

Dit citaat is kenmerkend voor de retoriek van de Iraanse leiders tijdens de oorlog. Het tegenhouden van de Islamitische Revolutie en het omverwerpen van de Islamitische Republiek werd door de leiders beschouwd als de voornaamste reden voor Saddam Hussein om een oorlog te beginnen; Saddam werd hierin gesteund door de VS, Israël en een aantal andere landen, die hem als stroman gebruikten om dit doel te realiseren.

◀
Gesneuvelde soldaat met een visioen van het paradijs.

Een citaat uit een vrijdagpreek in het begin van de oorlog. De "wereldwijde arrogantie" is een regelmatig gebruikte benaming voor de VS en hun bondgenoten. ▶

Jihad

De inval van de Irakezen confronteerde de leiders van de Islamitische Republiek met een serieus probleem. Hoe moesten zij omgaan met de bepaling in de islamitische wet dat het onderling bloedvergieten tussen moslims niet geoorloofd is? De enige toegestane oorlog voor moslims is de "jihad", de gewapende strijd tegen ongelovigen (Dar al-Harb, het huis van de oorlog), die als doel de bescherming en uitbreiding van het islamitische rijk (Dar al-Islam, het huis van de islam) heeft. Bovendien was volgens gezaghebbende middeleeuwse sjiïtische rechtsgeleerden het voeren van jihad niet meer mogelijk omdat deze alleen gevoerd kon worden onder aanvoering van de twaalfde imam, de opperste leider van de moslimgemeenschap. Die was daartoe niet in staat omdat hij in verborgenheid leefde.

Toch verklaarde ayatollah Khomeini, de geestelijk leider van de Islamitische Republiek, onmiddellijk na de aanval van Irak dat Iran in een jihad verwickeld was. Hij baseerde zich daarbij op zijn eigen geschriften over jihad, geschreven in een periode dat zijn verzet tegen de sjah groeide. Volgens Khomeini waren er twee rechtmatige oorlogen. De offensieve jihad, die zojuist is beschreven, en de defensieve jihad die bedoeld is om de islam en de islamitische gemeenschap te verdedigen. Met deze interpretatie van jihad stond Khomeini in een

ISLAMITISCHE REVOLUTIE

In 1979 vond in Iran een revolutie plaats die een einde maakte aan het pro-westerse bewind van Mohammed Reza Sjah en die leidde tot de installatie van de Islamitische Republiek. De revolutie was ontstaan als gevolg van ontevredenheid onder verschillende lagen van de bevolking over het gevoerde politieke beleid, de Amerikaanse invloed en inmenging in het land en de slechte sociaal-economische omstandigheden waarin veel Iraniërs verkeerden. Het verzet tegen de sjah bestond uit een alliantie van islamitische bewegingen, communisten en liberalen, onder leiding van ayatollah Khomeini. Na de omwenteling vond tussen deze bewegingen een machtsstrijd plaats die in het voordeel van Khomeini en zijn aanhangers werd beslist.

Bij een defensieve jihad ligt dat anders. Deelname daaraan is een individuele plicht voor elke moslim. Iraanse leiders legden gedurende de oorlog veel nadruk hierop. Elke Iraniër, man of vrouw, jong of oud was verplicht tot een individuele jihad. Dat kon op het slagveld zijn als soldaat, maar ook achter het front door de oorlog financieel te steunen of voor moeders door hun zonen naar het oorlogsfront te sturen.

Het Kerbela-paradigma

Het meest in het oog springende element in toespraken en preken tijdens de oorlog was de verwijzing naar het martelaarschap van de derde sjiiitische imam, Hussein. Deze kleinzoon van de profeet Mohammed leidde een opstand tegen Yazid, de net benoemde kalief van het islamitische rijk. Yazid had een slechte reputatie onder gelovige moslims vanwege zijn losbandigheid en veronachtzaming van de islamitische regels. Zijn benoeming tot kalief was onacceptabel voor veel moslims. Hussein op zijn beurt werd door velen beschouwd als de juiste persoon om een opstand tegen Yazid te leiden en het gezag over te nemen. Als kleinzoon van de profeet kwam het politieke en religieuze leiderschap van de islamitische gemeenschap hem op natuurlijke wijze toe. In 680 troffen de opstandelingen onder aanvoering van Hussein de legers van de kalief bij Kerbela, in het huidige Irak. Hussein en de zijnen maakten geen schijn van kans en werden compleet onder de voet gelopen door het leger van Yazid.

Sjiieten geloven dat Hussein zich voor het voortbestaan van de islam heeft opgeofferd en dat hij als martelaar is gestorven. De herinnering aan zijn martelaarschap wordt nog altijd levend gehouden door recitaties en passie-

Kaart Iran/Irak uit: William L. Cleveland and Martin Bunton, *A History of the Modern Middle East* (Boulder, Westview Press 2009), 417.

De stad Kerbela in Irak is een belangrijke bedevaartplaats voor sjiieten.

bepaalde traditie van denken onder sjiiitische juristen, die ontwikkeld was toen de sjiieten aan de macht waren gekomen. Khomeini gebruikte de theorieën over de defensieve jihad toen hij de strijd aanbod met de sjah en de groeiende invloed en inmenging van het Westen in Iran. De jihad tegen de sjah was geoorloofd omdat de sjah in Khomeini's ogen geen moslim was, maar een *kafir*, een ongelovige, die een gevaar was voor de islam en het islamitische Iran.

De oorlog met Irak werd op dezelfde manier uitgelegd; Saddam Hussein werd in de toespraken en preken van de Iraanse leiders tot ongelovige verklaard. Zijn aanval op Iran was een aanval op het islamitische geloof, een aanval op de Islamitische Revolutie en een bedreiging ervan. Saddam was teruggekeerd naar het tijdperk van de *Jahiliyya*. Deze term heeft een zeer negatieve connotatie voor moslims omdat hij wordt gebruikt voor de pre-islamitische periode en als het tegenovergestelde van *iman*, geloof. De tegenstelling tussen islam, geloof, en ongelof, en de synoniemen waarheid en leugen, werden gedurende de oorlog trouwens stelselmatig gebruikt om het verschil tussen beide landen aan te geven. Met het bestempelen van de oorlog tegen Irak als een jihad hadden de Iraanse leiders een krachtig middel om de oorlog te rechtvaardigen en steun van de bevolking te krijgen. Dat was van belang omdat Iran enkele maanden na de start van de oorlog geweigerd had een wapenstilstand te tekenen met Irak en de oorlog voortzette op Iraaks grondgebied.

Deelname aan de jihad is volgens het islamitische recht een collectieve verplichting. Als voldoende leden binnen de islamitische gemeenschap deelnemen, vervalt de verplichting voor de anderen.

LITERATUUR

Said Amir Arjomand, **The Turban for the Crown, The Islamic Revolution in Iran** (Oxford, Oxford University Press) 1991.

John King, **Iran en de Islamitische revolutie** (Arsscribendi – Etten-Leur) 2006.

Cordesman, Anthony H. en A.R. Wagner, **The Lessons of Modern War. The Iran-Iraq War** (Boulder, Westview Press) 1991.

Saskia Gieling, **Religion and War in Revolutionary Iran** (London, I.B.Tauris) 1998.

Johan ter Haar: **Volgelingen van de imam - Een kennismaking met de sjiiitische islam** (Bulaaq, Amsterdam) 1995.

spelen, met name in de islamitische maand Moharram. De traditionele interpretatie van Husseins dood is dat het Gods wil was dat Hussein een martelaarsdood zou sterven. Het was een unieke en onnavolgbare gebeurtenis, die het menselijke verstand te boven ging. Volgens de traditionele opvatting konden gelovigen een plaats in het paradijs verwerven door de dood van Hussein actief te betreuren tijdens de passiespelen en rouwprocessies. Tot de jaren zeventig was dit de gangbare interpretatie van Husseins dood. In de aanloop naar de revolutie kwam in Iran een nieuwe opvatting over zijn dood in zwang. Husseins dood was het gevolg van zijn zelfgekozen missie tegen tirannie en onderdrukking. Hussein werd niet langer beschouwd als een bemiddelaar die ervoor kon zorgen dat gelovigen in het paradijs kwamen, maar als revolutionair die ten strijde was getrokken

'Voor moslims is het tijdperk dat de profeet en boodschapper Mohammed de gemeenschap van de gelovigen leidde de meest perfecte en ideaie periode van de islam'

tegen een onrechtmatige heerser. Hij werd het voorbeeld om te volgen. Een plek in het paradijs kon men veroveren door Hussein te volgen en de martelaarsdood te sterven in de strijd tegen tirannie en onrecht. Deze activistische interpretatie speelde een belangrijke rol in het verzet tegen de sjah in de aanloop naar de revolutie. Ook tijdens de oorlogsjaren werd Husseins voorbeeldrol als motief gebruikt om de Iraniërs te bewegen zich als vrijwilliger te melden voor het front. Op alle mogelijke manieren werd gerefereerd aan Hussein en Kerbela. In preken, de media, op reclameborden langs de openbare weg en in de vrijdagspreken was Hussein bijna gemeengoed geworden. De meest gebruikte slogan was: "Elke dag is het Kerbela, op elke plek is het Kerbela." Yazid was Saddam Hussein geworden, Hussein had de gedaante aangenomen van de vrijwillige soldaat. Elke soldaat die sneuvelde droeg met zijn martelaarschap bij aan het voortbestaan van de islam en met zijn bloed zou de islamitische revolutie zegevieren.

Het islamitische regime trok tijdens de oorlog voortdurend analogieën met belangrijke figuren en gebeurtenis-

sen uit de islamitische en sjiiitische geschiedenis om de oorlogsvoering te legitimeren en om het enthousiasme onder de bevolking hoog te houden. Citaten uit de Koran en referenties aan uitspraken van Mohammed en

de imams werden gebruikt ter ondersteuning van het gevoerde beleid. Ook bij de acceptatie in 1988 van VN-resolutie 598, die opriep tot een staakt-het-vuren, weken de Iraanse leiders niet van deze koers af. De uiteindelijke beslissing om akkoord te gaan met een wapenstilstand werd gelegitimeerd met de verwijzing naar de Slag bij Hudaibiya in 628. Deze veldslag tussen Mohammed en een leger van Mekkanen eindigde met een verdrag tussen Mohammed en de 'ongelovige' Mekkaanse tegenstanders.

Iran ging na acht jaar akkoord met een staakt-het-vuren omdat de oorlog op veel fronten een te zware belasting voor het land was geworden. De Iraanse economie was als gevolg van de oorlog in een diepe crisis geraakt en ook het animo van de bevolking voor het conflict was tot het nulpunt gereduceerd. De oorlog diende niet langer meer de Islamitische Revolutie, maar was een gevaar geworden voor het voortbestaan van de Islamitische Republiek. De beslissing van Khomeini en andere leiders om de oorlog te beëindigen, werd hierdoor ingegeven.

◀
Vrijwillige soldaten
voor een portret van
ayatollah Khomeini.

De Arabische Stalin

OVER SADDAM HUSSEIN EN ZIJN MACHTSPOLITIEK

Dit artikel is het begin van het tweede hoofdstuk uit het boek *In Limbo. Op de grens in het Midden-Oosten*. Vier dagen was Kurpershoek in het grensgebied van Syrië en Irak. Hij keek en luisterde. Dit korte maar intensieve verblijf inspireerde hem onder andere tot een onderzoek naar de carrière van Saddam Hussein.

Evenals Stalin begon Saddam als een bullebak gespecialiseerd in straatterreur. Politieke samenzweersers en putschisten maakten graag gebruik van zijn diensten voor het vuile werk. De Iraakse monarchie had her-

Toen Saddam zich onmisbaar had weten te maken voor het vuile werk van de geheime dienst, nam hij de macht over. Vervolgens begon hij aan een karwei dat geen van zijn voorgangers in Bagdad was gelukt: het aaneensmeden van een ratjetoe van groepen die historisch niet veel met elkaar op hadden gehad tot een Iraakse natie die ontzag inboezemde. Angst was de zweep waarmee hij zijn kudde voortdreef, maar de enorme toename van de inkomsten uit de olie gaf hem ook ruimschoots middelen voor het belonen van goed gedrag. Zijn ambitie om van het zwakke en hopeloos verdeelde Irak het Pruisen van de Arabische wereld te maken – de natie die met discipline, militarisme en autoritaire leiding de Arabieren als politiek verenigde volken in hun vroegere grootheid zou herstellen – bracht velen in de waan dat misschien eindelijk een nieuwe Saladin was opgestaan. In ieder geval was duidelijk dat hij evenals Stalin geen probleem had met het breken van eieren om een omelet te bakken en dat zijn baksels ergens op begonnen te lijken. De enorme emmer met stinkende rotte en gebroken eierschalen en andere smurrie die achter het fornuis van de kok stond hoorde nu eenmaal bij de operatie. Alleen vijanden van de Arabische natie of mensen met een psy-

'Saddam had de veiligheid van zijn regime zo georganiseerd dat zijn tegenstanders geen kans meer kregen'

haaldelijk grof geweld gebruikt om de wind eronder te houden en soms puur om te intimideren, maar de 'revolutionaire' regimes, die begonnen met de omverwerping van het koningshuis in 1958, waren voor hun overleven aangewezen op gangsterpraktijken, gecamoufleerd met een doorzichtige façade van propaganda en holle retoriek, die in het buitenland serieuzer werd genomen dan door de burgers die leefden onder de terreur.

chische afwijking wezen voortdurend op die stank, in plaats van te bewonderen wat op het fornuis tot stand kwam onder leiding van chef Saddam.

Hel

Saddam was ook het product van de geschiedenis en de politieke cultuur waarin hij opgroeide. Wat zich al aan het ontwikkelen was voerde hij consequent door tot in

Marcel Kurpershoek is arabist. Momenteel woont hij in Warschau en is werkzaam als ambassadeur.

was het in de geest van de mensen gaan behoren tot de natuurlijke orde der dingen.

Oorlog is politiek

In de negentiende eeuw, toen de westerse mogendheden zich meer en meer met de aangelegenheden van het Ottomaanse Rijk gingen bemoeien, ging dat 'wanbestuur' heten. In Rusland heerste ook wanbestuur, maar dat land had een geduchte krijgsmacht en was zelf op koloniaal oorlogspad. Naarmate er meer rekening mee gehouden moet worden dat een land vanwege zijn macht schade kan berokkenen, matigt de kritiek zich. Het Ottomaanse Rijk, de 'zieke man van Europa' in de woorden van tsaar Nicolaas II, was militair minder competent en had steeds meer moeite mee te komen. De sultan werd de speelbal van de Europese mogendheden. Op den duur was zijn voornaamste kracht zijn zwakte, omdat de Europese rivalen elkaar de buit niet gunden. **Iedere mogendheid had haar eigen groep begunstigen** binnen het Ottomaanse Rijk, onder wie relatief veel christenen, die daarmee voordelen oogstten maar ook afgunst, en de verdenking op zich laadden dat hun loyaliteit niet lag bij de eigen vorst en heersers. Het bekende probleem van de verdeelde loyaliteiten. Aangezien de druk en agressie kwamen van mogendheden met een christelijke traditie - die in het Oosten bekendstonden als 'Franken' en de 'Roem' (de Grieks-orthodoxen van Byzantium) - en niet, zoals ook had gekund, van moslims, hindoes, boeddhisten of confucianisten, kreeg de afbrokkeling van de een en het oprukken van de ander ook een religieus tintje: christenen tegen moslims. In feite was dat een bijzaak, een afgeleide van de politieke strijd om de macht in Europa en aanpalende gewesten, zoals de Balkan, het Midden-Oosten, de Zwarte Zee, de Kaukasus. De moorddadigste oorlogen zijn merendeels gevoerd tussen strijdmachten van dezelfde religie of leden van verschillende richtingen binnen dezelfde religie. Niet alleen aan christelijke kant, maar ook bij de moslims. Denk aan de slachtingen die bijvoorbeeld soennieten en sjiieten onder elkaar aanrichtten in Irak en Pakistan. De oorlog is politiek, maar als een van de partijen, bijvoorbeeld Iran, haar politiek voorstelt als een religieuze zaak, dan wordt de godsdienst politiek en de oorlog godsdienstig. Dat was de manier waarop de oorlog tussen Irak en Iran door de aartsvijanden Saddam en Khomeini verkocht werd aan hun onderdanen. In feite waren die arme drommels niet meer dan brandstof voor het vuur van hun haat, al werd de oorlog van hogerhand voorgesteld als een zaak van heilige waarheid, God en duivels. Niets was hun te heilig om op dat vuur te gooien.

het absurde. Hij vond niet iets volledig nieuws uit wat vóór hem niet bestond. Voor tallozen maakte hij het land tot een hel. Maar voordat Saddam de macht kreeg was het voor tallozen op z'n minst al een vagevuur. Hij had de veiligheid van zijn regime zo georganiseerd dat zijn tegenstanders geen kans meer kregen. Zelfs na zijn grofste misrekeningen, die hij maakte in zijn betrekkingen met het buitenland, waarvan hij vrijwel niets wist of begreep, bleef hij nog lang op de rand van de afgrond balanceren. Het beslissende zetje naar beneden werd uiteindelijk ook van buiten toegediend.

Het schijnt dat Stalin zijn grote voorbeeld was. Saddam wilde ook graag een dictator zijn die uit het allegaartje van stammen, volksgroepen en godsdienstige loyaliteiten een geheel zou smeden. Tot dan toe waren die groepen namelijk slechts bezielde door één gedachte, en dat was hoe ze de andere een hak konden zetten. De Ottomaanse Turken hadden eeuwen geprezeerd over dat gekrakeel, af en toe een pets uitdelend aan die en dan weer aan de ander. Natuurlijk keken de Turkse gouverneurs ook zonder gêne hoe ze zelf hun zakken konden spekken, met achterlating van niet meer dan het minimale aan de sultan in Istanbul. De provincies waren wingewesten en de onderdanen waren er om te worden uitgeperst, maar net niet zo erg dat zij massaal in opstand zouden komen. Voor het overige werden de mensen voornamelijk overgelaten aan hun eigen bezigheden, gewoontes, godsdienst oefeningen en rechtspraak. Vanzelfsprekend ging het regelmatig mis. Het systeem als zodanig was echter geaccepteerd en vertrouwd, als een krakemikkige auto waaraan je gehecht hecht bent geraakt en waarvan je precies weet hoe je met wat geknutsel aan de carburator of vervanging van een lekkende pakking weer verder kunt tot de volgende pech. De uitwerking leek ingewikkeld, maar de grote lijnen waren begrijpelijk, overzichtelijk en in overeenstemming met de menselijke natuur zoals die zich had gevormd in eeuwen van despotisch bestuur. Zo

Spookhuis

De westerse mogendheden, met name de Britten en de Amerikanen, zijn er altijd goed in geweest hun bemoeienissen in te kleden als humanitaire missies die de hogere beschaving verspreiden. Als je een democratie bent en alle burgers hebben gelijke kansen en rechten, kun je alleen in het buitenland ingrijpen op grond van die uitgangspunten. Dictaturen en landen die worden bestuurd onder aanroeping van een oncontroleerbare ideologie kunnen dat niet doen, al was het maar omdat zij dan in eigen land meteen door de mand zouden vallen. De verzinsels waarmee zij vragen om 'offers' worden in het Westen niet serieus genomen en onmaskerd als leugens, bedoeld om het onrecht van deze misdadige regimes te camoufleren. Maar in landen waar deze regimes heersen schrijf je met dat soort kritiek je eigen doodvonnis. Volgens het recept van alle gewelddadige en ideologische potentaten voedde Saddam de bevolking met verhalen van denkbeeldige vijanden en complotten die alle ellende in het land op hun geweten zouden hebben. Hij maakte gebruik van de spoken die gangbaar

Saddam was niet de enige die de grenzen van zijn land veranderde in de omheiningen van een concentratiekamp en de hele bevolking knevelde en onderwierp aan zijn speciale gekte. Geen Arabische dictator kwam dichterbij het beeld van de grote psychopaten Stalin en Hitler. De vernietiging en terreur die Saddam aanrichtte waren gigantisch, zeker in verhouding tot de omvang van zijn land. Maar hij bleef een Arabische dictator, dat wil zeggen een leider die weliswaar een slagje belangrijker was dan Idi Amin – vooral dankzij de olie- en gasvoorraden – maar niet de leider van een land dat de koers van de menselijke geschiedenis een dramatisch andere wending kan geven.

De Baathpartij

Saddam is dus niet uniek. De vraag is wat het bijzondere was van zijn psychopathologie. En wat de omstandigheden in Irak waren die hem voortbrachten. Het hele Midden-Oosten vertoont nog steeds de spanningen die zich al lieten voelen toen de Britten en de Fransen negentig jaar geleden begonnen de Ottomaanse boedel

'Saddam voerde de politiestaat naar een graad van perfectie die naar zijn mening, en uiteraard die van anderen, door zijn voorgangers niet was bereikt'

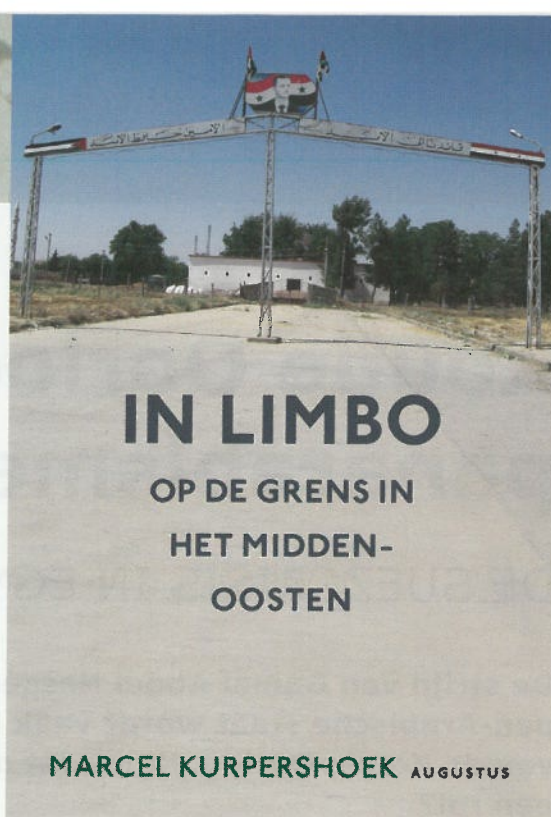
waren in zijn tijd: het imperialisme, het kolonialisme, het zionisme, het kapitalisme. Hij zorgde dat de mensen afgesneden waren van alle buitenlandse informatiebronnen die een minder fantasievol beeld van de werkelijkheid gaven. Wie arm is, is makkelijker te beroven. Het was niet moeilijk de mensen te beroven van het beetje vrije informatie dat ze hadden, aangezien de meeste onontwikkeld waren en niet veel meer wisten dan wat er bij hun burens aan de hand was. Angst was ook ruimschoots voorradig. De geestelijke ruimte werd leeggepompt en ontdaan van alle ongewenste denkbeelden en informatie, en vervolgens gevuld met een demonisch universum waar Saddam zelf heerste als alwetende, almachtige engel: zowel reddende engel als engel der wrake. Een trapje lager dan God, maar voor de mensen in het land een stuk dichterbij. Het spookhuis werd af en toe opnieuw behangen en opgeschilderd met andere taferelen en voorzien van een nieuwe cast van duivels en woestingeesten. Ook de meester van de show onderging gedaantewisselingen – hij presenteerde zich als militair in de loopgraven, als meedogenloze partijman, als gezellige huisvader, als denker en filosoof, als sjiïet, als Koerd, als bedoeïen, als vrome moslim, als snelle jongen, enzovoort – maar dat veranderde niets aan het patroon.

te verdelen en opnieuw te ordenen. Irak sprong er mischien uit door de schaal van zijn onbestuurbaarheid in vergelijking met Syrië of Jordanië. Geweld zat ingebakken in de mentaliteit van stammen die zich vestigden op land dat bevoeid werd door de Eufraat en Tigris en hun zijrivieren, waar de stamhoofden vervolgens ook grootgrondbezitters werden. Het gevolg was een niet-aflatende strijd tussen stamhoofden onderling en met hun minder bedeelde stamgenoten. De stedelijke elite van kooplieden, geestelijke leiders, bureaucraten en vakmensen stond tegenover het platteland. De sjiïeten en hun op Iran georiënteerde leiders met de heiligdommen in Kerbela en Nadjaf tegenover de soennieten, die de natuurlijke partners in de macht waren van de eveneens soennitische Ottomanen. En allen tegen de krijgshaftige Koerdische bevolking in de bergachtige streken langs de noordoostelijke en noordelijke grenzen, die haar plaats had in het Ottomaanse Rijk, maar nooit van plan is geweest anders dan à la carte mee te doen in een Irak dat 'Arabisch' was.

Er was dus geen traditie van samenleven als natie. Men leefde als familie, clan, stam of groep in de grote zee van het Ottomaanse Rijk. De Baathpartij (baath betekent wederopstanding) wilde een Arabische nationale identiteit, ongeacht religie en sociale achtergrond, in

het leven roepen in het hele Midden-Oosten en daarmee de willekeur van de 'Sykes-Picot'-verdeeldheid ongedaan maken. De partij werd actief in de jaren vijftig van de vorige eeuw, infiltreerde succesvol in de nieuwbakken nationale legers van Syrië en Irak, en veroverde de macht in die landen. De leiders behoorden meestal tot de kleine middenklasse. De stedelijke bourgeoisie en de grootgrondbezitters verloren veel invloed. Eenmaal aan de macht in Damascus en Bagdad hadden de partijleiders heel wat minder animo voor de 'Arabische eenheid' die zij predikten, en begreep iedereen wat men reeds vermoed had, namelijk dat zij alleen eenheid wensten als dat meer macht en invloed voor de eigen groep betekende. De retoriek van de beweging voor Arabische eenheid werd al snel propaganda tegen de andere partij, waarvan de leiders werden 'ontmaskerd' als schijnheilige, op het nauwe eigenbelang beluste, cynische intriganten tegen de werkelijke belangen van de 'Arabische massa's'.

Degenen die in de Baath de lakens uitdeelden, hadden over het algemeen een beperkte intellectuele horizon, en hun overlevingstechnieken waren geworteld in een bestaan in de clandestiniteit, te midden van complotten, coups en tegencoups, alles overgoten met een dikke saus van onderling wantrouwen. Op zoek naar steun tegen de Britse en Franse bevoogding, en vervolgens tegen de Amerikaanse, maakten zij en hun nationalistische voorgangers kennis met de totalitaire agitproptechnieken, vooral met hulp van de Sovjet-Unie. De ideële grondslag van eenheid en socialisme raakte al snel ondergeschikt aan het eerste doel, namelijk de macht in de hoofdstad veroveren, die uitbreiden naar de rest van het land, iedereen die dezelfde plannen had uit de tent lokken en uitschakelen, zich verzekeren van bondgenoten in alle sectoren van het land, en het regime onaantastbaar maken met hulp van de geheime diensten en door foltering. Een belangrijke positie kwam altijd toe aan het ministerie van Informatie, dat zij aan zij werkte met de geheime diensten en als taak had alle werkelijke informatie tegen te houden en te verbieden, en de geestelijke ruimte die hiermee vrijkwam te vullen met slogans en propaganda. Dit gekmakende bombardement van leugens, lariekoek en zinledige leuzen had als resultaat dat de bevolking zich liever afzijdig hield van politiek en bestuur. En dat was een van de bedoelingen. De andere bedoeling was dat wie wel iets wilde beweren over die onderwerpen, dat alleen kon doen in de bewoordingen van het ministerie van Informatie. Andere bewoordingen betekenden verraad aan de nobele doelstellingen. Zo werd het eenvoudig dissidente stemmen te herkennen en uit te schakelen. Gestapomethodes zorgden voor de gewenste hoeveelheid

angst om het systeem in stand te houden.

De politiestaat was al begonnen onder Brits en Frans koloniaal bestuur, had brutere vormen aangenomen in de eerste jaren van de onafhankelijkheid, en de onderdrukking werd steeds verder verfijnd en grondiger onder de 'revolutionaire' regimes.

Saddam was gedeeltelijk het product van die ontwikkeling en voerde de politiestaat naar een graad van perfectie die naar zijn mening, en uiteraard die van anderen, door zijn voorgangers niet was bereikt. Saddam had geleerd van de reeks voorafgaande militaire staatsgrepen hoe hij anderen met mogelijk dezelfde plannen uit de weg moest ruimen. Excuses had hij daarvoor niet nodig. Integendeel. Het succes sprak voor zich. Niemand voor hem was zo lang aan de macht gebleven. Als eerste wist hij het land volledig aan zich te onderwerpen, met uitzondering van de Koerdische gebieden die verzet bleven bieden.

Saddam had het geluk dat in zijn tijd het oliegeld opeens de staatskas deed overlopen. Economische ontwikkeling, onderwijs, werkgelegenheid werden vanuit Bagdad gefinancierd en legden het fundament voor een eenheidsstaat. De lange oorlog tegen Iran versterkte de greep van Saddam en de Baathpartij, die hij had omgevormd tot een apparaat van propaganda en onderdrukking in dienst van zijn persoonlijke machtsuitoefening.

Daarna kwam het doldrieste avontuur van de bezetting van Koeweit in 1990. Zolang hij streed tegen Khomeini kon Saddam rekenen op de soenni-meerderheid in de Arabische wereld en lieten de Verenigde Staten hem niet helemaal vallen, ook al werd hij gezien als een meedogenloze politieke gangster en wrede onderdrukker. Na Koeweit stond hij internationaal geïsoleerd. Dat hij het toch nog dertien jaar wist uit te houden, en uiteindelijk door een invasiemacht ten val werd gebracht, toont hoe radicaal hij iedere haard van verzet in eigen land had uitgeroeid.

Koude Oorlog of panarabisme?

DE SUEZCRISIS IN EGYPTE (1956)

De strijd van Gamal Abdel Nasser voor een onafhankelijke pan-Arabische staat wordt vaak beschreven tegen de achtergrond van de Koude Oorlog. Klopt dat of spelen meer ontwikkelingen een rol?

▷ R. Hoff, *Het Midden-Oosten. Een politieke geschiedenis*, 84.

Terwijl de Verenigde Staten en China (en op afstand de Sovjet-Unie) verwickeld waren in een oorlog in Korea, vond op 23 juli 1952 in Egypte een staatsgreep plaats. Deze coup werd gepleegd door de zogenaamde *Jonge Officieren* onder leiding van kolonel Nasser. Voor deze staatsgreep waren drie oorzaken aan te wijzen. Ten eerste was de eenzijdige proclamatie van de staat Israël op 14 mei 1948 en de daaropvolgende Palestijnse Oorlog (1948-1949) een regelrechte ontgoocheling voor Nasser en de Arabische wereld. Niet alleen was het Heilige Land bezet, ook erkenden de Verenigde Naties de Joodse staat inclusief de veroverde gebieden. In de tweede plaats heerste er grote onvrede bij de Egyptenaren over de zittende koning van Egypte, Faroeek I. Zijn toegeeflijkheid aan de Britse regering en zijn extravagante privéleven zorgden voor veel weerstand onder het volk. In de internationale politiek kon Faroeek zich nauwelijks staande houden. Daar kwam nog bij dat de Palestijnse Oorlog Egypte behoorlijk had getroffen. Hoewel het Egyptische leger de kuststrook van de Negev had weten te veroveren (wat uiteindelijk leidde tot de Egyptische bezetting van de Gazastrook), konden de Israëliërs het westen van de woestijn bezetten. Bovendien moest Faroeek Britse troepen in de zone van het Suezkanaal toelaten. Deze stationering was een uitvloeisel van een (vermeend) gedwongen bondgenootschap tussen Engeland en Egypte tijdens de Tweede Wereldoorlog. De Britten hadden geen enkele intentie de regio rond het Suezkanaal te verlaten. Het kanaal was voor de westerse wereld vanuit politiek-economisch oogpunt een onmisbaar bezit.

Nasser streefde – net als enkele andere Arabische leiders – naar een groot onafhankelijk en seculier Arabisch rijk, dat geleid moest worden door Egypte. Dit zou uiteraard ten koste gaan van het imperialistische Westen. Het panarabisme had zich na de Egyptische onafhankelijk-

heid in 1920 ontwikkeld tot een brede anti-imperialistische beweging die progressieve ideeën verkondigde over een grote Arabische staat. Niet alleen streefde de beweging naar een scheiding tussen kerk en staat, maar tevens naar de volledige bevrijding van de zogenaamde coöperatieve heersende elite die in dienst stond van de koloniale overheersers. Want ook na 1920 bleven er nog steeds Britse troepen in Egypte. In 1936 werd de militaire aanwezigheid herbevestigd met de ondertekening van een Engels-Egyptisch verdrag, waarin de Britten de bescherming van het Suezkanaal en de Sudan garandeerden voor de daaropvolgende twintig jaar. In feite kwam het er op neer dat het Engelse leger gestationeerd bleef in Egypte. Vooral dat gegeven paste niet in het idee van een pan-Arabisch rijk.

Op het toneel van de Koude Oorlog

Twee jaar na de staatsgreep van de *Jonge Officieren*, werd Nasser president van de nieuwe republiek en begon hij met de vormgeving van een socialistische staat. Hoewel Nasser zelf een moslim was, legt hij in zijn boek *The Philosophy of the Revolution* uit dat het socialisme en de islam elkaar niet uitsluiten: de islam verkondigde ook sociale rechtvaardigheid.

Zijn plannen voor het nieuwe Egypte leverden hem een flink aantal tegenstanders op. Wellicht was zijn grootste vijand de Moslimbroederschap die streefde naar een islamitische staat. Na de mislukte aanslag op Nasser (1954) werd de broederschap relatief snel buitenspel gezet.¹

De heersende elite vormde een tweede groep tegenstanders. Om de macht van die groep te breken, nationaliseerde Nasser de industrie en de financiële wereld en confisqueerde hij land om de sociale voorzieningen voor het volk te realiseren. Omdat Egypte boven alles

een sterke onafhankelijke economie wilde ontwikkelen, werden de tolinkomsten uit het Suezkanaal van groot belang. Nasser wilde met die opbrengsten bij Aswan (Assoean) een dam in de Nijl bouwen. De dam moest waterkracht leveren voor de elektriciteitsvoorziening van het land en voor de grootste irrigatieprojecten. Het was de Amerikaanse regering van president Eisenhower die het belang van een stabiele regering in Egypte voorop stelde. Zowel economische motieven (olie) als politieke (vanwege bondgenoot Israël) lagen aan deze opvatting ten grondslag. Bovendien bestond bij de Amerikanen de angst dat de Arabische staten zich tot de Sovjet-Unie zouden wenden. Gezien de enorme invloed van Stalin leek het Midden-Oosten niet buiten communistisch bereik. Daarom drong de Amerikaanse regering in 1954 bij de Engelsen aan de troepen uit Egypte te halen. Egypte tekende een overeenkomst waarbij de Britten het recht behielden militaire bescherming te bieden in geval van een invasie door een buitenlandse mogendheid.

Het politieke spel

In hetzelfde jaar waarin de Oost-Europese staten met de Sovjet-Unie het Warschaupact sloten, werd met de ondertekening van het Bagdadpact door Irak, Turkije, Pakistan, Iran en Engeland een eerste stap gezet om politieke stabiliteit in het Midden-Oosten te krijgen. De Verenigde Staten vreesden een negatieve reactie van andere Arabische landen en ondertekenden zelf het Bagdadpact niet. Hoewel de Verenigde Staten wel invloed uitoefenden, schoven ze liever Engeland naar voren. Het doel van het Bagdadpact was vergelijkbaar met dat van de NAVO in Europa. Een aantal ondertekenaars van de overeenkomst was ook met andere organisaties verbonden. Zo was Turkije vanaf 1952 tevens lid van de NAVO en maakte Irak deel uit van de Arabische Liga. Het lag in de lijn der verwachting dat president Nasser zich tegen het Bagdadpact zou keren. Sterker nog, Egypte nam in april 1956 het initiatief voor de conferentie van Bandung waar het Verdrag van Ongebonden Landen getekend werd. Dat hield in dat Egypte, India, Indonesië en Joegoslavië zich afzijdig zouden houden tijdens de Koude Oorlog. Hoewel Nasser 'ongebonden' was in de strijd tussen Oost en West, was hij ook anti-imperialistisch en steunde hij de Algerijnse onafhankelijkheidsstrijd tegen Frankrijk en de vrijheidsstrijd van de Palestijnen.

De politiek van ongebondenheid zou Nasser in staat moeten stellen om zijn doel, de vorming van een sterke Egyptische staat als leider van de nieuwe Arabische wereld, te bereiken. Dat kon echter niet zonder finan-

ciën van buitenaf. Bovendien was Egypte niet het enige land dat streefde naar de leiderspositie in het Midden-Oosten. Ook Irak had ambities in die richting. De ongebonden positie van Egypte werd op het spel gezet toen Israël in februari 1955 de Gazastrook binnenviel waarbij achttendertig Egyptische militairen sneuvelden.

Nasser verzocht de westerse mogendheden wapens te leveren, maar zowel de Verenigde Staten als Frankrijk en Engeland weigerden. Hierop reageerde Nasser door in september 1955 een eenmalige handelsovereenkomst te sluiten met het communistische Tsjecho-Slowakije om MIG's (Russische straaljagers) aan te schaffen. Nasser behield afstand tot de Sovjet-Unie; er zouden geen Russische technici, diplomaten of soldaten in Egypte komen. Daardoor bleef Egypte formeel nog steeds ongebonden, maar leek het of Nasser de machtsverhoudingen in het Midden-Oosten in evenwicht had gebracht. In een interview verklaarde Nasser dat hij de Britten op de hoogte had gebracht van zijn overleg met de Russen, maar die dachten dat hij bluffte. Hoewel de Amerikanen en de Britten vreesden dat de wapens zouden worden ingezet tegen Israël, kozen zij toch voor een politiek van *appeasement*. Dat Nasser een politiek en een ideologisch bondgenootschap zou aangaan met de Sovjet-Unie, was hun allergrootste vrees.

De crisis

Vanuit de nieuwe *status quo* deed Nasser in december 1955 een beroep op de Wereldbank en een aantal buitenlandse regeringen voor een lening om de bouw van de Aswandam te kunnen betalen. De Verenigde Staten, Engeland en zelfs Frankrijk (ondanks de Egyptische steun aan de Algerijnse onafhankelijkheidsstrijders) stemden net als de Wereldbank in. Ondertussen laaide begin 1956 de strijd weer op aan de Israëlische grens en Israël verzocht de NAVO om wapens. Frankrijk gaf toe aan dat verzoek met goedkeuring van de Verenigde Staten. Daarmee kon de aanschaf van de MIG's gecompenseerd worden. Nasser ging over tot erkenning van de Volksrepubliek China (1949) en paaide daarmee (alweer) de Russen. Dat ging de westerse mogendheden een stap te ver, waardoor de Verenigde Staten, Engeland en de Wereldbank de lening introkken. Nasser nationaliseerde vervolgens het Suezkanaal. De paniek in het Westen – en ook binnen de Verenigde Naties – was groot.² De nationalisatie was niet alleen een financiële catastrofe voor de westerse aandeelhouders, maar verstoorde ook de strategische verhoudingen in de regio. Engeland en Frankrijk waren machteloos. Het enige antwoord dat

△
"However, we've been pretty successful in keeping American newspapermen out of China." Cartoon van Herb Block.

T.E. Vadney, *The World since 1945*, 223. ◀

△
De Egyptische president Nasser in Cairo, gefotografeerd op 1 augustus 1956.

▷ P.L. Hahn, *The United States, Great Britain and Egypt, 1945-1956*, 229.

ze hadden was Nasser te vergelijken met Hitler in de periode van het interbellum. En hoewel op 13 oktober 1956 een principeakkoord getekend werd tussen de VN en Egypte, waarin onderhandelingen over de Suezcrisis gegarandeerd bleven, begonnen Frankrijk en Engeland – met steun van Israël – in het geheim met de voorbereidingen van een militaire interventie.

Op 29 oktober 1956 viel Israël de Gazastrook en de Sinaiwoestijn binnen. De Fransen en de Britten wisten zich – volgens plan – op als ‘beschermers’ van het Suezkanaal door de strijdende partijen te dwingen tot een terugtrekking uit het Suezgebied. Ze zetten deze eis kracht bij met een aantal bombardementen op militaire doelen. Israël stemde in, Nasser weigerde. De Fransen en Engelsen besloten vervolgens om luchtlandingstroepen in te zetten om de Suez ‘te bevrijden’. Deze soloactie, zonder goedkeuring of resolutie van de VN, werd door zowel de Amerikanen als de Russen fel afgekeurd.³ De Verenigde Staten vreesden dat Egypte hulp zou vragen aan de Sovjet-Unie en de Russen beschuldigden Frankrijk en Engeland van imperialisme. Chroesjtsjov zou zelfs gedreigd hebben met het inzetten van nucleaire wapens, maar hierover verschillen de meningen. De Russen waren een dag eerder Hongarije binnengevallen om daar met geweld de opstand neer te slaan en wilden niet betrokken raken bij een ander conflict. Voor het eerst waren de twee grootmachten het in de Koude Oorlog met elkaar eens. Frankrijk en Engeland werden onder druk gezet om de troepen uit Egypte te halen en Israël werd gedwongen zowel de Sinai als de Gazastrook te verlaten. Drie maanden later vertrok het Israëlish leger met de toezegging van de VN dat ze de Golf van Akbada zou bewaken, zodat de vrije vaart vanaf Eilat naar de Rode Zee gegarandeerd was. De Gazastrook werd onder VN-toezicht geplaatst. De Suezcrisis werd hiermee bezworen. De grootste verliezers waren de westerse mogendheden. Nasser kwam als grote winnaar uit de bus. Als voorvechter van het anti-imperialisme werd hij het voorbeeld voor de onafhankelijke Arabische wereld, zoals Syrië, Libanon, Jordanië en Irak. De Sovjet-Unie profiteerde mee, met financiële en technische steun van de Russen kon de Aswandam in 1964 geopend worden. En hoewel er geen ideologische bondgenootschap werd aangegaan, deed het communistisch blok definitief zijn intrede

LITERATUUR

William H. Attwood, ‘The problem king Egypt’ in *Life magazine* 28 (10 april 1950) afl. 5 102.

R. Hoff, *Het Midden-Oosten. Een politieke geschiedenis* (Utrecht 1991) 83.

G.M. Nasser, *The philosophy of the revolution* (Washington 1954) 47-48. Vgl.: http://groniek.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/27/125_4/Hisfunvoo-de_5/00000062.pdf (februari 2010)

Charles B. Selak, Jr. ‘The Suez Canal Base Agreement of 1954’ in *The American Journal of International Law* 49, (1955) afl. 4, 487-505 aldaar 487. Gevonden op: <http://www.jstor.org/pss/2194417> (februari 2010)

P.L. Hahn, *The United States, Great Britain and Egypt, 1945-1956. Strategy and Diplomacy in the Early Cold War* (London 1991) 184.

‘Time Clock’ in *Time Magazine* 66 (17 oktober 1955) afl. 16 Gevonden op <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,807768,00.html> (februari 2010)

Vadney, *The World since 1945*, 223.

S.I. Troen en M. Semech (red.) *The Suez-Sinai crisis, 1956: retrospective and reappraisal* (Londen 1990) 107.

H. Kissinger, ‘In 1956 waren de rollen omgedraaid’, *NRC Handelsblad* (herz. ed. 14 december 2005) Overig, 6. Gevonden op: <http://www.nrc.nl/geslo-tendossiers/irak/opinie/article1609718.ece> (februari 2010) en ook Hoff, *Het Midden-Oosten*, 95.

in het Midden-Oosten waardoor de Koude Oorlog weer werd gevoed.

Tot slot

Nasser heeft op een slimme manier van de spelregels binnen de Koude Oorlog gebruik gemaakt om de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie tegen elkaar uit te spelen. De Aswandam werd gerealiseerd en zorgde voor een sterk en onafhankelijk Egypte dat een voorbeeld werd voor andere Arabische landen. Engeland en Frankrijk, volgens Nasser de imperialistische Europese mogendheden, konden niet of nauwelijks meer zelfstandig optreden gedurende de Koude Oorlog. Ze hadden zich verbonden aan de NAVO en de VN met de Verenigde Staten als leider van de Vrije Wereld. Militair optreden tegen potentiële bondgenoten (Egypte) zonder goedkeuring van de Verenigde Staten werd dus onmogelijk. Nasser wist de Russen meermaals te vleien, maar hij weigerde een officieel bondgenootschap met de Sovjetunie. Het verloop van de Suezcrisis is daarom bepaald door de verhoudingen in de Koude Oorlog. Nassers politieke doel werd verwezenlijkt tussen 1958 en 1961 met de komst van de Verenigde Arabische Republiek (VAR), een federatie van Egypte en Syrië, en deels Jemen. Nasser werd daarmee staatshoofd van de eerste pan-Arabische staat in de periode van de Koude Oorlog.

Martelaar of moordenaar?

VISIES OP 'POLITIEKE MOORDENAARS' EN HUN SLACHTOFFERS

Als leerlingen over de moord Yitzhak Rabin in november 1995 lezen, worden netwerken in de hersenen geactiveerd die met Rabin en moord te maken hebben. In de beantwoording van vragen over de bron zullen eerste associaties een belangrijke rol spelen. Daarbij is het moeilijk om de context in de gaten te houden. Hoe leren we leerlingen de eerste associaties te negeren en verder te kijken zoals historici dat doen?

Praxis Geschichte bracht in maart een nummer uit met de titel: *Attentat! Politische Morde*. Docenten konden bladeren door cases waarin verschillende moorden worden besproken, waaronder die op Jean-Paul Marat, Abraham Lincoln, Rosa Luxemburg en Patrice Lumumba. Bij elk artikel werden bronnen geleverd waarmee de leerlingen de betreffende moordzaak van verschillende kanten konden

naar vragen rond de situatie die tot de moord hebben geleid. Sympathisanten en tegenstanders zullen de aanslag anders beoordelen en daarom ook anders beschrijven. Wat doen leerlingen als ze met deze (tegengestelde) bronnen worden geconfronteerd? Oordelen of afwegen? In dezelfde maand dat *Praxis* met dit 'moordnummer' kwam, verstuurde de Historical Associ-

Sam Wineburg, 'Unnatural and essential: the nature of historical thinking', in: *Teaching History* 129 (December 2007) p. 6-11.

'Politieke moorden zijn van alle tijden, van Caesar tot Yitzhak Rabin'

bekijken. Wat levert zo'n analyse van 'politieke moorden' onze leerlingen op?

Politieke moorden zijn van alle tijden, van Julius Caesar tot Yitzhak Rabin. Het karakter van beide moorden is toch aanmerkelijk anders. Waar Caesar werd vermoord door de optimaten in de senaat, werd Rabin het slachtoffer van een eenling; een joodse extremist. Elke politieke moord brengt weer unieke en tijdgebonden omstandigheden mee die iets zeggen over de politieke constellatie. Er zijn echter ook overeenkomsten te signaleren. Hierdoor is het behandelen van verschillende politieke moorden in klas uitermate geschikt om zogenaamde basisinzichten te formuleren zoals in het handboek *Geschiedenisdidactic* wordt bepleit. Leerlingen kunnen bijvoorbeeld tot de conclusie komen dat in een politieke situatie waarin de underdogpositie van een (etnische) groep zich lange tijd handhaaft, de kans groot is dat de groep die zich als onderdrukt ervaart 'politieke moordenaars' voortbrengt.

Politieke moorden bieden ook de mogelijkheid om met broninterpretatie aan de slag te gaan. Een aanslag leidt

ation (*Teaching History*) een e-mail over de problemen waar leerlingen tegenaan lopen als ze historische bronnen interpreteren. Uit onderzoek blijkt dat leerlingen, als ze met tegengestelde bronnen over een gebeurtenis worden geconfronteerd, eerder de afweging maken welke bron ze betrouwbaarder vinden, dan dat ze zich afvragen waar de verschillende visies op de gebeurtenis vandaan komen. Hoe stelt men zich in Engeland voor dat we leerlingen oefenen in het interpreteren van bronnen? Kunnen de onderwerpen uit beide landen worden gecombineerd tot een praktische 'Engels-Duitse aanpak', waarin met behulp van verschillende bronnen over de moord op Israëlische premier Yitzhak Rabin, basisinzichten worden geformuleerd die helpen het interpreteren van bronnen door leerlingen te verbeteren?

Wat vertelt 'de' geschiedenis ons?

In een artikel over de aard van historisch denken in *Teaching History* beschrijft Sam Wineburg in 2007 hoe leerlingen, (niet historisch geschoolde) basisschool-docenten en historici een bron analyseren.¹ De analyse

van de bron in kwestie, een affiche uit 1892 over de aankondiging van de herdenking van Columbus' ontdekking van Amerika, laat duidelijk zien waarom de *Historical Association* de kwestie van broninterpretatie aan de orde stelt. Leerlingen lezen de bron en richten zich geheel op de inhoud van de affiche, namelijk de daden van Columbus en de vraag waarom hij wel of niet herdacht zou moeten worden. De basisschool docenten

werd gevraagd om hulpvragen te formuleren zodat leerlingen de bron volledig zouden analyseren. Wineburg concludeert dat deze docenten in hun benadering van de bron erg op de leerlingen lijken en niet het niveau van de discussie over de aard van Columbus zijn daden overstijgen. Wat doen de historici dan anders? De historici antwoorden op de vraag 'wat het document ons vertelt

'Verdiert Rabin zijn reputatie als martelaar voor de Palestijns-Israëliëse vrede?'

over het verleden' niet over 1492, maar over 1892. Zij kijken naar de context. Waar en waarom verschijnt deze affiche? Waarom moet juist Christoffel Columbus een nationale held worden?

Het voorbeeld geeft goed aan dat de historici andere vragen stellen aan de bronnen. Ze kijken verder dan hetgeen in eerste instantie hun aandacht trekt - Columbus - en beoordelen de bron in de context: Columbus werd blijkbaar voor de presidentsverkiezingen als nationale held gemobiliseerd voor het groeiende aantal katholieke inwoners.

Wat moeten leerlingen kunnen om dezelfde kritische, of onnatuurlijke, blik op het verleden te kunnen vestigen? Volgens de *Historical Association* moeten leerlingen:

1. Weten hoe ze uit informatie feiten van interpretatie kunnen scheiden.
2. In staat zijn om conclusies te trekken na de vergelijking van verschillende interpretaties.
3. Begrijpen dat elke interpretatie contextafhankelijk is.
4. Een oordeel kunnen vellen over de effectiviteit van

geschiedenis die als propaganda is geschreven.

5. De rol van de geschiedenis in een niet-historische situatie kunnen begrijpen.
6. Een onderbouwd oordeel kunnen geven over een interpretatie, die, afhankelijk van de soort vraag die wordt gesteld, de objectiviteit, volledigheid, nauwkeurigheid en reikwijdte van de interpretatie vaststelt.²

Vragen aan de geschiedenis

Wat betekent dit in de praktijk? In eerste instantie hebben leerlingen voorkennis nodig. Leerlingen met een grotere kennis over de historische context van het probleem kunnen beter omgaan met de interpretatie van de bronnen. Hierbij is het belangrijk dat leerlingen niet meteen een oordeel vellen over de kwaliteit van de interpretatie, maar proberen te achterhalen hoe deze interpretatie tot stand is gekomen.³ In het geval van broninterpretatie over de moord op Rabin, zullen leerlingen beter in staat zijn om de vragen te beantwoorden wanneer voorkennis aanwezig is over de aard van het conflict tussen Israëliërs en Palestijnen, over Yasser Arafat en premier Rabin, over de Oslo-akkoorden en over de gevolgen ervan voor Joodse kolonisten en Palestijnse bewoners van Gaza en de Westelijke Jordaanoever.

Afgezien van de vraag in hoeverre deze vaardigheden te beheersen zijn door leerlingen van verschillende leeftijden en niveaus, zijn er, zoals de proef van Wineburg uitwijst, duidelijke en afgebakende vragen nodig die de leerlingen uitdagen en verder laten kijken dan de eerste indrukken die ze opdoen. Deze vragen kunnen de leerlingen leiden naar een beter doordachte analyse en interpretatie van de bron. De *Historical Association* stelt het volgende type vragen voor:

Bron 1. Uit: David Horovitz, **Jitschak Rabin. Soldaat van de vrede** (bewerkt).

Bij een provisorisch herdenkingsmonument op het Zionplein in het centrum van de stad ontstond onenigheid. Iemand riep: 'Rabin was het land aan het kapot maken! De kolonisten voelden zich door hem haast crimineel!' 'Schaam jij je niet, Rabin was een goede premier!' Riep een ander.

► http://www.history.org.uk/resources/secondary_resource_2602_11.html vertaald in het Nederlands.

► Tony McAleavy, 'Teaching about interpretations', in: James Arthur and Robert Phillips (ed.), *Issues in history teaching*, 76.

1. Welke verschillende visies op de moord op Rabin staan in bron 1?
2. Hoe komt het dat de visies op de moord zo verschillend zijn?
3. Lees ook bron 2. Waarom zorgde het feit dat de moordenaar een jood was voor een controversie binnen Israël?
4. Hoe komt het dat het beeld van Rabin als 'slechte premier voor de joden' zo dominant is in plaats van of plekken als de joodse nederzettingen?
5. Vertellen de verschillende visies in bron 1, vlak na de moord op Rabin, ons meer over de gebeurtenis of over de periode van Rabins politiek en de verdeeldheid van de Joodse Gemeenschap?
6. In bron 3 wordt Rabin door president Clinton een martelaar voor de vrede genoemd. Verdient Rabin zijn reputatie als martelaar voor de Palestijns-Israëliëse vrede?⁴

Bron 2. Uit: David Horovitz, **Jitschak Rabin. Soldaat van de vrede** (bewerkt).

Tijdens de eerste zitting, die twee dagen na de moord in Tel Aviv plaatsvond, zei Amir tegen rechter Dan Arbel dat het 'triest' was dat de Israelische bevolking zich door de islamitische zelfmoordacties niet tegen het vredesproces had gekeerd. 'Niemand in dit land trekt zich er iets van aan dat hier in dit land een Palestijnse staat wordt gesticht, met een heel leger terroristen waar wij tegen zullen moeten vechten. Maar iedereen is geschokt door de moord op de premier (...) Een premier die zich alleen verantwoordelijk voelde voor de veiligheid van achtennegentig procent van de bevolking en geen zier gaf om die van de overige twee procent. Een premier die niet mijn premier is. Hij is gekozen door de Arabieren. Twintig procent van zijn kiezers waren Arabieren. Ik was bij de demonstratie [de vredesdemonstratie in Tel Aviv]. Weet men eigenlijk wel dat de helft van de mensen daar Arabieren waren? Moeten die Arabieren soms bepalen wat mijn toekomst in deze staat is? Als u hen de toekomst van de staat laat bepalen, moet u ze in de veiligheidsdienst laten. En wat doet u als er hier twee miljoen Arabieren zijn? Geven we de staat dan aan de Arabieren?'⁵

Bron 3. Uit: David Horovitz, **Jitschak Rabin.**

Soldaat van de vrede (bewerkt).

President Clinton noemde Rabin op zijn begrafenis 'een martelaar voor de vrede', maar het is onwaarschijnlijk dat Rabin het prettig zou hebben gevonden om op die manier de geschiedenis in te gaan. Rabin was geen martelaar. Hoewel het heel vanzelfsprekend en ook wel terecht is dat zijn bijdrage aan de vrede als zijn nalatenschap wordt beschouwd, zou Rabin zelf veel meer nadruk hebben willen leggen op de bijdrage die hij aan de veiligheid van Israël heeft geleverd. Hij was een militair in hart en nieren. Zelfs toen hij al bijna dertig jaar uit het leger was, kwam bij het vredesproces de veiligheid van het land altijd op de eerste plaats. Die veiligheid was de maatstaf waaraan elk detail van elke overeenkomst die hij tekende, afgemeten werd. Hij was ervan overtuigd dat alleen een sterk Israël vrede zou kunnen sluiten.

In de klas

Hoe meer kennis aanwezig is, des te omvangrijker zijn de verbanden die de leerling kan leggen. Voorkennis is, zo blijkt uit het voorbeeld, belangrijk. Vanwege het karakter van de bronnen is de, zo belangrijke, vraag naar de auteur uit de lijst weggelaten. Hieruit blijkt al dat de lijst met vragen die hierboven is gesteld niet uitputtend is. Afhankelijk van de bronnen kan bijvoorbeeld worden gevraagd hoe het beeld van historici op de gebeurtenis in de loop van de tijd is veranderd. Hoe reageerden de Arabieren op de moord? En is het beeld van de publieke opinie over de gebeurtenis veranderd of gelijk gebleven? De stappen die men in onze buurlanden voorstelt om interpretatie van historische bronnen te verbeteren zijn kort samen te vatten: door het aanbrengen van contextkennis en het stellen van heldere vragen die de leerlingen voorbij hun eerste associaties leren kijken.

LITERATUUR

Praxis Geschichte 2-10. Attentat! Politische Morde (März 2-2010)

Teaching History

James Arthur and Robert Phillips (ed.), **Issues in history teaching** (zevende druk; New York 2009)

David Horovitz, **Jitschak Rabin. Soldaat van de vrede.**

Enkele van de voorbeeldvragen die door de Historical Association geformuleerd zijn. Vertaald in het Nederlands en toegepast op het onderwerp. http://www.history.org.uk/resources/secondary_resource_2602_11.html

Bronnen bewerkt, uit: David Horovitz, **Jitschak Rabin. Soldaat van de vrede.**

Yitzhak Rabin: soldaat of vredeestichter?

Deze les kan gebruikt worden om het vredesproces dat tot de Oslo-akkoorden geleid heeft te onderzoeken.

Voor wie?

Vijfde en zesde klas vwo. In uitgeklete vorm is deze les ook te gebruiken bij de behandeling van het Joods-Palestijns conflict.

Doel van de les

Leerlingen oefenen in het bekijken en lezen van bronnen, waarbij niet alleen de bron zelf, maar ook de context aan de orde wordt gesteld. Zo wordt de moord op Yitzhak Rabin gebruikt om vragen te stellen over het Joods-Palestijns conflict en het vredesproces.

Tijdvak

Tijd van televisie en computer

Lesduur

Ca. 50 minuten (mits voorkennis aanwezig is)

Instructie

De voorwaarde voor het werken met deze opdracht is dat de leerlingen voorkennis hebben over het Joods-Palestijns conflict en het vredesproces. Geef de leerlingen de envelop met bronnen, de bijbehorende vragen en het antwoordenblad.

Uitvoering

Leerlingen onderzoeken individueel bronnen over de moord op de Israëlische premier Yitzhak Rabin en beantwoorden de bijbehorende vragen. Vervolgens trekken de leerlingen in tweetallen conclusies over de

Bron 1

Robert Boonstra is docent geschiedenis aan de Hogeschool Windesheim, Zwolle

betrouwbaarheid en standplaats-gebondenheid van de bronnen, de politiek in Israël en de verdeeldheid binnen de strijdende partijen.

Nabeschouwing

Inhoud:

Wat zeggen bronnen over de moord op Yitzhak Rabin, over de makers zelf en over het gebied en de tijd waarin men leeft?

Vaardigheid:

Hoe kunnen we de inhoud van een bron 'terzijde zetten' om alleen te kijken in welke omstandigheden de bron zelf tot stand is gekomen?

Opdracht

Op 4 november 1995, vlak na het tekenen van het Oslo II akkoord, werd premier Yitzhak Rabin vermoord tijdens een vredesbijeenkomst in Tel Aviv. De dader, Yigal Amir, was een orthodoxe Joodse student, die in Rabin en de Oslo-akkoorden een gevaar zag voor de staat Israël. Afgezien van het drama ging een zucht van verlichting door Israël dat het geen Palestijn was die de premier om het leven had gebracht. De verdeling binnen het Joods-Israëliëse kamp ten aanzien van de onderhandelingen met de Palestijnen werd daarentegen goed zichtbaar.

De vraag die in deze opdracht centraal staat is: Wat zeggen de bronnen omtrent het leven en de moord op Yitzhak Rabin ons over de verhoudingen binnen Israël en de visies op het Joods-Palestijnse conflict?

Bron 1 en 2 kunnen een tegenstrijdig beeld geven van Rabins houding of verhouding tot de Arabieren. Zijn rol op beide foto's is heel anders.

1. Rabin loopt op de foto met minister van defensie, Moshe Dayan, in Jeruzalem. Beschrijf met welk doel Rabin (op bron 2) in Jeruzalem is geweest.
2. Leg uit dat een Arabier die '1967' (op bron 2) mee

heeft gemaakt, het moment na de ondertekening van de Oslo-akkoorden door Rabin (bron 1) met wantrouwen zou bekijken.

△
Bron 2

Op www.vgnkleio.nl vindt u de complete les inclusief handleiding en bronmateriaal.

MATTHIJS LOK, *WINDVANEN. NAPOLEONTISCHE BESTUURDERS IN DE NEDERLANDSE EN FRANSE RESTAURATIE (1813 – 1820)*. (BERT BAKKER: AMSTERDAM 2009), 420 BLZ., € 29,90.

Hoe overleef je als meewerkend bestuurder/politicus een aardverschuiving? Word windvaan, is het simpele antwoord. Of, iets uitgebreider: wees vooral bestuurder, verklaar je aanhanger van het nieuwe bewind, doe dat met de juiste woorden aan de juiste persoon en vooral op het juiste moment, vertel dat je gehandeld hebt in het belang van het land, toon dat aan, stipuleer aan oude banden tussen jouw familie en de nieuwe bewindhebber, benadruk dat jouw ervaring onontbeerlijk is voor de opbouw van het land en leg een eed af. Als het goed gaat, en dat ging het meestal tijdens de restauratieperiode na de val van Napoleon, dan krijg je een baan op niveau, een pensioen, een verheffing in de adelstand en/of lidmaatschap van een ridderorde. *Windvanen* is het proefschrift van Matthijs Lok, docent moderne Europese geschiedenis – hij is dat geworden tijdens het schrijven van zijn proefschrift – aan de Universiteit van Amsterdam. In deze heldere

studie beschrijft Lok hoe de bestuurselite van het Napoleontische bewind in Frankrijk en Nederland de politieke aardverschuiving naar het bewind van de koningen Lodewijk XVIII en Willem I overleefde. Dat was in Frankrijk – met de 100 dagen waarin Na-

oleon Frankrijk weer in rep en roer bracht – iets moeilijker dan in Nederland. Franse bestuurders die zich toen iets te fanatiek achter Napoleon schaalden, konden na de definitieve nederlaag van de Napoleontische legers, niet rekenen op herstel in de oude positie. De overigen, mits zij zich maar hielden aan het hierboven geschrevene, konden opgelucht ademen, toen bleek dat de Restauratiemonarchie hen inderdaad nodig bleek te hebben. Zij werden soms wel in pamfletten publiekelijk aangevallen vanwege hun gedrag ten tijde van het Napoleontische bewind (en eerder), maar konden dat, middels een apologie ook tegenspreken.

Dit proces was tot heden wel in Frankrijk, maar nog niet voor Nederland beschreven. In het boek wordt de situatie in beide landen met elkaar vergeleken, die, zo blijkt, met uitzondering van de 100 dagen van Napoleon, weinig verschilde. Voor beide landen gold dat het bestuur een grote mate van continuïteit kende, in de woorden van Lok: 'In deze studie is beargumenteerd dat beide Restauratiemonarchieën getypeerd kunnen worden als koninkrijken van windvanen. (...) De Restauratiemonarchie zou tot op zekere hoogte dan ook beschouwd kunnen worden als een Napoleontische constructie'.

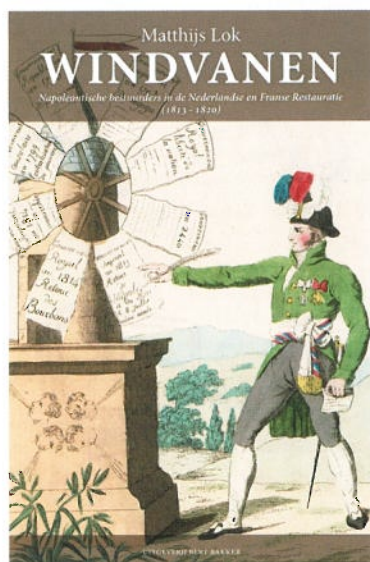
Dit alles bewijst Lok met name aan de hand van twee typische *girouettes* (het Franse equivalent voor de term windvaan): de Nederlandse jurist Cornelis Felix van Maanen en zijn Franse evenknie Etienne-Denis Pasquier.

Beide prominente Bonapartisten kregen belangrijke posities in de nieuwe orde. Zij overleefden de overgang met vlag en wimpel, en waren daarin niet uniek.

Uitzonderlijk was wel Hendrik Christiaan Göbel, de eerste burgemeester van de in 1811 gecreëerde stad (uit Oost- en Westzaandam) Zaandam. Hier heeft Lok een steek laten vallen. Op blz. 194 maakt Lok melding van het pamflet *Beschuldigende karakterschets van een zekeren Noordhollandschen Judas bijgenaamd Heintje den Draaijer*. Lok denkt dat dit hekeldicht over 'hollandschen judassen' en 'draaijgeesten' in het algemeen gaat. Dit is niet juist, het gaat over Göbel, een ijverige Westzaandammer notaris, met hoger geplaatste vrienden en vijanden. Hoewel hij na de Restauratie nog wel als afgezant van Zaandam Willem I mocht inhalen en als echte windvaan Napoleon verketterde en Willem ophemelde, overleefde hij een 'volksgericht' in 1814 niet. Waarschijnlijk gebeurde dit omdat hij tijdens het conscriptieoproer in 1813 op het juiste moment 'onvindbaar' was en niets deed om de zes leiders van dit oproer voor executie te behoeden. Daardoor was zijn positie onhoudbaar. Göbel zal één van de weinige Nederlandse slachtoffers van de Restauratie zijn geweest.

Ondanks deze misstap is *Windvanen* een zeer leeswaardig proefschrift over – zoals het hoort – een tot dan toe onbekend stuk Nederlandse geschiedenis.

Ger Jan Onrust

RENÉ VEENMAN, *DE KLASSIEKE TRADITIE IN DE LAGE LANDEN*. (NIJMEGEN: VANTILT 2009), 400 P., € 24,95.

Wat is het een genoeg een boek te lezen dat volledig aan de verwachtingen beantwoordt. Veenmans overzicht van de inwerking van de Grieks-Romeinse cultuur op Nederland en Vlaanderen is zo'n werk waarvan men de lectuur met een tevreden gevoel afsluit. In 16 hoofdstukken voert de schrijver ons van middeleeuwen tot 'op de drempel van het derde millennium'. De invloed van de Romeinse tijd is in onze streken lang niet zo diepgaand geweest als in de romaanse landen. In onze taal zijn alleen wat technische woorden overgebleven, zoals pijl, kelder, staart en emmer. Maar het terugkerende christendom kon niet zonder de klassieke talen, hoe heidens de geschriften ook waren. Het blijft merkwaardig dat op de priesterseminaries de uiterst frivole Ovidius lesstof was. Terrecht wijst Veenman er telkens op dat de directe aanraking met de klassieke schrijvers altijd voorbehouden was aan een elite. Maar het verhalengoed sijnpelde via ridderromans en vertalingen door naar burgers en vrouwen. In het humanisme spelen 'Nederlanders' zoals Erasmus en de neo-Latijnse dichter Janus Secundus op het Europese toneel mee. In de zeventiende eeuw gebrui-

ken Huygens, Hooft en Vondel hun vertrouwdheid met de klassieken om een Nederlandse cultuurtaal te scheppen. Telkens weer benadrukt Veenman de betekenis van vertalingen en bewerkingen voor de verspreiding van het klassieke erfgoed. Ook juist is zijn herhaalde observatie dat iedere renaissance aanvankelijk vernieuwend werkt, maar na enige tijd leidt tot verstarring en formalisme. Zo gaat het bijvoorbeeld met het toneel, dat in de zeventiende eeuw de creatieve impuls ondervindt, maar in de achttiende eeuw zich te strikt houdt aan de regels van de Franse tragedie. Langer dan in andere landen bleef het Latijn in Nederland de geleerdentaal. Om te kunnen studeren aan een universiteit moest een jongeman op de Latijnsche School de taal van de Romeinen actief leren beheersen. Pas in de loop van de negentiende eeuw bracht het gymnasium, dat op Duitse leest was geschoeid, een bredere opleiding, waarin het klassieke Grieks een bijna gelijkwaardige plaats kreeg. Op dit moment onderscheidt Nederland zich internationaal door het vergelijkenderwijs grote aantal leerlingen voor Grieks. Als goede docent veronderstelt Veenman niet zonder meer alle

voorkennis bij de lezer. Terloops geeft hij de nodige informatie en vertalingen. Door gaans ontsnapt hij ook aan het gevaar van zo'n overzichtswerk, het opsommen van namen en werken. Citaten, anekdotes en een vloeiende stijl zorgen voor grote leesbaarheid. En Veenman schroomt niet oordelen te geven over de kwaliteit van classicistische verwerkingen: lang niet alles is groots. De belofte in de proloog om zich niet tot de literatuur te beperken wordt eigenlijk alleen waargemaakt in hoofdstuk 7, over de zeventiende-eeuwse schilderkunst, en 15, over de democratisering van de klassieken via media als stripboek en film. Beeldhouwkunst en architectuur blijven helemaal buiten beeld. Maar als overzicht van de literaire impact van Grieken en Romeinen heeft dit boek alle kwaliteiten om een klassieker te worden.

Anton van Hooff

JO THIJSSSEN, *'LEERZAAME PRENTJENS VOOR DE JEUGD'. SCHOOLPRENTEN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN*. (MATRIJS: UTRECHT 2009), 215 BLZ., € 29,95

Vanwege de 'weekheid der harsenen' zijn kinderen in staat om een denkbeeld permanent in te prenten. Als een kind een

plaat van het groeiproces van een witte bestudeert, dan roept vervolgens elke vlinder die het in de buitenlucht ziet, een

herinnering op aan de eerdere stadia die het beest heeft door-gemaakt: dat van een rups en in een cocon.

Pieter Boddaert Pietersz richtte deze boodschap in 1791 aan andere Nutsleden. Hij wilde hen overtuigen van het belang de kwaliteit van de zogenaamde heiligjes, die zich later tot schoolprenten ontwikkelden, te verbeteren. Onder invloed van de verlichte pedagogische denkbeelden en de zich ontwikkelende braafheidscultuur die in de negentiende eeuw met het beschavingsoffensief tot volle wasdom kwam, besloot de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen prentjes te laten drukken met een meer leerzaam en kindvriendelijk karakter. Expliciet geweld in oorlogstaferelen en waarschuwingen tegen prostitutiebezoek moesten uit de prenten worden

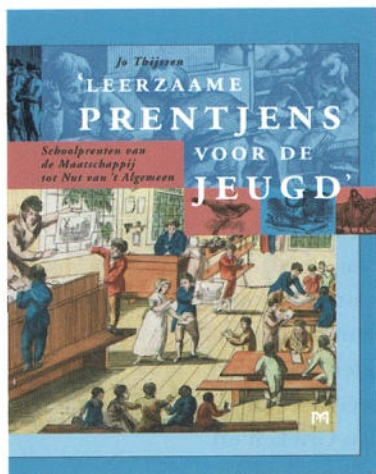
geweerd. De ludieke, wildplassende Gulliver die een 'enorme brand' in de stad der Lilliputters blust, werd vervangen door een Gulliver met reuzengietter. Gulliver

zou volgens de Nutsleden überhaupt geen onderwerp van prentkunst voor kinderen moeten zijn, evenals 'nutteloze' stadsgezichten die geen kwaad aanrichtten, maar ook geen goed deden. Het besluit om kindvriendelijke, aantrekkelijke en leerzame prenten te drukken bleek echter minder makkelijk uitgevoerd dan de initiatiefnemers hadden gehoopt. 't Nut had zich ten doel gesteld om het 'gemeene volk' tot nuttige burgers te maken door kennis en deugd aan te kweken. Anno 2007 lijkt de doelstelling overigens niet ingrijpend veranderd, als 't Nut stelt dat 'het verwerven van algemene ontwikkeling die mensen weerbaar maakt in hun maatschappelijk functioneren en (...) het bevorderen van hun maatschappelijke participatie' haar belangrijkste oogmerk is. De bijdrage aan de ontwikkeling door middel van educatieve prenten kende om verschillende redenen tegenslagen. Niet alleen de financiële kant bemoeilijkt het initiatief, hoewel het betalen van de ontwerpen, het snijden van de houtblokken en het versturen van gratis exemplaren aan alle

leden vertraging genoeg veroorzaakten. Uitgevers richtten zich meer op de verhoging van het winstpercentage dan op de gewenste aanpassingen van 't Nut, dat graag meer lijn in de prentenreeksen zag en een verhoging in de kwaliteit van de afbeeldingen wenste. Pedagogisch gezien had 't Nut een duidelijke opdracht. Didactisch was echter nog niet duidelijk hoe de prentenreeksen de educatie het beste zouden moeten dienen.

Dit jaar bestaat de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen 225 jaar. Thijssen heeft de totstandkoming van drie reeksen schoolprenten tot onderwerp van dit herdenkingswerk gekozen en heeft de prenten in de context van de geschiedenis van 't Nut en de prent- en drukgeschiedenis geplaatst. *Leerzaame Prentjens* is rijk geïllustreerd en biedt dan ook een schat aan negentiende-eeuws educatief beeldmateriaal over de vaderlandse en Bijbelse geschiedenis, aardrijkskunde, de natuur, werktuigkunde, beroepen, zeden en de manier waarop kinderen zich behoorden te gedragen.

Robert Boonstra

MONTESQUIEU, *OVER DE GEEST VAN DE WETTEN*. VERTALING EN NAWOORD JEANNE HOLIERHOEK. (BOOM: AMSTERDAM 2006), 888 BLZ., € 64,50.

Klaagt ooit een leerling dat hij te veel moet doen voor school: schets dan het dagritme waar de jonge Charles Louis de Secondat aan was onderworpen. Honderden kilometers van zijn ouderlijk kasteel nabij Bordeaux, op zo'n chique kost-

school bracht hij bijna tien jaar door in een didactisch systeem dat duidelijk wortelde in de kloostercultuur. Vijf uur op, gebed, zelfstudie, ontbijt. Dan drie uur non stop les. Zwijgend lunchen; men las voor uit heiligenlevens of een historisch werk.

Nog eens drie uur les, dan thee en wat lichaamsbeweging. Les, diner, zelfstudie, en naar bed om half negen. Tien jaar lang. Dan leer je je talen, en je hebt alle grote teksten en verhalen op het gebied van de geschiedenis en de literatuur gelezen of

tenminste leren kennen, en je kan aardige sommen maken. Charles Louis groeide op tot baron van Brède, hij noemde zich Montesquieu. Frankrijk was rococo en verlichting, de baron kon aardig schrijven – jong nog had hij succes met de vrolijke, soms satirische Lettres.

Als oudere heer schreef hij het immense *De l'Esprit des Loix*, dat nu in een Nederlandse vertaling beschikbaar is. Het is, simpel om het formaat, niet een boek dat veel mensen van kaft tot kaft zullen lezen. *L'Esprit* leent zich echter uitstekend voor gedeeltelijke lezing. Het is opgebouwd uit vele korte hoofdstukjes (vaak minder dan een bladzijde) die verrassende inzichten of overwegingen kunnen bieden omtrent een scala aan onderwerpen. In boek VII wordt de weelde behandeld, en de auteur brengt de wenselijkheid daarvan in verband met de mogelijkheid van een land, om zijn inwoners te onderhouden. Frankrijk en Engeland kunnen zich prima permitteren dat hun bevolking zich specialiseert en een bepaalde luxe nastreeft. 'In China daarentegen zijn de vrouwen zo vruchtbaar en vermenigvuldigt de menselijke soort zich in zo'n hoog tempo dat de grond, hoe goed ook in cultuur gebracht, nauwelijks voldoende opbrengt

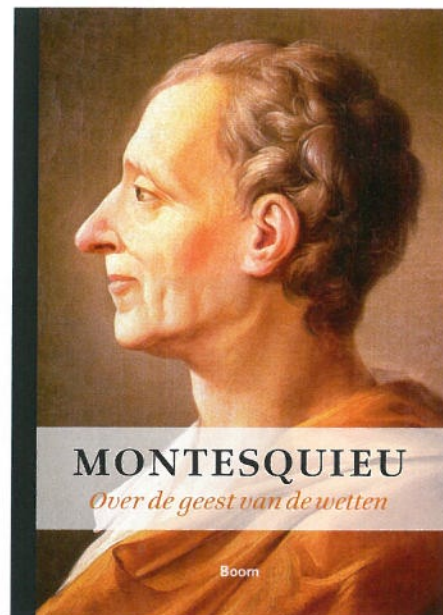
om de bevolking te kunnen voeden. Weelde is hier dus schadelijk (...)' Montesquieu voert het voorbeeld aan van een T'angekeizer die streng de hand hield aan de vuistregel dat een man achter de ploeg hoort en een vrouw achter het spinnewiel. 'Voor hem een reden om opdracht te geven tot het verwoesten van tal van boeddhistische kloosters.' Fascinerend, zo'n passage: onwillekeurig denk je aan de twintigste eeuw – en tevens is het frappant, te zien hoe geïnformeerd een *philosophe* kon zijn, halfweg de achttiende eeuw ergens achterin Frankrijk. Zijn werk spiegelt de kennis van de wereld zoals die in West-Europa beschikbaar was in die dagen. Zijn gedegen scholing laat Montesquieu Plutarchus citeren en Livius, maar ook middeleeuwse historici (soms hele obscure) en, dus, recente studies over andere werelddelen. De theorievorming rondom de scheiding der machten – Montesquieu's *claim to fame* – vertoont diezelfde rijkdom aan illustratiemateriaal. Venetië wordt genoemd, met haar verklikkersbrievenbus waar vandaag de dag de toeristen langs marcheren. De stadstaat kent weliswaar verschillende organen zodat de macht gespreid lijkt, maar aan gezien de bestuurders allemaal

uit dezelfde groep komen is de macht 'uiteindelijk toch vrijwel één'.

Zijn stijl: betogend, suprême. Soms ineens een mooie trouvaille of ironie. De Engelsen zouden hun ideeën over staatsinrichting ontlenen aan Tacitus' Germania: 'Dit fraaie systeem is gevonden in het bos'. Scherp is hij in hoofdstuk XV, over zwarte slaven: 'We kunnen onmogelijk aannemen dat het hier om mensen gaat, want zouden we hen als mensen zien, dan zouden we gaan geloven dat wij geen christenen zijn'. Tja...

De uitgave is prima verzorgd en voorzien van een register, een beknopte literatuurlijst en een relatief kort nawoord van de vertaalster, waarin enkele bijzonderheden over auteur en werk worden besproken. Deze bijdrage had misschien iets uitgebreider gekund; voor het overige is dit een geslaagd werk.

Siward Tacoma

FRITZ SCHUSTER, *HERINNERINGEN*. (EIGEN BEHEER JET QUADEKKER: DEN HAAG, 2009), 240 BLZ., € 17,50.

Bosbouwer Fritz Schuster heeft gedurende een groot deel van zijn leven (1854–1944) dagboekantekeningen bijgehouden: vanaf zijn jongensjaren in Münster tot zijn latere werk als *Oberförster* in West-Pruisen.

Na zijn pensionering werkte hij zijn aantekeningen om tot een goed leesbare autobiografie die onlangs door zijn kleindochter Jet Quadekker in het Nederlands is vertaald en uitgegeven.

Schuster groeide op vlak over de Nederlandse grens in de negentiende en twintigste eeuw en hij doet getrouw verslag van hoe het was om toen te leven. Hij maakte zakelijke aantekeningen en toonde

bijna nooit zijn emoties over gebeurtenissen. En passant beschreef hij hoe het er aan toe ging met huiswerk maken: 'Volgens de toenmalige schoolwet moest het huiswerk 's middags van vijf tot zeven en 's zomers van zes tot acht gebeuren. Dan was het studietijd en mocht er geen enkele scholier op straat zijn'.

Het boek wordt boeiend vanaf het onverwachts overlijden van Schusters vader. Zijn moeder slaagde erin een bloeiende tabakshandel op te zetten en zorgde ervoor dat haar kinderen een deugdelijke opleiding kregen met het vooruitzicht op een goede baan. Schuster kwam na enkele omzwervingen op de bosacademie in Eberswalde terecht; zijn opleiding kostte moederlief in totaal 11.000 mark. Het latere

jaarsalaris als *Oberförster* schommelt rond de drieduizend mark per jaar. Daar kwamen dan nog wat neveninkomsten in natura bij, zoals een vrije woning en de opbrengsten van landbouwgronden en de jacht. Het studiegeld was al met al een enorme investering geweest, maar daarmee kwam Schuster in de betere milieus terecht. Hij werkte de rest van zijn leven voor de hoge adel en de Pruisische overheid. Hij trouwde met de Nederlandse Jetje Lamers uit Den Bosch en samen vertrokken ze naar het toenmalige Oost-Pruisen (tegenwoordig Polen) waar Schuster verschillende percelen bos beheerde en die economisch rendabel moest maken. Hij oefende ook toezicht uit en liet stropers en andere lieden die met slechte bedoelingen in de bossen rondliepen oppakken. Naast de bosbouw werd Schuster ook geacht de wildstand te beheeren, zodat er bij jachtpartijen flink wat wild geschoten kon worden. Al met al een prachtig leven waarbij hij enorm van de natuur genoot.

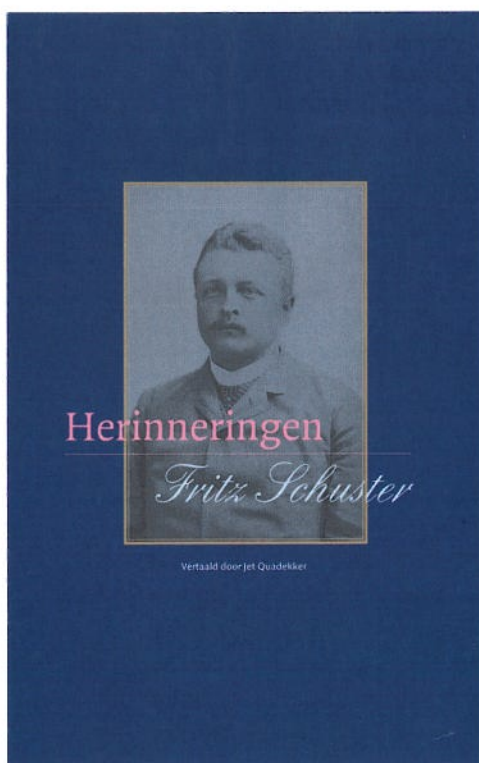
Met genoeg beschreef Schuster ook wat er bij verschillende gelegenheden en gerechten werd gedronken. Dit staat in flagrante tegenstelling tot zijn minachtende beschrijving van ladderzatte Polen. Hij toont geen mededogen maar alleen maar ergernis over hun luiheid en gebrek aan zelfbeheersing.

Hij berichtte ook over historische gebeurtenissen en de effecten daarvan op zijn eigen

omgeving. Hij maakte de *Gründerzeit* mee, een periode van grote economische bloei in Centraal-Europa waarin de spoorwegen werden aangelegd. Aan het eind van de jaren zeventig kon je in Münster ineens velocipèdes (fietsen) bij de ijzerwarenwinkel kopen. Het begin van de *Eerste Wereldoorlog* leverde een spannende tijd op: de Kozakken dreigden al direct de grens over te komen op de plaats waar Schusters bossen lagen. Verschillende vluchtscenario's lagen klaar om de familie in veiligheid te brengen. Maar het was als Duitser zeer moeilijk om in de oorlog de Nederlandse grens te passeren, zelfs als je kinderen had die in Nederland woonden. Toen het uiteindelijk was gelukt, kon Schuster bij een familiediner bijna niet meer stoppen met eten en het plan om niets over de hongersnood in Duitsland te vertellen mislukte dan ook.

De emoties die aan het einde van het boek naar boven komen betreffen niet het huiselijk leven maar de politieke situatie. Verbitterd schrijft hij over de Vrede van Versailles en de armoede en teloorgang van Duitsland die daarvan het gevolg waren. Zijn geliefde bossen zijn overgedragen aan Polen en alles wat hij had opgebouwd lijkt kapot te zijn gegaan. De aantekeningen lopen tot 1936, dan is Hitler al enkele jaren aan de macht. Fritz Schuster overleed in 1944.

Joke Noordstrand

RAVENSBRÜCK 2010

Op 29 april 2010 vertrokken 46 studenten van PABO's uit heel Nederland voor een werkbezoek aan concentratiekamp Ravensbrück. Hoofddoel van de reis was nadenken over de mogelijkheden om met een basisschoolklas een voormalig kamp(terrein) te bezoeken. Ravensbrück heeft weliswaar geen barakken meer, maar buiten het omheinde kampterrein staan de huizen van de SS'ers en van de Aufseherinnen, de commandantur en het crematorium, en binnen de kampmuren bevinden zich de gevangenis en de fabrieksgebouwen. De organisatie van de reis was in handen van medewerkers van het Herinneringscentrum Kamp Westerbork, van het Landelijk

Overlevenden vertellen hun verhaal.

Steunpunt Gast sprekers WO II - Heden, van het Comité Vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück en namens de PA-BO commissie Cees van der Kooij. Financier was het ministerie van VWS.

Drie dagen werkten de studenten met een viertal Nederlandse kampoverlevenden om zicht te krijgen op hoe ze in een klas met het thema 'concentratiekamp' aan de slag zouden kunnen gaan. De verhalen van de ooggetuigen vervulden daarbij een onmisbare rol. Zo maakte een groep een plan voor een nieuwe inrichting van de Nederlandse cel in de gevangenis, een andere groep maakte filmpjes waarin de overlevenden hun verhaal vertelden, weer een andere groep ontwierp een rondleiding op papier voor basisschoolkinderen en een groep ontwierp een indrukwekkende herdenkingstocht over het terrein met onder meer door Maarten Peters live gezongen liederen. Vrijwel alle studenten deden mee aan de workshop 'Vertel eens een verhaal' over het schrijven en vertellen van verhalen.

Het werkbezoek werd afgesloten met een

Studenten aan het werk in de workshop 'Vertel eens een verhaal'.

bezoek aan Berlijn. Het was de bedoeling dat de studenten op 4 mei deel zouden nemen aan de herdenking op het kampterrein in Hooghalen, maar door buspech lukte dat helaas niet. Tijdens de terugkomdag op 30 mei legden de studenten alsnog bloemen bij het monument.

Deze vijfde editie van de Ravensbrückreis was opnieuw heel geslaagd met goed gemotiveerde studenten, die optimaal gebruik maakten van de kansen om zich in het onderwerp 'concentratiekamp in de klas' te verdiepen.

Cees van der Kooij

MUSEA

FRIES MUSEUM, LEEUWARDEN

Grutte Pier en andere opmerkelijke verhalen uit de Friese geschiedenis

In de tentoonstelling krijgt de bezoeker een verrassende kijk op bekende en onbekende Friese verhalen en op bijzondere objecten uit de collectie. Voorwerpen breken uit de vitrines en komen in een nieuw daglicht te staan. De expositie gaat in op onder andere mensen (bijvoorbeeld Grutte Pier, enkele Friese stadhouders en Mata Hari), merkwaardige gewoonten en bijzondere gebeurtenissen uit andere tijden. Wat heeft een middeleeuwse grafsteen te maken met het eigentijdse fierljeppen? Wat maakt Grutte Pier met zijn enorme zwaard tot een Friese vrijheidsheld? Te zien tot en met 31 december 2010.

www.friesmuseum.nl

DE KUNSTHAL, ROTTERDAM

Tour Experience. Hollands wielerglorie

Deze zomer staat de Kunsthal in het teken van de Tour de France. Een maand voorafgaand aan Le Grand Départ in Rotterdam, warmt de Kunsthal tourliefhebbers op voor het wielerspektakel met een grote interactieve tentoonstelling. Bezoekers wanen zich temidden van het Tourcircus. Verhalen van oud-renners en verslaggevers belichten heroïsche overwinningen en historische momenten. Ook zijn legendarische foto's en filmfragmenten te zien van Nederlandse deelnemers aan de Ronde van Frankrijk. Te zien tot en met 29 augustus 2010.

www.kunsthal.nl

* Bron: Spaarnestad fotoarchief

RAAD DE HISTOPICTO!

Elke maand plaatsen we een foto van een historische gebeurtenis of een foto die naar een historische gebeurtenis verwijst.

Vraag: wat is er op deze foto te zien en in welk jaar werd deze gemaakt?

Onder de goede inzenders verloten we een boekenbon van € 20,-. Stuur uw oplossingen voor 1 augustus 2010 naar: redactie@vgnkleio.nl onder vermelding van 'oplossing Histopicto Kleio 5'.

De winnaar van de Histopicto van Kleio 3 is Walter Jansen uit Amsterdam. Van harte! De foto werd genomen tijdens een diner van corpsdispuut 'De Gong' in Nijmegen, met als tafelpreases Jo Cals en (leunend tegen de deurpost) Godfried Bomans (foto werd gemaakt tussen 1935-en 1940).

MUSEA

KINDEREN EN MENSENRECHTEN

Van alle Europese kinderen weten de Nederlandse het minst over mensenrechten. Gezien de geringe ruimte voor mensenrechten in ons onderwijs is dit niet verassend, maar is het niet hoog tijd om hier iets aan te doen? Hét Mensenrechtenonderzoek test en vergroot met behulp van scholieren de kennis van mensenrechten in Nederland. Deelnemende klassen kunnen geheel kosteloos een gastles krijgen over mensenrechten en maken kans op een rondleiding door het Vredespaleis in Den Haag of een reis naar het Europese Hof voor de Rechten van de Mens in Straatsburg. Wilt u met uw klas deelnemen aan dit project, of wilt u meer informatie over hoe het project werkt? Stuur dan een e-mail aan Franka Olujic Franka@mensenrechtenonderzoek.nl of Francis Camstra, Francis@mensenrechtenonderzoek.nl. Bekijk de website: www.mensenrechtenonderzoek.nl

Hét Mensenrechtenonderzoek is een initiatief van Platform Mensenrechteneducatie en het Nederlands Juristen Comité voor de Mensenrechten.

HET CATHARIJNECONVENT, UTRECHT

GOUD

Goud begeren we allemaal. Al eeuwenlang benadrukt goud de waarde, het belang of de status van een persoon of een voorwerp. Tot en met 6 januari 2011 staat dit edelmetaal op een bijzondere manier

centraal. Het museum heeft modeontwerper en *performance artist* Aziz Bekkaoui als artdirector gevraagd om zijn persoonlijke visie op goud te geven. Aziz heeft de gouden collectie van het Catharijneconvent op verrassende wijze gecombineerd met oude, moderne en hedendaagse bruiklenen uit binnen- en buitenland. Het gaat in de tentoonstelling niet alleen om de glinster en glitter, maar de expositie is ook bedoeld om te intrigeren. Wat betekent goud voor mensen? Wat is de waarde ervan? En vooral: wat is de functie van goud?

www.catharijneconvent.nl

HET RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM

Miró & Jan Steen

Het Rijksmuseum presenteert tot en met 13 september 2010 voor het eerst een reeks Hollandse interieurs van Joan Miró (1893-1983). Miró reisde in 1928 naar Nederland en bezocht onder meer het Rijksmuseum. Twee interieurscènes van de zeventiende-eeuwse meesters Hendrick Sorgh en Jan Steen inspireerden hem tot drie werken, die het hoogtepunt vormen van zijn vroege surrealistische oeuvre. De *Hollandse interieurs*, met schetsen en voortekeningen, zijn nooit eerder samen getoond met de zeventiende-eeuwse voorbeelden en in de oorspronkelijk context. Jan Steen behoort tot de grote meesters van de Hollandse Gouden Eeuw en is vooral bekend om zijn humoristische scènes van het dagelijks leven. Eind jaren twintig van de vorige eeuw genoot zijn werk grote internationale bekendheid.

Credit: Joan Miró, Dutch Interior II, 1928. Peggy Guggenheim Collection, Venice © Successió Miró, c/o Pictoright Amsterdam 2010verhaal.

www.rijksmuseum.nl

RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN, LEIDEN

MegaGrieken

Dat de klassieke Grieken van 2500 jaar geleden nog steeds springlevend zijn, kunnen kinderen van zes tot en met twaalf jaar zien, onderzoeken, horen en beleven in deze tentoonstelling. Met spellen, raadsels, een speurroute en uiteraard echte archeologische voorwerpen leren ze dat namen en begrippen als bibliotheek, Ajax en democratie hun wortels hebben in het oude Griekenland. De invloed van de klassieke tijd op ons leven is nog steeds groot. De tentoonstelling laat de kinderen op speelse wijze kennismaken met de Griekse cultuur. Te zien tot en met 2 januari 2011. Gratis toegang voor kinderen tot 12 jaar.

www.rmo.nl

SPOORWEGMUSEUM, UTRECHT

Royal Class, vorstelijk reizen

Het Spoorwegmuseum presenteert de internationale tentoonstelling 'Royal Class'. Voor het eerst in de historie zijn koninklijke treinen uit heel Europa in één tentoonstelling te zien. Al deze prachtige

treinen geven een uniek beeld van de luxe manier van reizen van de Europese royalty. Neem bijvoorbeeld een kijkje in

de salonwagen van koning Christiaan X van Denemarken uit 1871 of het salon-eetkamerrijtuig van koning Albert van België uit 1912. De educatieve programma's voor het primair en voortgezet onderwijs zijn zo opgezet dat ze interessant zijn voor verschillende soorten leerlingen; niet alleen voor technici en dromers, maar ook voor doeners en bollebozen. Te zien tot en met 5 september 2010.

www.spoorwegmuseum.nl

EEN ROL IN DE GOUDEN EEUW

Het Rijksmuseum heeft een nieuw programma: Jij & de Gouden Eeuw. Dit lesstofvervangende educatieve programma voor groep 6, 7 en 8 heeft de canon als uitgangspunt genomen voor het behandelen van de Tijd van Regenten en Vorsten. Het programma is opgebouwd rond drie bekende zeventiende-eeuwse Nederlanders uit de canon van Nederland: Rembrandt van Rijn, Hugo de Groot en Michiel de Ruyter. (Maar hierbinnen komen ook de vensters 'de Republiek', 'de VOC' en 'de Grachtengordel' aan de orde.)

Het verhaal van deze drie personen is omgevormd tot een spannend script. In dat script krijgt elke leerling een rol. Wie speelt welke rol? Dat bepalen zij zelf! Door middel van het computerspel *Ranking the Class* geven de leerlingen aan welk personage uit de Gouden Eeuw het beste bij hun medeklasgenoten past. Daarna belanden zij, als 'hun' personage, in het (waargebeurde) verhaal: in de klas wordt het script gelezen, waarbij elke leerling zijn of haar rol heeft. Het script eindigt met een *cliffhanger*. Hoe het afloopt, ontdekken de leerlingen tijdens het bezoek aan het Rijksmuseum. Zij staan daar oog in oog met de voorwerpen en schilderijen uit de Gouden Eeuw die hun personage misschien wel ooit heeft aangeraakt. Daarna kruipen zij nogmaals in de huid van hun personage en wordt, onder begeleiding van dramadocenten van de Toneelmakerij, het einde van het verhaal uitgespeeld in een toneelstuk. Terug op school verwerken de leerlingen alle nieuwe kennis en ervaring in verschillende, zelf te kiezen, eindopdrachten die zij ten slotte aan elkaar presenteren.

Beste geschiedenisdocent,

Hierbij wordt u uitgenodigd voor de didactiekconferentie van 2010. Een conferentie vol activerende workshops, interessante lezingen en een inspirerende duik in de omgevingsgeschiedenis. Ook dit jaar zal een markt aanwezig zijn met aanvullend lesmateriaal dat uw lessen weer een stuk interessanter zal maken. Ons programma is nog niet definitief, maar we kunnen alvast een tipje van de sluier oplichten. Zo gaat Maartje van Eem dit jaar aan de slag met praktische opdrachten en zal Wilbert Landman de deelnemers weer meenemen op een zoektocht naar hoe zij tegen hun eigen lessen aankijken. De avond zal gevuld worden met verhalen van overlevenden van Kamp Vught. Omdat we dicht bij Kamp Vught zitten, is er de volgende dag een mogelijkheid om het kamp onder begeleiding van een gids te bezoeken. Houd de website www.vgnkleio.nl in de gaten en meld je zo snel mogelijk aan. Ook dit jaar hebben we een beperkt aantal plaatsen beschikbaar.

Plaats:	Landgoed Huize Bergen te Vught
Datum:	5 en 6 november
Kosten starters:	niet lid: € 295,-, lid: € 195,-
Kosten gevorderden:	niet-lid: € 345,-, lid: € 245,-

Voor dit bedrag wordt u voorzien van logies, maaltijden, koffie en thee. Iedere school heeft nascholingsgelden waar u voor deze conferentie aanspraak op kunt maken. Na de conferentie ontvangt u een bewijs van deelname.

AANMELDING

Dat kan door de aanmeldingsformulieren van de website (www.vgnkleio.nl) te downloaden en samen met de machtiging op te sturen naar Jan-Richard van Houten. E-mailadres: jr.vanhouten@veluwscollege.nl.

LET OP! Dit jaar is de aanmeldingsprocedure gewijzigd. Uw aanmelding wordt na ontvangst van de machtiging definitief. Ook zal de machtiging voor de conferentie verzilverd worden.

Op een later tijdstip kunt u uw keuze voor workshops aan ons kenbaar maken. U ontvangt hier een formulier voor als het programma vastgesteld is. Graag tot ziens op de conferentie.